

ZAVIČAJNE STAZE 2012

Buđenje Bihora

IZBOR SA PRVOG KONKURSA ZA NAJBOLJU NEOBJAVLJENU PRIČU
INSPIRISANU BIHOROM

NVO CENTAR ZA KULTURU BIHOR

Urednik: **Mirsad Rastoder**

Žiri I Festivala kratke priče inspirisane Bihorom:

Faiz Softić, mr Sait Šabotić, Kemal Musić

Recenzent: **Bogić Rakočević**

Redaktor i lektor : **Safet Sijarić**

Predgovor: **Faiz Softić**

Dizajn: **Zdarvko Delibašić**

Ilustracija korica: **Adin Rastoder**

Tehnička priprema: **Misera Suljić-Sijarić**

Za izdavača: **Sanda Rastoder**

Izbor grafika: **Aldemar Ibrahimović**

Štampa: **DONATOR Grafokarton, Prijepolje, 2012.**

Tiraž: **500**

Izdavač: **NVO Centar za kulturu – Bihor**

Organizator manifestacije „Zavičajne staze - Bihor 2012.,

Centar za seoski razvoj-Petnjica

Adresa: **Centar za seoski razvoj – Petnjica bb, Montenegro**

e-mail: **ck.bihor@t-com.me**

Umjesto uvoda

Prošlo je vrijeme posjedaka (posijela) i usmenog pripovijedanja. Ušli smo u virtualnu mrežu sveznanja, brze komunikacije i prijateljstava od kojih se broj usamljenih—uvećava. Gubi se ona neposredna bliskost uz osmijeh i gest, iskričavost u očima, gostoprimstvo... i ostalo što prati ljudski susret. A sve je to činilo bihorski posjedak, večernje okupljanje na kom su se uz kuhane krompire, tikve ili šišarke, te sahanе pune sira, suhe ovčetine ili turšije, raspredale naše priče, o onom što su Bihorci znali a drugi nijesu htjeli da čuju i vide.

Još od najstarijih vremena u vilajetu zvanom Bihor tekla je priča. Tekla kao što teče Radmančica, Bistrica, Popča, Vrbička ili Goduška rijeka. Kao brojni potoci što negdje žubore, romore a negdje se utišaju ko da se kradom provlače između brda i bregova pa je na tim mjestima glasnjiji sipac koji u rastruhlom stablu melje omekšalu srčiku nego potok što primiren protiče. U svojim kućercima i kućerima, brvnarama i kulama ljudi su pričali priče i tako kratili vrijeme, čineći ga ljepšim.

Obično bi posjedak počinjao pitanjem: „Jeste l' mogli večerat'?" Jer ako su čeljad u kući dobro jela onda su i zdrava, niko se nije pretrgao od rada ili otrpio od neke, daleko bilo, nesreće, bolesti, studi, podvale.

Najčešće se posjetkovalo kod jačih domaćinstava, gdje ima pristigle djece koja svojom pažnjom i učešćem rasplamsavaju volju starijih da se pokažu u spretnosti i mudrosti, bilo da je riječ o traganju za prstenom u igri „koza“ ili pripovijedanju o događajima, velikim ljudima i junaštvima, svemu onome što nije bilo ni za čaršiju, a kamoli za knjige.

Posebno je bilo zanimljivo kada dođe neki ugledni gost ili više njih. Domaćin tad zamota kao dukat žut duhan, ponudi musafire pa oprezno zapodjene priču, a onda polako

krene slikovito kazivanje sa mudrim poentama. Ko je znao pričao je, ko nije slušao je i zapitkivao da nauči. Svaki zreliji Bihorac pamti makar djelić istorije koja se razgrtala kao pjena po žalu, sa svim dramskim obrtima uzdizanja i posrtanja pred moćnim silama carskih i agarjanskih namjesnika. Pričalo se o krvavim bojevima za opstanak i još više o bajkovitoj ljepoti, snazi i soju glasovitih megdandžija i porodica, o svojti i prijateljstvima, drugim svjetovima, o konjima, oružju, hurijama - prelijepim ženama što se jednom prikažu, a onako strože o arđavcima – nesoju koji će „bog nagrditi“!

Ti bihorski posjeci bili su svojevrsna kulturna institucija u kojoj se od pamtivijeka oblikovala specifična tradicija, uvijek začinjena nekom novom lucidnošću pripovjedača, onih divnih muslihuna koji su „kao iz masla“ vadili riječi i vezli u priču pred kojom radoznao slušalac ne trepće.

Ima li njihovih sljedbenika da napravimo festival usmene priče? Tragali smo od prvih Zavičajnih staza 2008. ali bez uspjeha. „Eee, drugo je posadak a drugo jabana“, upozorili su nas oni najstariji. No taj neuspjeh, zahvaljujući razgovorima sa Ruždom, Faizom i Fehimom, Safetom, Enverom i Senadom, pokrenuo je jednu novu varijantu traganja. Da čujemo i vidimo šta sve danas znaju i umiju potomci tih posjetkara. Koliko su sačuvali i nadgradili zapamćeno, te mogu li da zapišu neku staru priču ili izvezu sasvim novu inspirisanu Bihorom. I da kroz sve to dodamo još jednu nit približavanja zavičaju, bez kog smo sa svim svojim bogatstvom, samo tamna mrlja između predaka i potomaka. Drugi motiv je bio da otvorimo prostor budućim piscima. Treći, da provjerimo koliko je zaista bihorska priča otišla daleko u susret 101 godini od rođenja velikog književnog maga, Ćamila Sijarića...

Vjerujem da zajedno možemo biti ponosni I FESTIVALOM, a sve što ne nađete u ovoj knjizi pokušajte da doturite za sljedeću, pisanjem ili nekim drugim doprinosom da zavičajnim stazama pričaju i naši potomci. Od toga se raste.

Mirsad Rastoder

PREDGOVOR ZA KNJIGU PRIČA INSPIRISANIH
BIHOROM, PRISTIGLIH NA KONKURS
„ZAVIČAJNE STAZE, BIHOR – 2012“

BIHOR I U NJEMU PRIČA

Nama koji smo rođeni u ovom vrletnom kraju, kraju što je iznjedrio nekoliko značajnih književnih imena koja su ime Bihora pronijela daleko izvan granica ovog prostora, predstavljalo je istinsko zadovoljstvo iščitavati priče raznih autora koji su sa različitim distancama i različitim stilskim pristupom ispisali skaske o jednom čudotvornom kraju i poslali ih na konkurs za najbolju priču inspirisanu Bihorom.

Posebno raduje činjenica da je konkurs privukao autore od Feketića i Novog Sada u Srbiji do Skoplja, Sarajeva, Banjaluke, Švedske... Ovaj konkurs i Festival „Zavičajne staze“ pobuđuju nadu da još postoje spone između naroda sa prostora bivše Jugoslavije. Svaka ocjena kvaliteta priča podrazumijeva izvjesnu subjektivnost u dijelu kritičkog posmatranja i vaganja između nepoznatih autora, ali smo se trudili, dali ocjene i na kraju dobili objektivni rezultat koji je zajednički izbor. Znam da će čitaoci davati i drugačije ocjene, ali je za mene izuzetna vrijednost što je konkurs pokazao da se ljudi ne mire sa granicama i ogradama, i da hoće zajedno. Pokazao da se onaj iz Feketića, onaj iz Indije, onaj iz Banjaluke i onaj iz Sarajeva savršeno razumiju i da mnogo bolje uređuju zajedništvo i saradnju od ljudi koji su sebe naimenovali nacionalnim herojima. Raduje i činjenica što se u jednom broju priča ostalo na Čamilovom fonu pripovijedanja, a to je u konačnici i bio cilj – iritirati talentovane pripovjedače koji savremenim rukopisom mogu stati u red poznatih književnih imena sa prostora Bihora, ma gdje bili i stvarali.

Prve tri priče su poodmakle nizu onih koje slijede i imaju približan broj bodova. Nenagrađene priče (čak njih sedam): *Harun*, *Međa*, *Hilmova česma*, *Bedevija*, *Adžov nasihat*, *Kuća nad izvorom kisele vode* i *Ruža* – također imaju podjednak broj bodova jer kvalitativno ne odskaču značajno jedna od druge, te je redosljed u bodovanju mogao biti i drugačiji, bez bojazni da se koji autor ne ošteti.

U priči pod naslovom *Sahat*, autora Abida Jarića iz Zenice (BiH), koju proglašavamo kao najbolju pristiglu na konkurs „Zavičajnih staza“ za kratku priču motivisanu Bihorom, imamo nastavak tradicionalno slikovitog pripovijedanja i rezultat onog što nam je i bio cilj, a to je potraga za autorima koji nastavljaju pripovjedački put književnog maga Ćamila Sijarića i drugih majstora pisane riječi iz Bihora, te onih koji su se bavili i bave Bihorom.

Ovo je, može se slobodno reći, slojevita priča sa precizno izvedenom fabulom i književno vješto poentirana. Jezik je bogat, mjestimice neobičan, što priči daje posebnu draž, i što je najbitnije autor ne žuri da nam otkrije svoj inspirativni naboj, već manicom iskusnog pisca ispreda radnju, zadržavajući našu budnost i iščekivanje. U priči su impregnirani detalji koje samo autor uočava, zapaža i na vrlo suptilan način to prenosi na svoje junake, pokazujući da pisac književnog djela vidi dalje i osjeća više od onih kod kojih nije do te mjere razvijen senzibilitet kako bi opažali nečujne zvukove života. Tema je književno vrlo zahvalna i omogućava autoru da se okomoti u vremenu i prostoru, i da svoje likove pozicionira na mjesta odakle će nam najbolje reflektovati svoje intimne doživljaje i viđenje okoline u svjetlu vremena.

Ovaj *Sahat* ne otkucava samo vrijeme, on otkucava i sudbine bezbroj ljudi koji su planirali jedno a odživjeli drugo. Simbolički uzeto, ovdje je sahat sudionik i nosač sudbine većine ljudi u datom vremenu i prostoru. Njegove kazaljke i nisu kazaljke, već čarobne ruke koje nas vode i odvode, mjereći nam vrijeme koje vrlo često doživljavamo kao – ne svoje, kao nametnuto i u kojem smo nerijetko izgubljeni. Učini nam se čitajući ovu priču da smo je, eto, i mi mogli napisati, što je najbolja potvrda da je ona u potpunosti uspjela.

Ritam pripovijedanja je takav da se ono, na mnogim mjestima, doima kao pjesma, kao simfonija koja nas svojim ujednačenim i uzvišenim notama odvađa od staništa i premešta u maštoviti svijet umjetnosti. Savremenu zbilju svojih likova autor ove priče s lakoćom izmješta u vrijeme prošlo i poput sna izbacuje ispred svog života, u nešto što će biti i što ćemo neminovno doživjeti.

Priča Rafeta Mulića iz Bijelog Polja pod naslovom *Misir*, koja je osvojila drugu nagradu na ovom konkursu, zanimljiva je storija čovjeka koji iščašen iz vremena i prostora hoda zemljom Švedskom a čezne za svojim pasivnim Bihorom, pri čemu, kao i stotine drugih protjeranih sa svojih pragova, i ne primjećuje evropski sjaj. No, junak Mulićeve priče je posve dobar čovjek koji je sačuvao toplinu svoje duše, pa mu i nije toliko stalo do kahve koju je sjeo popiti sa svojim poznanikom – za njega je puno važnije da baš on, u tom dalekom svijetu, plati tu kahvu koju piju uz domaći eglen. Bezbroy je takvih priča, od kojih se poneka, eto, i zapiše, te pohrani u vječnost.

Trećenagrađena priča, *Kompas* od Sabine Alispahić iz Novog Sada, vrlo je razučena pripovijest sa svim elementima dobre priče, koja ni izdaleka ne ostavlja utisak ženskog pisma, već je u potpunosti univerzalna, s puno metafora, dijaloga, a nije lišena ni humorističnih momenata i lično sam je svrstao u sami vrh. Teško možemo povjerovati da se radi o anonimnom autoru, nekom za koga do sada nismo čuli.

Remzija Hajdarpašić, autor priče *Harun*, koja se našla na četvrtom mjestu ovog konkursa, još jednom je pokazao svoj talenat i dar raskošnog pripovijedanja, te da se pišući o zavičaju vrlo vješto kreće prostorom, a njegov teško obolio junak poručuje nam da se zavičajem može i bolest izvidati. Filigranskim vezom Hajdarpašić odslikava dramu opstanka čovjeka iz bihorskih vrleti.

Priče koje sam lično također visoko bodovao i koje, uz neznatnu doradu, zaslužuju istaknuto mjesto na književnoj ljestvici jesu priča *Međa* Seada Ramdedovića, *Bedevidija* Šemsudina Hadrovića, *Kuća nad izvorom kisele vode* Jasmine Hanjalić, *Promuklica* Hafize Džanković, *Hilmova česma* Mirsade Šabotić i još neke koje svojom prenapregnutom fabu-

lom prijete da se istrgnu iz okvira kratke priče i razviju u romaneskno-pripovjednu formu. Većina priča je lišena patetike, a emocije su ostale netaknute, što govori o nepobitnoj vještini pisanja i književnoumjetničkog promišljanja.

U priči *Međa* Seada Ramdedovića, koja se našla na petom mjestu, imamo borhesovski postupak na drevnu temu ljudske pohote, gdje čovjek želi tuđe da smjesti unutar granica sopstvenog imanjanja. Ovo je za samog autora dobar skok prema uspjehu koji ga, do sve prilike, neće mimoići.

Priča Mirsada Rastodera *Murto pošo – Murto došo* još jedno je za mene iznenađenje, jer autor punim nabojem, i ni jednog trenutka ne zapadajući ni u patetiku ni u opšta mjesta, vodi priču o čovjeku kojeg je zanjelo evropsko šarenilo. Puno je rečeno ovom pričom: o nama samima, o našim mahanama i vrlinama, i sve to uz jezik koji zavodi čitaoca. U ovoj priči imamo, na primjer: „glava ko bronzin“, vrlo neobično i svježije poređenje... Priča je zakasnila na konkurs, i to izgleda namjerno, jer je autor i predsjednik manifestacije te nije htio u utrku za nagradu, ali jeste pred sud javnosti. Iako sam poprilično iznenađen kako pojedini autori koji nemaju apsolutno nikakve veze sa Bihorom pišu o njemu, ne mogu da ne izrazim svoju radost što se za ovo podneblje zanima i na ovakav način se njime bavi veliki broj pisaca iz svih krajeva eks-jugoslovenskog prostora.

Priče: *Ispovijest jedne planine* – Maide Mujević, *Promuklica* – Hafize Džanković, Sirotinja, – Ljiljane Gligorijević, *Stranstvo vanje - Gordanae Radovanović*, *Treći san i Uputstvo za život* – Nihada Babaića, ne korespondiraju sa propozicijama konkursa, te nijesu ušle u trku za nagradu ali su svojim kvalitetom zavrijedile da se nadju u ovoj zbirci.

Ovdje završavam svoj predgovor i, dragi čitaoci, prosudite sami o kakvim autorima i kakvim pričama se radi. Bihor ne bi bio Bihor da nije u njemu bila i ostala čista, nepatvorena ljudska priča.

Faiz Softić

Recenzija

Sasvim je uobičajeno da kraće književne forme nastaju „na zadata temu“ po osnovu nagradnog konkursa ili nekim drugim povodom. Takav je slučaj s pričama o Bihoru, oblasti na sjeveroistoku Crne Gore za koju se pretpostavlja da je bila naseljena još u doba neolita, a vremenom je imala važan saobraćajni, vojni i uopšte geostrateški značaj. Tu su oblast u prošlosti naseljavali Iliri, Kelti, Rimljani, Avari i Sloveni, a dolaskom Turaka stanovništvo mahom uzima islamsku religiju.

Kratke priče pristigle na nagradni Konkurs o Bihoru svojim strukturnim slojevima pronađu u genealogiji i mitološke segmente tog sandžačkog mjesta, ali se većim dijelom njime bave nadrealnim i fantazmagoričnim uplivima. Priče svrstane u ovu zbirku po odabiru žirija otkrivaju razučenu lepezu dvadesetak autora i poetika koje u osnovi karakterišu standardne odlike samoga žanra, kao i određene inovativne varijacije svojstvene modernom književnom izrazu.

Jedna od upadljivih karakteristika ove prozne zbirke je njena multinacionalna i eksteritorijalna dimenzija, jer su zanimljive priče o Bihoru poslali autori s različitih adresa nekadašnje Jugoslavije i Evrope od kojih neki ni po čemu nemaju dodirnih veza s tematskim predloškom. To na neki način afirmiše osjećaj fleksibilne i zajedničke istorije, kao i težnju ka multietničkom skladu, toleranciji i njegovanju određenih tradicionalnih vrijednosti. Valja pomenuti i to da su priče poređane bez vrijednosnog redosljeda, ali svakako treba istaći na-

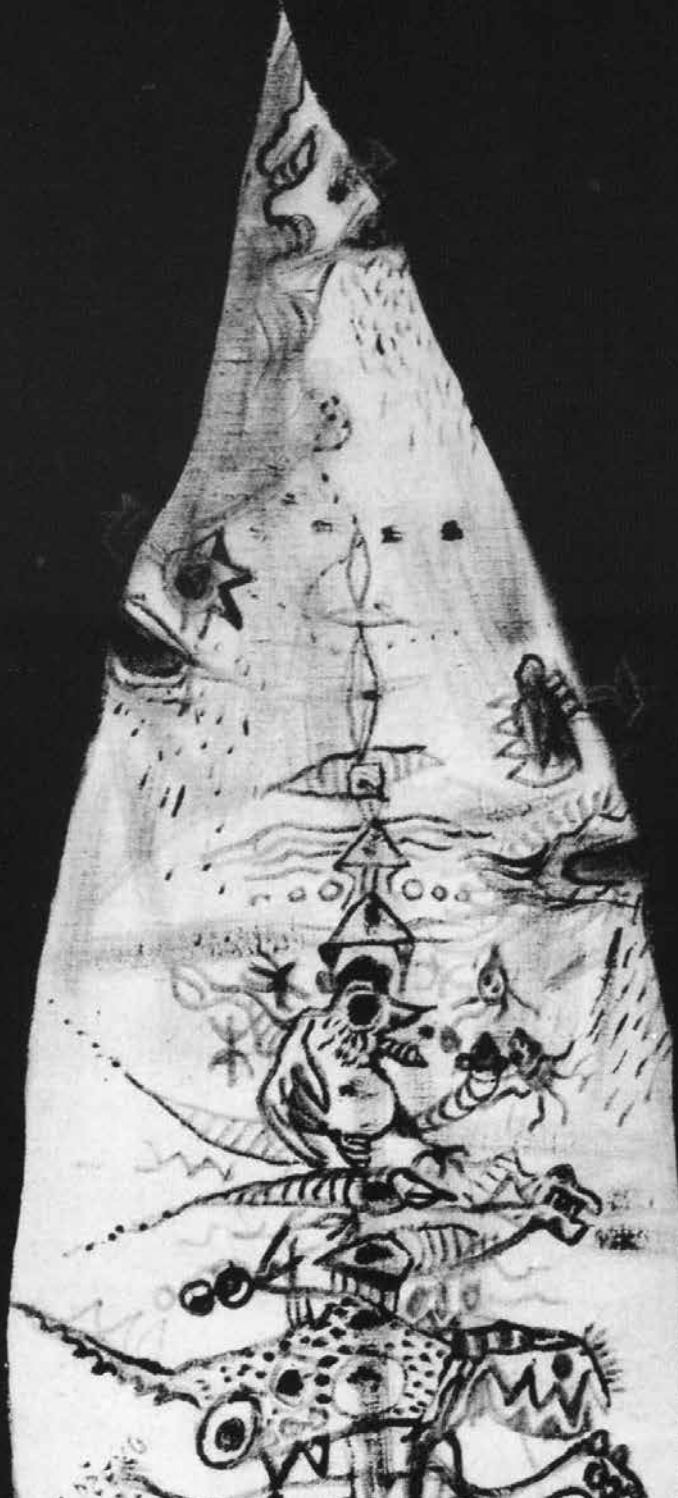
građene radove. U prvonagrađenoj prozi „Sahat“ Abida Jarića zapažamo kako se na simboličan način i preplitanjem jave i sna ljudi uzalud nadmeću s vremenom.

Priča „Misir“ za koju je Rafet Mulić dobio drugu nagradu uglavnom se bavi naporom i danonoćnom brigom ljudi u teškim uslovima za život. U trećenaagrađenoj prozi „Kompas“ Sabine Alispahić imamo lijepe opise prirode i jednu gotovo ljubavnu potku koja se razvija u više pravaca.

Priče u ovoj zbirci su promjenjivog kvaliteta, a u svom zbirnom opsegu bave se jednim egzotičnim ambijentom predstavljajući, u krajnjem, novu i višeznačnu sliku o njemu. I zato, pored ostalog, preporučujem ovu knjigu za štampu.

Bogić Rakočević, *književnik*

Legenda i tradicija

Tatjana DUDAŠ

BIHOR

Na vrhu Gradine, strmog brda koje se uzdiže iznad led-nog Lima, razvila se tvrđava srednjovekovnog grada Bihora. Bihor je bio prosperitetan trgovački grad, utvrđen, svakim danom sve poznatiji i veći. Cvetao je. A onda negde u XV ili XVI veku, više se i ne pamti, Bihor je zadesila strašna nesreća. Opusteo je. Slika je bila jeziva.

U predgrađu, na trgu, trgovaca nema, nema ni ko da pokrade ostavljene, prenatrpane tezge. Odomaćila se tišina tamo gde je uvek bilo bučno. Trgovci ne hvale svoju šarenu robu, kupci se ne cenkaju glasno da spuste previsoke cene, prosjaci se ne šunjaju okolo čekajući da i njima nešto, pustim, dopadne. Kao da je Svevišnji sve ljude uklonio. U kafani na stolovima, u fildžanima stoji kahva, niko je hladnu neće popiti. Ratluk je sav istačkan od crnih muva, one se njime naslađuju. Ne zveckaju potpetice po kaldrmi, pusti su dućani. Evo, već deseti dan.

Sunce sija, svetlo kao lice Milostivog. A na Bihor neviđena tama pala. Bunar presahnuo. Narod počeo da vene.

Šta će sad? Kuda će? Neki sede u kućama. Prozore zamaknuli, čekaju u mraku. Ležu, mole se da ih uhvati san, pa kad se probude, da voda dođe. Drugi sede oko bunara. Zure u prazno. Gledaju ga kamenog, stamenog. Ruga im se on to! Pravi se lud: kad je to voda iz kamena istekla? Nedavno, ubeđuju ga meštani, ubeđuju sami sebe. A čini se kao da su od tad prošla stoleća. Kao da je to neki drugi život bio. Taj život blagosloven, a ovaj proklet.

Odjednom počinje narikanje, kad prevlada očaj. Očaj zariva svoje kandže u dušu, rane zadoji strahom i iznedri krike, jauke kakve Bihor nije čuo. Plače i staro i mlado. Čak se i ponekom muškom ispod crne veđe, iz bespomoćnog oka iskrade suza, tiha, hitra, da je niko ne vidi.

Velika je muka na gradsku kapiju zakucala i slomila narod. Njihov Bihor kao da je kužan. Opusteće. Svi ga zao-bilaze. Ni jedan trgovački karavan ovih dana nije pristigao. Niti jedan, a pre ih je bilo i po dva na dan, svakodnevno. Kad nagrnu, inače prostran grad postaje tesan. A kako sad i da dođu karavani? Gde će se trgovci okrepiti, gde će konje vitke napojiti? Vode u gradu nema, a ne može se dovoljno vode iz potoka šumskih donositi, niti karavani mogu sami prići šumskim potocima po kršnim strminama. Nema izla-za. Bihor, poznato utvrđenje na raskrsnici puteva, grad odli-čno zaštićen, odlično organizovan, biva ostavljen po strani. Jutros su stigle vesti da se svi karavani preusmeravaju ka Ni-kolj-Pazaru, gradu osnovanom tek pre par godina, a već je u prilici da preotme slavu drevnom Bihoru.

Nema objašnjenja zašto je do toga došlo. — Neko nas je prokleo, šejtan svu vodu da nam popije! - procedi kroz stisnute zube čovek iz mase oko bunara.

- Pomolimo se! Zovite opet hodžu — viču jedni. — Zo-vite opet popa — viču drugi. Iz dana u dan.

Prvo dođe hodža, umornog lica. Pristupa lagano bu-naru, kao opakoj zveri da prilazi. Nesigurnost tera zenice njegovih očiju na nervoznu igru. — Saslušaj me, pomози nam sad, ne ostavljaj nas u ovoj mucu, Zaštitniče, Ti koji sigurnost daješ, ne izneveri svoje sluge ponizne — moli se u sebi hodža dok čelom mazi kameno tlo. Svestan je da su sve oči uprte u njega, u očekivanju da umilostivi Onog koji sve daje i sve uzima. Probao je da zahvati vodu, ali opet ništa. Bezuspešna je bila i ta molitva.

Zatim na njegovo mesto dolazi pop. Pravoslavni. I on je nesiguran, i njega svi gledaju, prate njegove pokrete i njegovi sledbenici, i oni koji to nisu. Mole se da makar on vrati vodu, vrati blagostanje. U ruci mu je kandilo, njiše ga nad bunarom, peva dok se miris tamjana uzdiže ka podnevnom nebu: — Slava Tebi, Bože naš, slava Tebi, Aliluja! — Onda odmoli kratku molitvu. Otpusti čekrk, kanta krenu ka dnu bunara, i zveknu o suvi kamen. Opet ništa. Dok se udalja-vao, neko dobaci: — Nevernici, zbog njih vode nema, neće Alah nezabošce da napaja! To treba proterati! — tu je nastala pometnja, opšta svađa, cika i vriska, grme optužbe na sve

strane. Muka iz ljudi ono najgore iznese. Međutim, nekolicina pribranih smirila je razjarenu rulju, i poslala sve kućama. Razišao se narod, bunar je ostao sam.

Svaki čovek u svojoj kući, istu je brigu brinuo. Postalo je nepodnošljivo. Mnogi su počeli da pakuju stvari. Spremali su se na put. Treba pronaći novo mesto za život. Bili su spremni da odlazeći pokidaju svoje duše koje su se grčevito držale za vekovno ognjište. Ognjište na kome se gasi plamen života.

Pala je noć. Tišina je bila jedini zvuk. Zvezde i mesec blistali su na letnjem nebu u najlepšem izdanju, kao da su nesvesni drame koja se pod njima odvija. Hodža je stajao na svom prozoru, pogleda uprtog ka nebu, misli usmerenih ka Gospodu. Tražio je neki znak prisustva živog Boga. Ljutio se što se čini da niko njegove molitve ne čuje. Uvek je do sad bio u Božijoj milosti. Smatrao je sopstvenim neuspehom to što se voda ne vraća. Obuzimala ga je gorčina. Sva sreća, pa ju je odmah prepoznao, i pomolio se da je otera, pomolio se da odagna nemir. Onda je odlučio da ode još jednom do bunara, i pomoli se pred njim.— Neka ovo bude poslednji put — reče sebi tiho. I krene u noć.

Koračao je lagano, nogu pred nogu. Ulice su bile puste. Nigde nikog. Ali kad se približio bunaru, primeti kraj njega neku figuru. Utvaru, obmotanu u crno kao noć. Krv mu se u žilama sledi. I dah mu se zaledi. Ustuknu korak unazad i htjede da pobegne, da nestane. Ali prekasno. Utvara se okrenula i pokazala svoje lice. Bio je to pop. Hodža odahnu s olakšanjem — nije utvara, to je pop u svojoj crnoj mantiji. — Selam — reče pop. Hodža se nasmeši i odgovori: — Pomaže Bog! — Na to se pop nasmeši. Gledali su se s poštovanjem. Cenili su jedan drugog. Ali i sažaljevali su se međusobno. Svaki je žalio onog drugog što živi u zabludi i poštuje lažnog Boga.

— Ni ti ne možeš da spavaš? - upita hodža popa.

— Ne mogu. Brinem se. Jako se brinem za Bihor... Za sebe.

— Zašto za sebe? Naći ćeš negde službu, svugde će te tvoji rado primiti.

— Ljudi hoće, ali Gospod neće. Ne prima nevernike, a moja vera je slaba.

— Kako to? - promuca hodža, osećajući isto.

— Eto, živim u strahu. A šta je strah? Kao što je mrak

odsustvo svetlosti, tako je i strah odsustvo vere. A ja se bojim. I ljutim se što moje molitve ostaju neuslišene. Ne valja to. Od mojih grehova Svevišnji me ne čuje — objasni pop, spuštajući pogled pokajnički.

— Ni mene ne čuje — beznadežno šapnu hodža i takođe prikova pogled za zemlju.

— Treba da verujemo više — zaključí pop.

— Treba — složi se hodža — hajde da se pomolimo.

Obojica se spustiše na kolena kraj bunara. Hodža se okrenu ka Meki, kao što to rade muslimani, a pop do njega skrsti ruke u molitvi, kao što to rade hrišćani. Molili su se u tišini, svaki svome Bogu, a sa istim sumnjama i nadama. Dugo je to trajalo, već je svitalo kada su završili. Molili su se zatvorenih očiju i nisu ni primetili narod koji se okupio oko njih. A ceo grad je došao i svi su začudo bili tihi, sve dok pop i hodža nisu ustali. Onda su počeli prekori, strašni prekori protkani mržnjom. Pravoslavci su zamerali svom popu što se moli sa hodžom, muslimani hodži što se moli s popom. A hodža i pop nisu na to obraćali pažnju, spustili su kantu do dna bunara i izvukli je punu vode. Prosuli su je pred noge, na iznenađenje svih prisutnih. — Voda! Voda! Slava Bogu na visini — čulo se od jednih. - Slava Alahu! — klikitali su drugi. Izgledalo je da sreći nema kraja.

— A šta ćemo sad s popom? Ja neću popa koji slavi Alaha! - povika iznenada jedan od pravoslavaca, a ostali ga podržaše.

— A šta ćemo mi sa ovim hodžom, što se moli s bezbožnicima? - dreknu jedan od muslimana.

— Proterati! - surovo su vikali ostali.

— Proterati i popa! — pridružiše se pravoslavci.

Nikad se to nije zbilo, poštene duhovnike da razgoni narod. To je moralo na loše izaći. I jeste. Isterali su ljudi popa i hodžu kroz gradsku kapiju, van tvrđave, i njih dvojica krenuli su skrušeni svaki svojim putem, sa osnaženom verom u Boga koji čini čuda kad se u njega veruje. Građani su se vratili do bunara, da oko njega zapevaju i zaigraju, da proslave čudo neviđeno, ali imali su šta da vide — vode opet nije bilo. U očima im neverica, u srcima opet očaj. A u bunaru praznina, velika skoro kao ona praznina u njihovim gru-

dima. Poželeše da se vrate i pop i hodža, nek se mole, ma nek se ujedine, samo da opet bude vode. Prekasno. Već su otišli. Tu je bio kraj.

Pustoš u njihovim dušama izazvala je njihovu propast, opustošila srednjovekovni Bihor.

Kakve li su naše duše? Jesu li i one puste? I kuda će nas takve odvesti?

Rasim Hadrović Polimski | *akvarel*

Bilješka o autoru

TATJANA DUDAŠ rođena je 1991. godine. Živi u Kuli. Student je fitomedicine na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu.

Odmalena piše pjesme i priče, za koje je nagrađivana na mnogim konkursima. Pjesme i priče su joj objavljivane u brojnim časopisima i zbornicima.

Maida MUJEVIĆ

ISPOVIJEST JEDNE PLANINE

Pokušali su da me umore. Zaista jesu. Ja samo okrenuh novi list. Nekako mi je dosadilo da iznova slušam tu buku. Moram priznati da je jako bilo lijepo kada su me najzad ostavili samu. Čudno je da se nisam osjetila usamljenom. Ni najmanje. Možda je to upravo ono za čim je ova moja stara kamena duša vapila vjekovima. Uvijek sam bila majka vodama, ali, nažalost, vječito žedna. Ne znam ni sama zašto se to dešavalo. Plakala sam, a opet bila žedna. Kako ponekad zna biti ljuta rana to što si blizu nebu. A nekakva stara jednom je molila Boga, tu negdje u blizini, da je približi nebu. Ne zna stara da to nebo umije da osuši dušu i da je preplaši gromovima. Pa ni ove zelene djevojke nisu ostale neuplašene od onoga što nebo zna napraviti. Vidiš onu stazu tamo? Tamo je onda starica samo pala na koljena i ispustila ono malo duše. Ali nebo se ne može nahraniti, koliko god duša da mu daš ono se neće zasititi.

Nije to samo jedna obična priča koja ne zaslužuje ni da je vrapci slušaju. To je slomljeni komadić mojih sjećanja, koji se uvlači kada god pustim glas. Ne da mi mira. Moram se nje sjećati jer je dio mene. Čudni zraci mi se već uvlače pod rukav, nečije mlado lice obasjavaju čistotom. Znam da je tako. Kako je čudno gledati nekog kako stari, od rođenja pa do oronulosti. Ponekad mrzim sto sam tome svjedok. Jednostavno je ljepše da se sjećam samo tih mladih i lijepih lica.

Ja, koja sam starija od ove rijeke, mnoge stvari bolje znam, da ne budem skromna. Ali danas brzina čini svoje. Nisam se pomjerila odavde hiljadama godina, čekam nešto neobjašnjivo. Živim život sa drugima i za druge. Ne znam kakav je osjećaj živjeti sam svoj život i ne predstavljati sklonište svima, od ptica i vjetrova, do topova i mladih junaka.

I mladih koji razmjenjuju poglede na izvoru, i bunara koji teško diše u posljednje vrijeme, i onih starih grobova, mirnih nećijih duša što su našle sebi pristanište.

Najbolje je sa visokih staza gledati ono što je lijepo, diviti se tome i pronaći jednu malu riječ koja predstavlja smisao svega. Još nisam otkrila koja je to riječ, ali, nekako je osjećam. Ona izgleda otprilike ovako: stoji na raskršću između dva pusta dijela zemlje, čini se kao da nema kraja, ili da, pak, tamo iza nje ne postoji ništa. Rijeka joj je tako božanstvena da mislim kako u njoj žive neke stare muze, oronule i ispućalih obraza, pa se zato kriju. Sve što mislim prvo prođe kroz moje osjećaje. Prvo pročešlja ovim mojim bujnim šumama, pa se sakrije negdje dole u dnu brežuljka.

Ovi su krajevi bili pratioci nećijih snova, i sve te mlade česme znaju, još kad su potočić bile, kakva je lijepa lica ovaj kraj izrodio. Kako je divne priče u teškim vremenima sklappao. I tješio junake u pohodu za slobodu. Čuvao tajne poglede na livadama kao ovce od surovih vukova, vjekovima im bio čobanin. Tako to biva u ovom kraju, sve je krajnje plemenito i duboko ukorijenjeno u ljepotu koju je sam Bog darovao tom malom parčetu Zemlje.

Sjećam se jednom davno kada se snjegovi već bijahu otopili, jednog čudnog planinskog slučaja. Tada je već bilo ono vrijeme kada počne da boli glava od nekih jakih zraka, a oči navikle na bijelo, zaslijepe na tren. Čula se jeka u dolini, baš glasan jauk, sličan plaču djeteta, toliko jak da se čovjek prepadne do srži. Dugo nisam shvatala šta se dešava i odakle sav taj žagor, da li je to odjednom puklo nebo i pustilo najjače munje i oluje? Odrpana odijela bijahu sve češća i češća, a lica sve garavija. A onda sam shvatila. Proći će dugo dok opet budem živjela svoj pusti život u miru, služiću kao zaklon, spašavaću nekom život svojim visokim žbunjem, nekoga će moje trnje da grebe po bosim nogama i zarivaće mu bol u još nezarasle rane. Žao mi je bilo što je tako, sto puta sam poželjela da umjesto mojih potoka i izvora teče mlijeko i medovina, pa da malo napoje žednu dušu ta jadna lica koja sam gledala kako odrastaju. Nisu vjerovatno ni na tren pomislili šta ih može snaći, da će hladna rana, odrpana košulja i prazan trbuh biti ono što ih čeka, u ovoj lijepoj desnoj ruci koje majke

prirode, među divljim ružama i jorgovanima pored drvenih ograda. Sve je to sada sivo, kao da ne postoji pod ovim nebom koje snuždeno gleda i moli se za nas. A meni je najbliže, pa osjećam njegovu tugu, njegove jecaje i uzdahe. Samo mi je s njegove strane sigurno, jer ono doista nije u stanju bacati eksplozive, a tako je uzvišeno i veličanstveno. A sada je tako snuždeno, da ga teško sunce probija.

Tada sam gledala pravo na obližnje selo. Bio je hladni novembar. Vidim drhtave ženske ruke kako peru na rijeci, a hladna voda žile probija. Svaku njihovu poru ispunio je jad i umor, a strah popunio svaku njihovu prazninu. Ne postoji sutra, važno je samo danas zdravo i živo leći u postelju i odmoriti tijelo od napora. Jer sutra će svakako biti daleko. A u podsvijesti znaju da ih ponovo isti raspored čeka i da ništa novo neće pasti s neba. Nekad su im lica bila rumena, sad su bez boje, oči su im utonule i ne žele više ništa da vide, pa makar to nešto i bilo lijepo. Kad se pogled uplaši od groma, više ni suncu ne vjeruje, jer sunce, doista, sličići gromu. Onda se skupina žena uputi ka kućama, svaka tegleći svoj teret. Djecu okolo ni ne primjećuju, ona žive u svom svijetu, idealu snova koji će se nekad možda i ostvariti. A možda i neće. Uglavnom, dok je čovjek mlad čini se ostvarivim i osvajanje Jupitera i Mjeseca. Sve izgleda tako lijepo i privlačno, ne postoji ništa prema čemu bi trebala postojati odbojnost.

Tada se baš nismo svi voljeli. Zaboravili smo biti ljudi, ono za šta nas je Bog predodredio, zaboravili na spas. Moj najvišočiji dio je gledao pravo na tu grozotu koja se ispod zbivala, nisam mogla izdržati, odlamali su mi se komadi stijena od ove planinske duše. Ja, kamen, koja nikad zaplakala nisam, tada sam jecala kao siročić na pragu. Svaki put kad bih pokušala da zaspim probudio bi me po jedan vrisak majke za sinom, ili jecaji nekog gladnog djeteta, ili zavijanje vukova i njihova borba sa seoskim psima. A onda pucanj, jedan, drugi. Strah.

Sjećam se da sam se tresla od jada kad sam prvi put opazila dim u nečijem kotaru. To je bila jedna stara kuća odmah u obližnjem selu, odmah je prvi pogled išao na nju. Obrasla bijaše nekakvom čudnom lozom, pa je pola kuće bilo, doista, zeleno. Ne može se reći da nije bila lijepa za vi-

djeti. Bila je to tipična bihorska kuća malih dimenzija, što je i priličilo tom ratnom vremenu. Tada su i najsnalažljiviji psi nosili prazan trbuh. Sa lijeve strane naprijed je malo bila oštećena, provirio joj je stari kamen ispod maltera, nasumice lijepljenog, a gornji sprat je bio od drveta. Izgleda da je u donjem spratu nekad i bilo stoke, dok je gore živjela neka sretna porodica, ali onda je od svega ostala samo puštoš. Tako sam ja iz svog posmatranja stekla utisak. Ali ponekad bi mi se učinilo da neko ipak tu živi, jer zorom izlazi neka žena i ide negdje preko doline. A možda je to samo priviđenje, jer se uveče nikada nije vidjela svjetlost odatle.

Ali jedne večeri je bilo jakog svjetla, zaslijepilo me. Kao da sam i ja sama osjetila trzaje, nisam opazila šta se tačno desilo, ali bilo je pogubno, to sam znala. Ujutru sam čula iz priče stalnih čobana, da su je mučili, a onda spalili uz komšijino sijeno. Morala sam da se zaplačem.

Šta je ona kome zgriješila? Bila je toliko neprimjetna, da se tek s njenom smrću saznalo da postoji. Čak ni ja nisam bila sigurna da neko u toj kući živi, nisam ni sanjala da je to mlada udovica Raza, o čijoj se ljepoti nadaleko raspravljalo i komentarisalo. Ostala je bez djece još rano, kada su joj blizanci umrli od neke bolesti, a zatim joj je muž poginuo negdje u Albaniji. Kao da je nesretnica nekome naudila, kao da je njena riječ nešto značila ovom svijetu. A onda su oko istog sijena spalili i komšijinu cijelu porodicu, od domaćina do njegovog unučeta od nepunih pet godina. O Bože, blag si bio prema meni te noći pa si me u dubok san bacio da ne slušam taj vapaj pakla na Zemlji, taj jad male duše što gori ni kriva ni dužna, taj očaj majke koja kroz dim doziva svoje dijete što jeca dok mu gore mlada koljena i koje čeka da se Bog smiluje i ugasi mu dušu što prije. A znala sam kako je to sve izgledalo, jer svake noći, svakog dana, po nekoliko duša ispadne na takav, najsureviji način. Da je makar otac znao i imao hrabrosti da sam prije toga uhvati trenutak i ubije dijete komadom olova, skрати mu muke, i očaj umiranja u vatri. Nego, nada traje do posljednjeg trenutka, a to je najgore. Ne, u takvim teškim trenucima, pod najezdom vražje vojske ne treba gajiti nadu. Prije će se i Bog smilovati. Ko zna šta je njima pripremio, možda baš njihova djeca gore u jačem paklu,

na svojim krvavim ognjištima i piju toplo mlijeko posoljeno grijesima svojih očeva. A nikom slano mlijeko ne bijaše ukusno. No ova jadna djeca iz sela ga nemahu ni slano da popiju, samo mutne vode. Parče pogače i malo luka bijaše njihov obrok, sir se nije smio vaditi iz tajnih podruma ispod poda, opet iz poznatih razloga.

Opet se čuje onaj poznati zvuk. Nadam se da je to samo vjetar. Jaka je kiša pala sinoć, baš je napojila ove moje žedne krajeve, vratila ih u život nakon dužeg vremena. Sve se odjednom umirilo, makar na tren. Ponestaje vremena a duše nestaju, ja se ujedno divim ljepoti ovog kraja i žalim je. Kako neko ima duše i smjelosti da uništava nešto što je stvoreno da bude divno? Vatra gori, dim pokriva sve vidike, čuje se vriska i žalopojka, ali opet ne iščezava ta vječitost kraja.

Čudan je osjećaj biti nešto ovako veliko i biti blizu nebu, pa gledati svaki treptaj i uzdah stvorenja koje sam u svom okrilju podnjivila. Kao naprimjer ono dvoje mladih što su kraj izvora zastali u vremenu i prostoru, bolje reći u pogledu, a okrajci usana se smiješe. Jer, cio ovaj kraj je takav, on živi, diše, plače i smije se. Moram da podijelim još jednu priču koju sam nekada davno čula od jednog starca koji nije imao familije, pa je tako lutao svijetom, družio se s vukovima čak i kad bi mu stado odnijeli u cjelini. Zvao se Avdo. Ispod nabreklih kapaka stalno su ravnodušno gledale sitne smeđe oči, umorne i otekale od svakojakih prizora, a slabo kad nakvašene suzom. Ruke drevne kao Akropolj, a toliko su i vrijedjele, bile su pravo skladište iskustva i neproživljenih snova. Možda su neki i bili proživljeni, ali na pogrešan način. Stalno je pokušavao da kaže nešto, imao je dosta tačnih predosjećaja, volio je da ga slušaju, ali tih je bilo, zaista, malo. Slušali su ga samo vukovi, više i radije nego ljudi.

Jedne noći, Avdo je zadocnio tražeći jednu ovцу po lijevim padinama, tamo gdje je žbunje baš visoko i grebe. Ne boji se, tako je neustrašiv, ne žali pokloniti život gori u gluho doba. Eto takav je hrabar stvor bio Avdo.

Bilo mi je neuobičajeno kad čuh neki stari glas kako treperi u pjesmi, sa nekakvom mladalačkom dozom ludosti u samom izvodenju. Pjevušio je starac i tražio ovцу, nema kraja koji nije prešao i kamena na koji nije zalazio. Čak je

i nekom većem kamenju na koje češće zapinje dao i ime-na. Korak mu je bio brz i kratak, stare noge su išle veselim koracima, bez obzira na sve, tama gluhe noći ih je gutala i vunene čarape se nisu baš nazirale. Šteta, jer to je bio ručni rad njegove majke, umrla je davno, sjećam se i nje. Plemenita je bila, zapravo, puno hrabrija nego i Avdo, zlatnih ruku i opasno jakog oka za ljepotu. Plela je najljepše vunene čarape u selu, svi su je po tome znali. A onda je nema više. Često bi Avdo išao petkom posle džume da klanja na njenom grobu, da se moli Bogu za njenu dušu, gledao bi u to uzvišenje od ljudskog oblika satima, spominjao joj ime, dozivao je. Naravno da mu nije odgovarala, ali je on stalno nešto osjećao u vazduhu što podsjeća na nju, stalno je vidio među oblacima.

Znoj mu je oblivao lice, dlanovi su mu bili umorni od mahanja štapom po grmlju i žbunju, a oči nabrekle od tame. Vratio se istim putem, bez ovce, halalio je vukovima. „Neka se časte i oni!” – pomislio je. Taman kada se vratio da provjeri ovčiji tor još jednom, ista ta ovca ga je čekala ispred tora, blejala je ponizno i gledala ga onim kamenim životinjskim, bezazlenim očima. On joj se nasmija, pomilova joj meko krzno i reče: „A ja te bio halalio, hajde ulazi stvore mudri!”

Sjećam se ja dobro svih nemilih događaja koji su me dovodili do krajnjeg stepena tuge i jada. Tada je crnilo bilo naš jedini oblak. Lako mi je što znam da nikada neće nestati ove uzvišene ljepote iz mog planinskog oka. Koliko god da se zli podmitljivci budu trudili da unište i razore ovu jutarnju vedrinu, ovaj kraj će ostati vječan i željan pogleda dovijeka, jer njega topli i milosrdni pogledi hrane i rasplamsavaju mu osjećaj do prave buktinje. Ovo što se u vazduhu osjeća nije miris najljepšeg miska, ovo je nešto puno jače, neki nepoznati mirisni koncentrat. Taj miris slični mladosti, dugoj pletenici i junačkim pojasevima, sretnom pogledu djece koja prave vijence od visokih bijelih rada. Ja sam, doista, ovoj rijeci vazal.

Vidim da je dovoljno da se čovjek osjeti sam i na tren pa da poludi, da mu svaka pora gori od nepovjerenja prema drugima, od rasplamsalih strahova. Tako je kada se izgubi smisao i ono najdragocjenije — povjerenje u sve što diše i što ne diše, pa i u sebe. Vijori se zastava slobode, tama je već od ranog jutra počela da prekriva oblake i vrijeme postade tmurno, a

obećavalo je. Neka sitna kiša poče umirivati zabuktale mase, i polako ih uspavljivati pod tanke deke. A Bog gleda.

Ja i dalje čujem kako neko doziva nekog, pjeva mu i plače za imenom. Ne mrdam se, evo već stotine vjekova, ni najjači vjetar me nije mrdnuo, ni najjača oluja me unervozila nije. Unervozio me taj uzvik u dolini, nečije jecanje i taj snuždeni pogled gavrana što često tako znaju da mi zadaju muke. Obeshrabruju me taman kad pomislim i kad osjetim da je sve prošlo. Jer, pokušavam se i ja sjetiti svojih lijepih dana, svoje mladosti, a imala bih dosta toga da kažem. Svega toga ima samo ovdje, to se nigdje drugdje ne može doživjeti niti čak čuti. I dalje vjerujem da su neke stvari bile samo privid, da sve ovo ostaje ovako divno kakvo jeste, i da ne postoji nikakva tama koja će pokvariti razliveno zlato po oblaci-ma kad zorom pomoli svoje lice. Da će svaki put bivati sve ljepše, jer ću ja biti tu, dočekaću ja i smrt ove mlade djece kad ostare, jer ja teško umirem. Zato mrzim što sam vječna, mrzim što sam stijena, jer zavidim ljudima, tako im je malo Bog dao vremena, a dostižu takva savršenstva, stignu i da ih boli i da su sretni. Kako je samo divna ta periodičnost. Želim u svom drugom životu biti čovjek i živjeti ovdje, želim staviti na kocku svaki komadić stijene koji mi pripada i svaki lišaj koji živi tu pod mojim rukavima. Želim da sa gledišta smrtnika gledam sve ovo, plačem i smijem se, živim, volim, patim, umirem, odem do onog izvora i napijem se čiste vode. Želim.

Bilješka o autoru

MAIDA MUJEVIĆ je rođena u Švedskoj 1992. godine. Osnovnu i srednju školu završila je u Rožajama. Bavi se pisanjem poezije, ali i kraćih pozorišnih komada za djecu. Napisala je dva romana: *Tri elementa* i *Mudrac*, koji su još uvijek neobjavljeni, i veliki broj kraćih tekstova za nekoliko časopisa. Trenutno je student Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore u Podgorici.

PRVONAGRAĐENA PRIČA
DONATOR NAGRADE
ZK–BIHOR LUKSEMBURG

Abid JARIĆ

SAHAT

Noć se zmiroljivo uvlačila u svoju košuljicu, baš kao škorpija koja u naglom trzaju očajnički pravi zatvoreni krug tijelom, a onda u samoubilačkom zanosu čini još jedan kratak pokret i bodlju iz repa, oštru poput igle, zabada u vlastiti potiljak. Uslijedit će još jedan trzaj i onda će se tijelo umiriti. Škorpija se rastajala od života.

Kao što se zemlja oprašta od tame.

Tog jutra čaršijom se lepezasto širio glas, ulazio u avlije, otvarao zaključana kućna vrata, kroz ključanice se uvlačio u tople postelje i bez imalo stida budio usnule glave.

Jutros rano sa Husein-pašine sahat-kule poletjela Zuhra Skenderović. Sve je vidio Harmonikaš.

Iako se čaršija tek razbudila, Jalija pod Kulom se sve više punila znatiželjnicima. Grad je bio nevelik i gotovo da su se svi njegovi žitelji međusobno poznavali. U sredini gomile stajao je Harmonikaš i već promuklim glasom, ko zna po koji put, objašnjavao ono što je vidio.

„Cijelu noć kao da sam pio gorku travu“, objašnjavao je. „A to u mom poslu nije nimalo dobro. Gosti hoće veselog harmonikaša, a ne musavog i okljunjenog. Trudio sam se mojom svirkom prikriti svoje loše raspoloženje, ali, teško je išlo. Goste u birtiji ne možeš prevariti. A sinoć, kao u inat, 'Zelengora' je bila puna kao i moja duša koja je plivala u nekoj tjeskobi i crnim slutnjama. Meni su noći, inače, draže od dana, ali ovaj put zoru sam jedva dočekao. I tako...“

„Harmonikaš, ne rasteži! Ko te pita za tvoje raspoloženje, pričaj šta si vidio“, jedan nestrpljiv glas prekinu ga usred započete predstave.

Harmonikaš je bio dijete ove čaršije. Uočivši sklonost ka muzici kod naočitog dječaka, otac mu trgovac, posla sina u Šeher kod sestre da ga Alajbegović, čuveni majstor harmonike, podučiti tome zanatu. U Šeheru je dječak završio posljednje razrede osnovne škole, ali i stekao povjerenje učitelja tako da ga je ovaj osobno odveo na audiciju koju je za talentirane mlade harmonikaše svake četvrte godine organizirao Državno radio. Veliki majstor nije mogao skriti suze kad su mu kolege, uz čestitanje, rekle da je njegov učenik bio najbolji.

„Eto, sine. Ono što nisam mogao prenijeti na svoje dijete, podario sam tebi. I kad umrem, dio mene živjet će u tvojoj harmonici“, bile su riječi sa kojima se učitelj rastajao od svog učenika. *„I još nešto, harmonika će biti tvoj život, ali sve ima svoj kraj pa i naše bavljenje ovim zanatom. Prestani svirati kad osjetiš da ti tonovi iz tvoje harmonike nisu u stanju razigrati dušu.“*

Dvadeset godina od ovoga razgovora nijedan festival narodne muzike nije se mogao zamisliti bez Harmonikaša. Bio je prva harmonika u orkestru Radija Šeher. A onda se naglo vratio u rodni grad. O prošloj slavi nerado je pričao. Počeo je svirati u restoranu „Zelengora“. Godinama poslije njegova povratka, dolazili su i iz najudaljenijih mjesta da čuju njegovu čarobnu svirku.

„I pošto ljudi ponekad ne osjećaju ništa za tuđu muku“, kao da je prečuo upadicu ovog nestrpljivog glasa nastavi svoju priču Harmonikaš, *„pogađaju te tamo gdje si najslabiji. Kako je noć odmicala, ja sam bivao sve tužniji, a oni sve veseliji. I birali su pjesme koje, inače, nerado sviram. A ja sam svirao kao opčinjen, kao da sam iščupao svoju dušu i oživio je u mojoj harmonici. A ona me je osluškivala i kad je moji prsti nisu ni doticali. To je čudo, ljudi moji! Ne događa se često ali, eto — desi se.“*

„Mora da si koju više popio, Harmonikaš, a u piću je sve moguće. I Gazvanu se, nekad, nešto slično desilo“, opomenu ga isti glas.

Svi na Jaliji znali su tu priču o Gazvanu.

*

Gazvan je, jednog dana, počeo govoriti nešto od čega su se mnoge duše prestravile. Ticalo se to čuvenog sahadži-je Skendera, daidže Gazvanovog, koji je popravio sat na Kuli kad je on posljednji put prestao mjeriti vrijeme. Kažu da je ovaj vrsni majstor učio zanat u Ajvaluka, tamo u Anadoliji. Zuhra Skenderović bila je njegov dalji potomak.

„*Očiju mi, sve je istina*“, kleo se tada uzbuđeni Gazvan pred začuđenim ljudima, koji su ga uštkivali jer to što priča, govorili su, suviše je opasno i moglo bi ga koštati glave. „*Otrovali su ga, ali ne da umre, nego da oslijepi kako više nikada ne bi mogao uraditi nešto slično.*“

Neki su mu savjetovali da se ide naspavati i da se već jednom okani pića jer ono razara čovjekov razum. Drugi su se sklanjali, čak su podugačkim korakom bježali od čovjeka koji je kao u bunilu pričao ono čemu nisu htjeli biti ni slučajni svjedoci. Trajala je ta pomama u čaršiji punih pet-šest sahata i više niko nije pričao o veličini Skenderovog majstorskog umijeća, nego su svi polutiho razglabali ono što je čaršijom brujalo. Jedni su zamišljeno vrtjeli glavom, drugi su nervozno odmahivali rukom, treći su se smjehuljili. Ubrzo su došli, svezali mu ruke i na glavu stavili crnu torbu koju su mrtvim uzlom pritegli ispod vrata. Prethodno su mu u usta gurnuli poveliku gutu lisnatog duhana. Natovarili su ga na konja i okrenutog natraške odveli. Poslije toga u čaršiji ga više niko nikada nije vidio. Nagadalo se da je u surgunu, u Čahuri, a onda su ga jednog dana kiridžije našle nasukanog na stijeni u rijeci Popči. Dugo se još pričalo o utopljeniku koji kao da je bio živ samo što nije imao jezik.

Ovo s Gazvanom desilo se davno. Sahat je poslije ovog događaja još dugo brojao desetljeća, a onda je ponovo zadrijemao među svojim kazaljka. Mnogi su, u međuvremenu, precjenjivali svoje sposobnosti vjerujući da ga mogu probuditi iz sna. Međutim, niko od njih u tome nije uspio. Zadnji koji je pokušao još je rekao: „*Ovaj sahat mogao bi pokrenuti samo onaj koji ga je posljednji put oživio. A majstor Skender je već odavno na boljem svijetu. Jedino se može još kakvo čudo desiti pa da mu kazaljke opet krenu.*“

Već odavno nema čovjeka na Bihoru koji bi ga se mogao sjećati, ali priča o Skenderovom majstorskom umijeću sačuvala se do ovoga vremena. Kad je dobio poziv da popravi sahat na Kuli pored Velike džamije, njegovoj sreći nije bilo kraja. Nije vjerovao da se među desetinama vrsnih sahadžija koji su tada živjeli u zemlji najviše cijeno njegovo umijeće. Kad je prošlo početno ushićenje, njegovim bičem ovladao je strah koji se hranio sumnjom u vlastite majstorske sposobnosti. Međutim, minulo je jedno godišnje doba i kazaljke su jednog petka, tačno u podne, ponovo započele svoje magično kruženje po neobično ukrašenoj, okrugloj plohi satnog mehanizma.

Dobio je dogovorenu nagradu i otišao kući.

Cijelu noć san je nekamo bježao. Kad bi nakratko usnio, vihorio je poput suhog lista između Turijaka i Ciglena, a onda srkao vođu iz Radmančice tako žedno da bi na njenom dnu ostajali samo bijeličasti kameni obluci. Budio bi se u mirisu mežurana s Koračkog brda. Jedva je dočekao zoru. Slušao je kako se sahat u pravilnim razmacima oglašavao na Kuli. Svako klik-klak miješalo mu je krv u žilama. Još se nije ni razdanilo, a već je bio spreman da iziđe i da ode do pod Kulu. Osjećao je da se oko njega život već probudio, a on je još uvijek bio u potpunom mraku. Tek što se našao na vratima, jedan čovjek ga je srdačno pozdravio. Majstor ga nije vidio. Oko njega bio je mrak, bez ijedne sjene. Napravio je još nekoliko koraka. Spotakao se. Onda se sudario s nekim. Ovaj mu se ljubazno izvinio. Počela ga je hvatati panika! Ovakav mrak još nije doživio. *Ovo je kao u Džehennemu*, pomisli majstor. U nešto oštro i tvrdo je udario. Osjetio je kako mu lobanjske kosti prskaju. Oko njega su se miješali uspaničeni glasovi koji su mu željeli pomoći. Prije nego što će izgubiti svijest, razaznao je ženski glas koji se javio kroz plač.

„Vjerujte, majstor Skender je kao slijep hodao ulicom. Išla sam iza njega. Najprije sam pomislila da je bolestan, a onda sam shvatila da se tako ponaša čovjek koji je vidio pa je u trenutku izgubio vid. Najednom, kao da se bacio na kameni ćošak Husein-pašine sahat-kule. Možda mi se samo učinilo, ne znam.“

Kad se osvijestio, hećim ga je tješio da je glava samo

razbijena i da će šav kojeg je on napravio zarasti za nekoliko dana. Želio ga je uvjeriti kako nije doživio ni potres mozga. Ali, eto, nenadano i pod čudnim okolnostima izgubio je vid. Možda je to samo trenutačno, pričao je. Vid se u ovakvim situacijama zna i vratiti. Kako je naglo nestao tako bi se isto mogao i pojaviti „Samo, ne treba paničiti“, nastavljao je hećim, „*jer ti si sretan čovjek. Ovo što se tebi desilo, dešava se samo onima koje je Bog odabrao. Dočekati da nam se čitava čaršija divi, san je svakog od nas. Ali, rijetki imaju priliku da to i dožive. Ti si jedan od tih sretnika, majstore.*“

Čega se majstor Skender najviše plašio, desilo mu se. Osljepio je. Ono što je doživjelo hiljade drugih umjetnika, naučnika, ljudi od zanata koji su najveći dio svog života proveli uz svjetlost svijeće u zatvorenom prostoru, sada on proživljava. Kao i svi oni, i on se od svega najviše plašio sunčeve svjetlosti. Vjerovao je da sljepilo ne dolazi zbog loše svijeće u polumračnoj prostoriji, nego od jačine sunčeva sjaja na koji se oči takvih ljudi kao što je on nisu mogle naviknuti. Slušao je kako su se stari majstori slikarske radionice u Heratu otimali ko će od njih zauzeti najmračniji kutak prostorije kako im slikarske table ne bi mogla dohvatiti nijedna sunčeva zraka. Vjerovali su da sunčeva svjetlost širi sljepilo snagom kužne zaraze. Čak su predlagali da sagrađe kuću bez ijednog otvora osim vrata, što je bilo nemoguće, jer prostoriji u kojoj boravi dvadesetak ljudi trebao je i neophodni zrak. Tarkiški majstori po tri puta u toku dana ispirali su oči vodom u kojoj je prethodno bila potopljena kamilica, i to samo ona koja je rasla u Svetoj dolini pored Vrela života. Kazahci bi, pak, u samu zoru, prije rađanja sunčeve svjetlosti jeli gnječeni kozji sir pomiješan orasima, ali u tačno označenom omjeru koji se određivao količinom koja se mogla naći između palca i kažiprsta. Još je slušao kako su ukrasitelji čuvene Šahname, njih sedmerica, svako predvečerje, po zalasku sunca, dugo gledali u zapadni horizont i poluglasno izgovarali molitvu koju im je preporučio čuveni šejh iz Konje. Ipak, najbolji lijek protiv sljepoće koja se poput zaraze širila u različitim majstorskim radionicama otkrio je majstor Berek. Lijek nije mogao spriječiti sljepilo, ali je omogućio da ga duša prihvati. Recept je bio jednostavan. Sljepoća je bila dar Božiji ljudima

koji su čitav svoj život posvetili otkrivanju ljepote u svijetu koji je božanska tvorevina. Zapravo, otkrivanje te ljepote nije ništa drugo nego traganje za onakvom idejom svijeta kakvom ju je Bog prvi put vidio. Pradiš, historičar toga vremena, pišući o Bereku zabilježio je: *Berek je otkrio čarobnu formulu slikarskog, ali i svakog drugog stvaranja na ovome svijetu. Ona je toliko jednostavna da je pravo čudo kako niko prije ovog velikog majstora iz Alepa nije došao do takve spoznaje. Niko ne može istovremeno gledati objekat koji se crta i sam crtež. Najprije se nekoliko trenutaka gleda ruža a onda se odmah zatim na papir prenosi ono što se zapamtilo u toku promatranja. Čak, ako između ta dva događaja prođe makar samo jedan otkucaj srca ili treptaj oka ono što se prenosi na materijal nije to što se vidjelo, nego što se upamtilo. I ovo je dokaz da je svako umjetničko stvaranje moguće jedino po sjećanju. Konačnica čitavog ovog čudesnog procesa imat će za rezultat pojavu čuda u svijesti svakog od nas. I nesvjesno, mi se pripremamo za ono što sve nas, uglavnom, ranije ili kasnije čeka, a to je obneviđenje. I kada će čitav život, ustvari, biti samo jedno dugo sjećanje. Majstor Berek je i po vlastitom priznanju tragao za trenutkom kad će ga zadesiti taj veličanstveni usud. Grozničavo je crtao motive u kojim svjetlost doživljava svoju himničnu veličinu. I to uvijek u polutami svoje radionice, u najudaljenijem njenom ćošku gdje sunčeva zraka nije ni u najpovoljnijem položaju mogla osvijetliti taj prostor. Oslijepio je nakon što je dva dana i dvije noći, pored svijeća koje su se nalazile u zlatnim svijećnjacima, promatrao oslikane knjige majstora iz Karakadija. U općem oduševljenju nije ni primijetio kad je oslijepio. Čak se nije mogao tog trenutka ni sjetiti. U njegovoj svijesti stalno su se smjenjivale te izvanredne iluminacije pa je bilo nemoguće razdvojiti tren kad je prestalo gledanje, a kad je počelo sjećanje. Kad je postao svjestan veličanstvenog cilja kojeg je dostigao i kojim ga je Svevišnji obdario, mirno i dostojanstveno je prihvatio svoju nagradu. Od tada, veliki majstor Berek ništa više nije nacrtao niti je izgovorio ijednu riječ. Posljednje što se čulo iz njegovih usta graniči sa čovjekovim bezrezervnim podržavanjem Božije volje: Na mjestu gdje sjećanje slijepca dosegne Stvoriteljevu volju vlada apsolutni mir, beskrajna tišina i prazno sretno sjećanje.*

***

„Eh, ljudi, ko bi povjerovao da će jedan Skenderović oživjeti sahat da bi drugi Skenderović mogao s njega skočiti u smrt“, zaškriguta neki tugaljiv glas.

„Jedva dočekah zoru, kako rekoh, da krenem kući“, nastavio je Harmonikaš dajući svakoj riječi posebno značenje. „Protekla noć hrvala se sa mnom svom silinom, kandžasto me zgrabivši negdje za utrobu, taman ispod srca. Jutro se već ras-cvjetavalo u mahalama kad se nađoh ispod Kule. Ne znam zašto mi je pogled odskočio do sahata na njenom vrhu, kad sam znao da njegove kazaljke već dugo stoje pred snagom vremena koje neumitno protiče. Ono što sam gore ugledao dotjeralo mi je srce u grlo. Držeći se za sahat u velikom otvoru, gotovo uspravljena, nalazila se nečija figura. Napregnuh vid do rasprsnuća i nada mnom se jasno ukaza žena. Bila je to Zuhra Skenderović. Šta će ona gore, dragi Bože?, naivno pomislih.“

Mnogi su navraćali kod ove žene da još jedanput uživaju u tom čuvenom Zuhrinom osmijehu. Stanovala je ponad Kamene česme. S vitkom figurom i sa kosom u grivolikoj pletenici, ona je i u pedesetoj godini važila za jednu od najljepših žena u čaršiji. Mnogi su zavidjeli Čati, njenom mužu. Neki su išli tako predaleko da se nisu ustručavali procjenjivati da je „onaj uhljup nije ni zaslužio“. Kad bi bila radosna, pune usne boje breskvinog cvijeta malo bi se razvukle, taman toliko da sitni biseri naprave mali razmak kroz koji bi se izvijalo ono što se zvalo „Zuhrin smijeh“. Ovlažene suzama, oči bi postajale još modrikastije. Topla struja koja je izvirala baš iz njene duše vatri la bi joj lice. Smijeh je uvijek bio dug i malko prigušen. Na kraju bi se završavao kratkim „jaah“ dok bi dugi ženski prsti prekrivali lice i oči.

„Počeh vikati, mlatarati rukama i nogama ne bih li je upozorio na opasnost koja joj prijete gore na Kuli. Uzalud, ona kao da me nije primjećivala. Učinilo mi se kao da se njena figura malo pomjera i bolje namješta u velikom otvoru. Ponadah se, jadan, da sve ovo sanjam ili da sam pijan pa vidim ono što normalan svijet ne vidi. I žena mi je ne jedanput rekla da se neću kaniti svirke i rakije dok se u mom životu ne desi neko čudo. Ali, šta ako ne sanjam i ako je sve stvarnost? Šta će onda Zuhra Skenderović gore na Kuli? Zašto se drži za okvir sahata

čije su kazaljke umrle već odavno pred strahom od vremena koje ih čeka?“

„Srećom pa iza sebe ne ostavi nikog ko bi za njom mogao zaplakati“, krhotine ispucalog glasa dopriješe do Harmonikaševih ušiju.

Zuhra i Ćato nisu imali poroda. Jedni su mislili da je ona kriva što će se sa Ćatom zatrti njegova porodična loza jer se Zuhra udala kao starija djevojka. Drugi su, opet, bili spremni zakleti se da je ova žena prije udaje zgriješila s jednim daljim rođakom, s njim zanjela i pobacila. Poslije toga nije mogla postati majka.

„Eh, Ćato je, baš, uhljup“, propara zrakom poput sječiva.

Ćato je Zuhru napustio nedavno i preselio se kod raspuštenice Mirhane. Kažu da je njeno dvoje malodobne djece prihvatio kao svoju rođenu. Kad su mu neki pokušali reći da je to grijeh što čini Zuhri, on ih je glasom punim gorčine odvrćao od dalje nakane da mu bilo što predbacuju, odsjekavši:

„Dosta mi je života sa starom jalovicom!“

„Vinula se kao ptica, raširila ruke kao krila vjerujući da će dugo letjeti.“ Govoreći ovo Harmonikaš je i sam širio ruke i gestikulirao, u želji da i na taj način svoju priču učini što uvjerljivijom. „Međutim, brzo je pala. Nije se čuo udar, ni krik, samo lahki šuštaj kao da se breskvina cvijet okrunio i pao na zemlju. Kleknuo sam pored nje. Gledala me svojim modrikastim očima i smiješila mi se onim njenim osmijehom. Svjetlaci mi pomračiše vid. Brujanje u ušima učini me gluhim i slijepim za sve oko mene. Mislio sam da će i meni, tu pored nje, biti kraj. Sad sam siguran: njen život se, ustvari, ugasio u letu između velikog otvora gore na Kuli i ove ploče dolje pod njom.“

Posljednje riječi Harmonikaš je izgovorio tako tiho da su ih mogli čuti samo oni koji su bili najbliži njemu.

„Čujte! Hej, čujte!“ Sve glave se okrenuše tamo odakle je glas dolazio. „Ljekar je potvrdio da je Zuhra umrla od srca dok je još bila gore, na Kuli. I... stid me je izgovoriti, ali još je rekao...“

S Peštera je počeo propuhivati hladan vjetar.

„... Rekao je da je Zuhra bila djevica.“

Prve kapi kiše najaviše tmuran dan. Okupljeni svijet se počeo razilaziti. Harmonikaš je kao težak teret namještao

harmoniku Dallape na leđa. Jedna munja zakoprca nebom i krenu put Musine jame.

„Čudo, ljudi, čudo se desilo! Pogledajte, eno gore! Kazaljke se pokrenule!“, uspaničeno je vikao neko.

Noge se okameniše u pokretu. Pogled krenu put Kule. Gore, baš tamo gdje je prije nekoliko sati stajala Zuhra Skenderović, kazaljke su se nanovo počele nadmetati s vremenom.

Bilješka o autoru

ABID JARIĆ rođen je u Duvnu (BiH) 1950. godine. Od 1997. godine živi u Zenici, gdje radi kao gimnazijski profesor.

Autor je više od dvadeset radova iz područja jezika i književnosti. Lektor u *Didaktičkim putokazima*, časopisu za nastavnu teoriju i praksu.

Na književnim konkursima za kratku priču više puta nagrađivan u BiH i regionu. Dobitnik je nagrade za novinsku priču „Naše riječi“ – Zenica, nagrade „Ulaznica“ – Zrenjanin, nagrade „Srebrenica“, Susreti „Zija Dizdarević“ – Fojnica, „Stjepan Džalto“ – Gornji Vakuf/Uskoplje, „Štrpci bez mezara“ – Prijepolje, „Simha Kabiljo“ – Zagreb, te nagrade Bronzani albatros „Bijela 2012“ – Frankfurt.

Zastupljen u zbornicima kratke priče.

Autor je triju knjiga: *Podgradinske priče*, *Velika propunta* (roman) i *Bijelo na crno* (kolumne, članci i komentari).

TREĆENAGRAĐENA PRIČA
DONATOR NAGRADE KULTURNI CENTAR
MONTENEGRO—ŠTUDGART

Sabina ALISPAHIĆ

KOMPAS

I krave tog prijepodneva bijahu neobično mirne. Strpljivo su preživale, gotovo se ne pomjerajući ni lijevo ni desno, ni naprijed ni natrag, kao da je – čuda li! – baš tu gdje su prvo stale dragi Bog učinio da iz obrštene trave odmah izraste nova, svježija i sočnija. I krava najnemirnija od svih, inatna, što je uvijek u tuđe zalazila, samo bi ponekad pogledavala na ovu ili onu stranu, a i to onim svojim krupnim očima nezainteresiranim nizašto do za sopstvenu ugodnost i beskrajno zadovoljstvo žvakanja.

A i Juso je od jutros bio u čudnome raspoloženju. Nemajući mnogo posla oko životinja, djeljao je komad drveta, od kojeg je najprije izgledalo da će ispasti konj, pa lutak, te nešto nalik na sviralu – dok naposljetku, od silnog djeljanja ne preostade samo bezvrijedan štapić.

Na koncu, Juso zadjenu i štapić i nožić za pojas, i zagleda se u daljinu, prema selu, od kojeg se jedva nazirao prvi kućerak. No, nije Jusuanimalo selo, zurio je on u ljubičasti ćilim perunika pružen preko osunčane livade. Polje perunika je pamtio od kad samog sebe pamti. Pamtio ga je i njegov babo i babin babo. Kad je ono jednom dedu pitao ko zasadi to cvijeće, ovaj mu je odgovorio: *zasadi ga Bog milostivi, dijete*. I tako, zurio je Juso opčinjen bojom, sve dok ga burljanje u stomaku ne podsjeti na kuruzu zamotanu u mahramu. No ne sažvaka dječak ni zalogaja; odnekud, s prašnjavog puta, začuše se kopita i kloparanje. Radoznao, Juso stežući kuruzu u šaci potrča prema cesti i stiže taman da čuje kako starac, a

krupan čovjek, zavaljen u sjedište kočija onako begovski – a, bogami, tako i odjeven – povika kočijašu:

– Stan, Ramo, da malo noge protegnemo!

Dok je Ramo, već skinuvši fes, brisao oznojen vrat i sjajnu ćelu, starac - hukćući i stenjući, počeo da silazi s kola.

U trenu, Juso se nekako nađe uz čovjeka i pomogne mu.

– E, živ bio, momče!

Dječak spusti pogled u prašinu, a obrazi mu se zažariše.

– Ma jesi l' se ti to nešto posramio? – upita ga starac.

– Jok, onako... Ne znam – promuca Juso.

– A šta znaš?

– Krave čuvati – sad već malo hrabrije odgovori dječak.

– Lijepo, lijepo... Kako ti je ime?

– Juso.

– A-ha. Fino ime. A što ti je to u ruci?

– Kuruza – opet dijete pognu glavu.

– De, Juso, malo te kuruze.

Momčić raširi oči od iznenađenja: takav gospodin a traži seljačku kuruзу!

– Što si stao, ta neću ti je cijelu izjesti! Otkini, de, da probam.

– Evo pa sami odlomite, svojom rukom.

Uze starac pružen zamotuljak, otvori ga te prinese nosu i duboko udahnu:

– E, moj Juso, čovjek ti je velika prokletinja. Imam, nije da nemam, i pojest i popit, i drugog napojit i nahranit, al' mi opet ništa slađe od 'vakog zalogaja...

Ramo je uveliko hrkao u sjeni krošnje s druge strane puta, kad su stari beg i Juso sišli do livade i sjeli na голу travu, žvaćući svaki svoju polovinu kuruze.

– I o čem' ti, momče, misliš tako povazdan ovdje s kravama čučeci?

– Pa i ne mislim. O čem' ja znam misliti?

– Nemoj tako. Svak zna misliti, ovo l'ko ili ono l'ko al' zna.

– Eto, mislim na mater, šta li nam kuha. Mislim i na babu...

– A na curu kakvu?

– Jok ja! – gotovo viknu Juso, a odnekud ga žacnu kako je grijeh lagati, jer su mu sve češće jedino cure i bile na pame-

ti. Ne bi li ikako zatro tu misao prije nego što mu se opet stid slije u obraze, on brzo izvuče ono drvce što je đeljao i pokaza ga starom.

– Evo. Htio sam drvo đeljati ali mi ne ide od ruke. Nemam ti ja tu vještinu, što ću.

– Reći će tebi tvoj Ibrahim: šejtan voli besposlene ruke, jer ih malo-pomalo nagoni da zlo čine. Voli i misli koje ‘nako, kako bih rekò, lutaju, jer ih sad pa sad pretvori u zlu namjeru. Zato uvijek gledaj da ti se nečim i tijelo i um zabave.

– Gledam, gledam. Gledam u ono tamo cvijeće – otvori srce Juso. – Gledam, čudim se i radujem.

– Jest lijepo. Perunike su, je li? A čemu se to čudiš i raduješ?

– Čudim se takvoj ljepoti i radujem što je data čovjeku da mu se imaju oči na čem’ odmarati i da se ima čemu diviti i za šta Milostivom zahvaljivati.

Ibrahim-beg zaklima glavom odobravajući:

– E, dijete moje, odavno ne čuh nešto tako mudro i... nježno, ni od starijih i mudrijih od tebe. Hajd’, pričaj mi još malo, o majci i babi, o kući. Imaš li braće i sestara, kako živite?

Razveza se jezik dječaku, baš kao da je dosad bio nijem pa mu se odjednom vratila moć govora. Slušao beg, slušao, a onda ga prekide i upita:

– Nego, kaži ti meni – al’ da se ne misliš dugo – bi li mogò odavde otići? Sa mnom. Preko rijeke, pa još dalje.

Zbuni se Juso, ali kao iz topa odgovori:

– Mogò bi’. Imam ja brata, znaće i on ove krave sačuvati.

– Stan’, dijete! Ovdje nema šale. Nije to po dana hoda pa da se u neko doba pokaješ, okreneš i kući začas stigneš.

Juso se prisjeti koliko su ga svrbjeli tabani dok je slušao priče svoga dede – a ovaj ih je, opet, slušao od svojih predaka – o velikim karavanama koje su tuda, nekad davno, prolazile! I-haj, koliko li su oni dugo putovali i kakva su blaga sa sobom nosili!

– Moj je dedo govorio da je svijet širok, ali da smo mi to nekako zaboravili, kao što je taj svijet zaboravio na nas pa nam više ne dolazi.

– To ti je, sine, i ‘vako i ‘nako. Ne valja mimo svijeta, svak je dio njega makar nikad ne potegò iz svoje avlije a, s druge strane, nije uvijek sreća ispraćati koga, niti je svakom

dobrodošlicu poželjeti. A kad bi pošo, ne bi ti bilo žao matere?

— Bi. Al'... pustio bi me, beže, da je obidem pokatkad?

— Kako ne bi, bi'! Evo šta sam mislio: drvo ti od ruke ne ide, al' bi možda za terziju mog'o izučiti. Imam svoje dućane i svoje majstore, a nikad dosta vrijednih i pouzdanih momaka. Nešto mi govori da se u tebi neću prevariti. Pa, i ako se prevarim – eto ti babovine, imaš se gdje vratiti. Nego, 'oće li ti, osim kuće i ukućana, išta odavde faliti?

Juso se zamisli pa reče:

— Vjerujem da tamo gdje idem ima svega čega ima i ovdje, a nadam se da ima i onoga čega ovdje nema.

— Jah, da mi je ko rek'o šta ću danas čuti od djeteta, ne bi' mu povjerov'o. Nego, da badava dana ne krnjimo, vodi me kući da s tvojim babom progovorim.

***

I ne prođe dugo, a Juso sjede s begom u kočije, noseći sa sobom svježu kuruzu, i par gaća i čarapa u zavežljaju. Okretao se jeste, više puta, sve dok mu se mater i babo nisu sasvim iz vida izgubili. Okrenuo se još jednom, posljednji put, baš na onom mjestu s kojeg se još uvijek mogao vidjeti čilim perunika.

U noćima koje će uslijediti, nerijetko ga je u snu sustizalo majčino jecanje, ali s vremenom, događaji svakodnevice su i noći učinili mirnijim, ispunjenijim zdravim snom umornog tijela i uma koji se lagano punio novim saznanjima.

***

Brzo su prošle tri godine i Juso je, uz begovu pomoć i nadzor, postao najmlađi terzija – a svoj gazda – u čaršiji. I ne samo najmlađi, nego i jedan od najboljih.

Prijao je Jusi romački život, ali je sve više razmišljao o ženi i djeci, o tome da, osim što je svoj čovjek i gazda, postane i nečiji muž i otac.

Često je bio pozivan u begovu kuću, ali je Ibrahimovu kćer Almasu rijetko viđao. Ponekad bi, više kao sjena nego kao živa žena, preletjela preko avlije noseći vodu, a svega nekoliko puta je pred Jusu i bega iznijela kahvu i rahatluk. Pa i to je činila nekako nespretno, tako da je ne jednom po koja kap kanula iz fildžana, a rahatluk skliznuo s tanjirića. Majka bi joj uvijek u pomoć priskočila, a babo bi samo prošaptao:

— Neka te, kćeri, nije velika šteta. Mater će to. Hajd' ti pomozu djevojkama ručak spremati. I ako ti nije mrsko, zapjevaj, al' tako da te i mi ovdje čujemo.

I pjevala bi Almasa, a svaka se riječ sevdalinke zabijala ravno u Jusino srce. No, ni on nije bio nevješt – kao kad alas dugo, dugo na čamcu sjedi pa naposljetku ode kući s ulovom, tako je i mladić strpljivo lovio, lovio i uspijevao pokatkad uloviti Almasin pogled. Bijahu joj čudne oči – plave i tamne a, opet, nekako i ljubičaste s vremena na vrijeme. U svojim mladičkim maštarijama, Juso je sve češće viđao Almasu, onako slatko nespretnu i tihu, kao ženu mu, i oko skuta joj silnu sitnu djecu s njezinim neobičnim očima.

Ni tad a ni poslije, Juso nije razumio šta mu je dalo hrabrosti da dotjeran, s lijepim darom za Ibrahima – a radi- lo se o kompasu koji je za velike novce kupio od putujućeg trgovca – zalupa na kapiju i izgovori begu u brk ono što je izgovorio.

A rekao je:

— Bio si mi kao rođeni babo sve ove godine. I cijenim te, a i volim ko rođenog. I ako ovim činim grijeh, ako sam zaboravio gdje mi je mjesto – odreci me se i vrati me onamo otkud si me doveo, s istim onim gaćama i kuruzom u mahrami. Da ne dužim: ja bi' se ženio tvojom Almasom.

Ibrahim je dugo šutio, gledajuć u pod. Šutio je i Juso, prateći pogledom šare po razastrtom ćilimu, dok mu je cijelo tijelo gorjelo vatrom koja bijaše, u isto vrijeme, i vatra stida i vatra odlučnosti, a i vatra straha da će odbijen i posramljen koračati preko avlije do kapije. Jer znao je – ako takav kroz kapiju iziđe, više nikad ući neće.

Napokon beg progovori, drhtavim glasom kakav bi više priličio proscu negoli ocu djevojke.

— Vidje li ti, Juso, dobro moju Almasu?

— Kol'ko vidjeh – vidjeh. Meni dosta.

— E, moj Juso... Ona ne vidje tebe.

— Kako, beže? Koliko maločas je sretoh...

— Moja Almasa je, red je da istinu saznaš, slabog vida. Jes' te vidjela – nije sasvim slijepa, ali ona, kako bi' ti rek'o, više nazire no što zapravo vidi.

— One mile oči... – promuca Juso. – Ima li lijeka?

— Da ga ima, našo bi' ga, dobri moj.

I tu Ibrahim-beg ne uspje više suze zadržati:

— Kažeš: ako sam zaboravio gdje mi je mjesto... Kažeš: ako grijeh činim... Ja sam, sine, veći grijeh učinio. Hoće li mi dragi Bog oprostiti ne znam, ali ti mi halali ako možeš.

— Kakav grijeh, dragi beže?

— Sjedio sam s tobom na livadi, jeo tvoju kuruzu i mislio kako sam na bistrog i razboritog momčića nabasao. Jesam ti ponudio da sa mnom pođeš, ali sam se u srcu još uvijek pomalo kolebao sve dok ti nisam mater i babu upoznao. Kad sam procijenio da si iz poštene kuće, od vrijednih ljudi, svo kolebanje je iščeznulo. I tad već – a biće da ti još mati nije ni robu zapakovala – pomislio sam: možda, možda ću te nekako i za zeta pridobiti. Odmjeravali su moju Almasu i s njom zajedno moj imetak, a ja je nisam davao, krijući njenu manu. Vidiš li sad kakav sam ti ja čovjek-nečovjek, sine?

Rasplaka se i Juso, pa kroz jecaje promrmlja:

— Nema tu grijeha, nema... Činio si što si mislio da je najbolje.

— I sam znaš: nisam ti Almasu nametao. Trudio sam se bar u tome častan ostati - nek' ne bude do mene, ako sam riješiš i zatražiš je, riješio si. Samo mi reci, je l' od srca?

— Od srca je, beže.

— Onda si bolji čovjek od mene. Almasa nije obična djevojka, i ja je neću nagoniti na udaju ako ne bude htjela. To da znaš. Ako pristane – eto ti i nje i one kuće uz voćnjak. Njoj je to najdraže mjesto, još od djeteta je najviše voljela tamo boraviti.

— Ne brini, dobri, imat će ona i žene da joj pomažu... Ma imat će sve što poželi! Nisam ni ja bez ičega iako, obrni-okreni, i za to tebi dugujem.

Prije nego što će pozvati kćer i majku joj, beg reče još nešto:

— Sprava ova koju si mi darovao... Rekao bi', Juso, da obojica – da l' uz njenu pomoć il' zbog čega drugoga – nađosmo pravi put.

***

Dok je krišom posmatrao Almasu i maštao o njoj, Juso ju je želio svom silinom kojom mlad čovjek može željeti ženu, a sada, kada je postala njegovu, ne samo da je još jače želio nego je i zavolio. Nije dosad Juso nikoga volio na takav način.

Volio je svoj rod, mater iznad svega, onako, po krvi. Volio je i bega – iz zahvalnosti i poštovanja. A Almasu... e, nju je volio tako da, nerijetko, od bure osjećanja koja mu je kuljala odnekud iznutra, nije znao što bi od sebe. Onako lakačku, nosao bi je po voćnjaku, a ona bi se smijala kao malo djetete; škakljao bi je i cjelivao, stiskao kao što djeca raraju umiljatu macu ili ćuku.

Sjedjeli su počesto uz pendžer, a Almasa bi zapitkivala:

– Juso, šta to ima vani? Vidim da je drveće pobijeljelo kao snijeg da je napadao.

– Srećo moja, razbeharalo se. De, sad će tvoj Juso sve rastvoriti da osjetiš kako miriše. Još bolje, hajmo izić, spustit ću ti jednu, najljepšu i od behara najtežu granu da vidiš i omirišeš. Hajd, poleti!

– A je l' ono nekakav čovjek tamo u avliji, Juso?

– Jašta je nego čovjek. Mirza naš, eno ga mete.

– Ha, odavde mi došlo nešto pokrupan, k'o planina...

Prvom djetetu dadoše ime Mehmed. Nedugo po porođaju, Almasi se vid još više pomuti. Kod onog istog trgovca od kojeg je kompas kupio, nađe Juso naočale – dva stakalca povezana metalnim mostićem; no, i to bijaše badava: Almasi ne bi lakše.

Dvije godine potom, rodi se Zumra, a Almasa skoro potpuno oslijepje.

Sjedi tako Juso naspram bešike u kojoj mu žena nuna Zumru, i plače. Plače on da se ne čuje, ali ne može Almasu prevariti – toliko dugo nije mogla vidjeti da je naučila predobro slušati.

– Plačeš li ti to, bogati? – pita ga ona.

– Jok, što ću plakati – slaže Juso, pa izmisli neki posao, ne bi li izišao van i od istine pobjegao.

Onda, hudnjak, ode na drugi kraj voćnjaka te da sebi oduška i rasplače se glasno i neutješno, kao što se ono Zumra katkad rasplače pa ti se srce cijepa jer joj ne umiješ pomoći. Samo, Zumra plače pa stane čim joj je sve potaman, a Jusi nikad potaman, te u sebi misli: *ako ubrzo ne prestanem plakati, onda nikad neću ni prestat.*

Ide on kroz voćnjak, a pred očima mu ona plavoljubičasta boja Almasinih očiju, i stalno ga navraća na staru uspomenu – čudnovate bihorske perunike iz djetinjstva u koje je

onako rado satima zurio i za kojima mu je, ma koliko ne htio to samome sebi priznati, duša sve ove godine čeknula.

Vraćajući se iz čaršije jednog prijepodneva, Juso na malecnoj livadi koja se pružala s desne strane kuće ugleda nešto od čega mu srce zaigra. Potrča, ne bi li se što prije uvjerio je li u pravu ili mu se samo priviđa; no, kad stiže, ima šta i vidjeti: procvjetale perunike, svega nekoliko cvjetova doduše, ali se razbokorile, reklo bi se da će ih još i više biti.

Kako je vrijeme odmicalo, stade se cvijeće širiti. *Baš k'o da mi je pred kućni prag spušten komadić zavičajnog krajolika, ne bi li me malo utješio*, mislio je Juso.

Iz dana u dan, izvodio je Almasu van. Sjedjeli su među cvijećem, a on joj je potanko opisivao kako je lijepa boja perunike ali da, koliko god lijepa bila, nikad neće biti ljepša od njenih milih očiju.

— E, moj Juso, a ja na te oči ništa ne vidim – tužno bi govorila Almasa.

— Čuj, ne vidi! Pa ne vide ni perunike a opet nam krase bašću k'o što ti krasiš kuću.

Ne prođe mnogo, a Almasa obolje od nekakve ženske boljke. Dok se držala — držala se, a onda odjednom pade u postelju i stade vehnuti kao što bilje vehne kad mu prođe vrijeme. Ne pomogoše hećimi, ma koliko dobri i skupo plaćeni bili. Juso jedva da se ikako odvajao od bolesnice.

— Ima li još perunika? — pitala bi Almasa, jedva čujno.

— Ima, dušo moja, ih, koliko! Znaj da su se opružile cijelom livadom.

— Lažeš ti mene. Baš cijelom?

— Baš-baš – laže Juso i dalje. Jer, kako bi mogao reći da i perunikama vrijeme ističe, a da ih Almasa – imala očinjeg vida, nemala - sigurno neće dogodine dočekati.

— A jesu li ljepše boje nego moje oči?

— Joj, žene! Da sam svaki put dukat dobio kad sam ti to rek'o... gdje bi mi kraj bio! – pokušava Juso da nasmije i nju i samoga sebe, po prvi put sretan što Almasa ne vidi jer taj njegov osmijeh bijaše gorki grč kakav lice ne čini vedrim no iskrivljenim i zastrašujućim.

Almasa preseli u zimu, a Juso ostade s dva djeteta – Mešom od četiri i Zumrom od jedva dvije godine, da hodi ogoljelim voćnjakom, po sleđenoj zemlji, tužeći za svojom ljubavlju.

Po drugi put od Almasine smrti rascvjetaše se perunike, kad mu u posjet dođe stari Ibrahim. Dolazio je on svako malo, no je ovaj put to bilo s nekakvom namjerom – što je Juso osjetio još dok je beg ulazio.

– Sine dragi, preseli moja jedinica. Preseliše begovica i tvoja mater, a sestara nemaš. Dječica ti sitna, treba o njima brigu voditi.

– Imam Mirzinu Fatu, dobro o njima brigu vodi.

– Imaš Fatu, al' Fata ima godina. Htio sam ti reći: ja ti neću na putu stajati ako bi ti našo kakvu poštenu ženu.

– Meni žena ne treba.

– Ne kažem da se ženiš, ali ako i na tako što pomisliš – znaj da ti neću zamjeriti.

– Dobro, de! – ljutnu se Juso. – Ako sam rek'o da mi ne treba žena, onda...

– Aman, čovječe! Saslušaj starca pa onda diži glasa! Sjećaš li se one spravice što si mi darovao kad si mi kćer pro-sio? Vidiš, nju je Bog dao putnicima da se lakše snađu, da ne zalutaju. Rijetki su ti pravi, veliki putnici. Većina je k'o ti i ja, tu si – gdje si, malo preko rijeke, malo uz rijeku, preko brda i okolo brda, i dosta nam. Ali ne znamo šta vrijeme nosi. Zato ti vraćam kompas, ne kao uvredu već kao uzdarje. Možda će Meša naš putovati. Možda će željeti, a hvala Bogu što na te ima očinji vid – sagledati ljepote dunjaluka, dalje od ove čaršije. Tebi ne treba kompas, znam te od djeteta, ti srcem pute tražiš. Zato ti se neću miješati ni u šta – sam ćeš prepoznat priliku ako ti je Bog pošalje. Eto toliko od mene, a ti – po svom.

Postidje se Juso, upravo onako kako se postidio kao dječak, kad je s begom prvi put razgovor vodio.

– Oprosti mi, dobri moj. Nego, podijeli nam, svojom rukom, kuruzu. Fata napravila. Pa da posjedimo k'o nekad.

***

Iako Meši Jusinom, poslije onog drugog rata, ne ostade mnogo ni od naslijeđenog ni od stečenog, nije se sekirao.

– Uzelo pa uzelo! A što ću mu ja? – govorio bi.

Ni njemu kompas nije trebao, ali je on sam bio kompas mnogima: avlija mu je vazda bila puna ljudi koji su tražili, i dobijali, kakav mudar savjet ili korisno uputstvo. Do u duboku starost, oko sebe je okupljao djecu i pričao im uzbudljive

priče o čudnovatim zbivanjima, lijepim djevojkama i hrabrim momcima, vještim trgovcima i dječacima koji su ih nadmudrivali, a sve su bile smještene u bajkovite predjele iz kojih se njegov otac Juso, davno, u svijet otisnuo.

Sin Mešin, Mustafa, nestade u sljedećem ratu. Da li je igdje ukopan – ne zna se, jer ga otkopali još uvijek nisu.

Činilo se da je sinu Mustafinom, po deda nazvanom Meša, naslijeđeni kompas pokazao put – na sjever, u Švedsku. Pričao je da je tamo jednom sanjao babu, živog i zdravog, i da ga je u tom snu pitao: *Babo, što misliš, možda bi' te ja onim kompasom mogao pronaći?* Na to mu je babo, smješkajući se, odgovorio: *Sine, što je suđeno da se nađe, naći će se. Nisu ljudi, a vala ni kosti, strane svijeta pa da se kompasom traže. Nego, imate li vi, tamo u toj Švedskoj, perunika?*

Meša se probudio ne stigavši odgovoriti na babino pitanje.

Bilješka o autoru

SABINA ALISPAHIĆ je rođena u Njemačkoj 1973. godine. Zaposlena u redakciji medicinskog časopisa, živi i piše u Novom Sadu. Dobitnica je nekoliko nagrada za poeziju i prozu.

Šemsudin HADROVIĆ

BEDEVIJA

„Slušaj, Ahmede, ovu sam bedeviju kupio za tebe, znaš kako treba da je čuvaš, da se staraš o njoj: da je timariš i hraniš ka' insana, da je vađaš po Vlahovima redovno, ako hoćeš da i ove godine uzmeš košiju na Lađevcu. I zapamti, ovo ti je najvažnije, nikad nemoj da dopustiš da ti je pojaše žensko. Ako se to desi bedevija više nije to što jeste, i moš je slobodno dati čergašima, jer za drugo više i ne vrijedi. To ti je, samo da te podsjetim, nešto što ne smiješ da zaboraviš, smetneš s uma, nikada.“ Ovako je stari Mujaga prenosio na svog najmlađeg sina vjekovno iskustvo predaka, koje je obezbjeđivalo prestiž plemena na ovim bihorskim i peštarskim prostorima.

„Bože dragi, kakva je samo bila Hajrija! Mlada, lijepa, nježnih rumenih obraza, nestašnih vedrih očiju, te kratko, na paž ošišane tamne kose. I vesela, draga. Pomislio bi čovjek da je s nebesa sišla na ovaj svijet, u ovu našu pustaru. Eh vaktu, što prođe, što ne osta vječno tako da bude, da se nikud više ne ide, već da se ostane tu gdje i Hajrija odnekud dođe. Pusta mladosti, čemu li se nadah? Prosto joj bilo po hiljadu puta. Ma kakvi, i više od toga! Prosto joj bilo zavijeka, kad bijaše onako čarobna.“ Ovako je zapamtio Hajriju, mladu učiteljicu iz Bosne, Ahmed, sada već sredovječan čovjek ali još krepkog i lijepog lica sa jakim azijatskim crtama, isklesanim kao što su isklesane savinoborske planine i klisure. A tek ranije, na njegovom su licu sijali bijeli, kao biser zubi, i među njima jedan onako naročit, kastile pozlaćen, za meraka i ašikluka. Šeretski potkresani i u krajevima usne usukani brci samo su upotpunjavali njegov lik koji je zračio mladalačkom neobuzdanošću, slobodom i hrabrošću. Kada bi se nasmijao, kao da bi na njegovom licu zasijalo hiljadu sunaca. Nadaleko nije bilo mladalačke razuzdanosti i genetske robusnosti ovog mladića čiji su preci navikli na nemilosrdan život na ovoj bi-

horskoj visoravni, koja se premeće preko leđa Vlahova i tamo preko Đerekara i Suhodola na onaj drugi dio Sandžaka, k Sjenici i Novom Pazaru. Kad se Ahmed nasmije, glas mu se pretvara u stotinu pratećih zvončića, tako da je utisak životne radosti potpun.

Ahmed je gorštak, rođen i odrastao u porodici koja živi na ovoj bihorskoj planini Krušcici što se kao djevojačka kosa, sa svojim pašnjacima i šumarcima, razastrla ispod 1650 metara visokog vrha. Skoro sve te pašnjake po obroncima vrha Krstac, Ahmedovi preci su pokupovali od rođaka i komšija koji su od 1878. pa naovamo odlazili u svijet, a ponajviše za Tursku. Tako je za ove prilike narasla moć i ugled familije pa je Ahmed, svjestan toga, u svakodnevnom životu umio da pokazuje neku osobitu vrstu slobode, samouvjerenosti i samostalnosti. Glavna priča ukućana, pored svakodnevne borbe za opstanak u ovoj prilično surovoj prirodi, bili su konji sedlenici, a naročito su bile omiljene bedevije. O njima bi se po cijeli dan brinuli svi muški. Vađali ih, timarili, puštali ih po nepreglednim livadama iznad sela, tamo prema Konjskoj rijeci, i tako ih držali u dobrom takatu za trke na lokalnim saborima, od kojih je onaj na Lađevcu bio prestižan. O bedevijama bi se sanjalo, maštalo, na posecima pričalo, svađalo. Bedevije i priče o njima bile su dio karaktera ovih ljudi, način da se pokaže ponos, prkos, snaga. „Azgina li je ona naša bedevija, ne moš joj prič!“ govorili bi sa zanosom muškarci. „A propinje se na zadnje noge ka' da je insan“, govorili bi. „A tek ona mlada, ždrebica, haaaaa, brajko moj! Kakva će tek ona da bude, kukala ti majka.“

Kasnije je Ahmed, kad bedevije više nisu bile ono što su bile nekad, nevoljno tu ljubav zamijenio traktorom. Vremena se promijenila, traktor očito postao rentabilniji i donosio više novca, naročito kad je počela nemilosrdna sjeća okolnih hiljadugodišnjih homara. Ipak bi ponekad, kad bi se narod zbog bilo čega negdje okupio, Ahmed, kada bi naišao s traktorom bez prikolice, znao da ga podigne na zadnje točkove i da ga tako propetog drži neko vrijeme, ne puštajući gas i sirenu. Bio je to njegov način izražavanja žala za bedevijama, čiji je vakat prošao. Samo je on to znao izvesti, i nekako je sjetno uživao u tome. „Ovako znaš da si živ!“ govorio bi.

Tako se nekako Ahmeda sjeća Hajrija, sada već u poodmaklim godinama, učiteljica u penziji u jednom bosanskom gradiću.

Hajra je odrasla u skromnoj i mirnoj bosanskoj porodici, u kojoj skoro nikada nije bilo sukoba ili nesporazuma (a slično je bilo i sa odnosima u komšiluku). Nisu bili prebogati a ni siromašni, onako prosječno kao i ostali narod. Niti u čemu oskudijevali, niti čega u izobilju imali. U obližnjem gradu je završila učiteljsku školu i tako se njen životni san ostvario. Postala je učiteljica. Ubrzo se zaposlila u lokalnoj školi. Život je počinjao sa svom svojom snagom i ljepotom. Tu škola, ovdje kuća, sve joj pri ruci, djeca joj draga, a ona mlada, činilo joj se dunjaluk je njen, za nju stvoren. Nije znala ništa o tome što se zove ljepota, a nešto nije do tada ni osjećala da je baš ona nešto lijepa. O tome su počeli govoriti drugi. Za ukućane je smatrala da je na taj način tetoše i ohrabruju, da je još uvijek maze. Kada bi joj to govorili momci, smatrala je da isto rade svim curama dok im se ne omile i približe. Bila je još naivna, a iznad svega vesele i vedre naravi. Veselila se bezbrižno. Bila je toliko naivna i razdragana da je pjevala dok hodi, trči, u igri, radila i smijala se. Svim svojim bićem, radovala se svemu što je život donosio sa sobom, a što je njoj bilo novo i interesantno. Nije još uvijek imala momka, i pored svih onih koji su se nalazili u njenoj blizini. Nije imala nekog s kim bi sama sjedjela, šetala, izlazila, ko bi je držao za ruku, kao što su imale druge djevojke. Ni s kim se nije poljubila onako kako se ljube momak i djevojka. A imala je puno raje, društva. Mnogi su joj iz tog društva bili dragi, voljela je nekako svu tu svoju raj, ali nikog ponaosob. Svi su bili sretni, neobavezno se i rado družili. Njena osjećanja nisu nijednom, ni prema kojem momku „planula“. Nije znala šta znači to biti zaljubljena. I nije joj smetalo. Možda je to bilo čudno, ali eto, nije. Razlog zbog kojeg je napustila svoje mjesto bio je posve banalan, slučajan i po njenom shvatanju naivan. Jedan od momaka iz njenog društva jednoga dana joj, na sasvim običan način i neočekivano, pomalo i čudno, pokloni prsten. Sjedjeli su na rubu kamenog zida čekajući da se okupe i ostali pa da pođu skupa na korzo. Ispružio je neočekivano ruku, otvorio šaku i bez riječi joj ponudio „poklon“. Bez pogovo-

ra ga je uzela. Bio je to zlatan prsten, lijepo izrađen, dopao joj se. Dok ga je zagledivala i divila mu se, momak je nestao. Još uvijek joj je prsten bio na dlanu, nije ga stigla ni staviti na prst. Ona u svemu tome nije tada vidjela ništa loše. Nije taj prsten ni u primisli povezivala s njegovim tradicionalnim značenjem. Ničim što obavezuje.

„Bože, je li moguće da je moja naivnost bila tolika? Može li biti da sam tada bila toliko slobodna i neodgovorna, tako nesvjesna? Koji li sam to život ja tada živjela? Na kojoj planeti sam se nalazila? Sve je u mom životu, kao i u životu cijele porodice, do tada pratila ‘naša sretna zvijezda’. Ponekad sam je i zamišljala negdje visoko gore na nebu, kako bdije nada mnom, a meni sve lijepo, srce mi razdragano, oko mene sve cvjeta i pjeva. Gledala bih tako u nebo i pokušavala da prepoznam koja je to ‘moja’. Pa mi se učini da sam je prepoznala, a opet sljedećeg trenutka se pokolebam. I tako. Ali sam vjerovala da postoji. Međutim, moja me je ‘sretna zvijezda’ na trenutak napustila, okrenula mi leđa, i to onog časa kad sam bez imalo sumnje i opreza primila taj poklon. Čak sam ga i pokazivala drugima! Hvalila se, onako djevojački, s oduševljenjem. Ni u snu, ni u primisli mi nije bilo da to može biti ono za šta sam znala da u običaju postoji. Misli-la sam da se taj čin ‘prstenovanja’ dešava onda kad se ljubav među mladima probudila i produbila, kad je već provjerena. I zamišljala sam da je to uvijek jedan ‘mali svečani čin’ koji dvoje zaljubljenih u posebnim okolnostima obave, i gdje oboje svjesno daju i prihvataju. A sve ovo kako je meni to dato, Bogom se kunem, nije ni izdaleka bilo to, niti je imalo ikakve veze s nečim sličnim. A ispostavilo se da nije tako. Moja djevojačka, zapravo još uvijek dječja radost, bezobzirno je prekinuta, čednost moja zloupotrijebljena na najpodliji način. Preko noći sam shvatila da svijet, haman, baš nimalo nije stvoren samo za mene i moj bezbrižni život. Preko noći sam shvatila da život ni približno nije ono što je moja mašta i fantazija pretpostavljala, uobražavala. Shvatila sam da nisam samo ja bila ta koja ima pravo na radost i slobodu ponašanja, na smijeh i bezbrižnost. I preko noći sam sebi sve zamjerila. Za svaki razdragani trenutak u kojem su mi se otvarala neka neobjašnjiva nebeska prostranstva, neke daleke, šarene gala-

ksije, čarobni svjetovi koje sam samo ja mogla da vidim. Do tog dana su svi u mom društvu bili isti, niko nije ni po čemu 'štrcao'. No, toga se dana na mene sve sručilo, i običaji, tradicija, i ljudska podlost i lukavstvo.

Najprije, gledajući poklon na mojoj ruci zadirkivali su me u šali. Osjetila sam zbunjenost. A onda sam osjetila neki teret, kako mi se svaljuje na dušu. Dok sam prilazila kući, teret je bivao sve veći. Preskaćući prag avlije, shvatila sam da moram reći majci. A kad njoj kažem, znala sam istog trena da se to neće razumjeti onako kako sam to ja doživjela. Tada mi je bilo sve jasno. Primila sam prsten i 'pristala na zaruke' a da nisam toga bila ni svjesna! Prihvatila sam siguran znak tih zaruka, majko draga! Je li se to meni zemlja 'otvara' da zbog toga u nju propadnem? Ipak sam se nadala da to nije to, a duša mi se ledila od pomisli da ipak jeste. Htjela sam vjerovati da je ovo samo 'kratkotrajna sumnja' i da će se raspršiti kao magla. No, izraz moje majke kakav sam zamišljala dok joj o tome budem govorila, vratio me je u okrutnu stvarnost. Shvatih da sam upala u zamku i da će majka to prva i potvrditi. Izgubila sam svijest na kućnom pragu.

Na potvrdu svoje pretpostavke nisam dugo čekala.

— Sine, to je vjeridbeni prsten. Ti pričaj šta hoćeš, znam ja kako se to radi. Eto, baš tako; baš tako kako su tebi učinili. No, vidi ti još jednom ko je taj momak, iz kakve kuće. Ako je to uredu onda je mali belaj, a ako nije, ja ne znam, eto, ne znam.

Sutradan su došli prosci. — Primila je prsten, neka pokaže — rekli su pozvavši me pred moje roditelje.

Pokušala sam da objasnim, ali riječ mi je utihla. Nisam imala snage. Nisam umjela. Skinula sam prsten i spustila ga na stol ispred svih, i napustila prostoriju. A oni su nastojali da ugovore svadbu, čula sam to.

— Ili svadba, il' će biti veliki belaj!“

Sutradan je u školi, na oglasnoj tabli, primijetila oglas iz Crne Gore za prijem učitelja "na neodređeno vrijeme", za područnu školu u Savinom Boru — O.Š. Petnjica, Ivangrad. Oglas raspisao Prosvjetno — pedagoški zavod. „Prijava slati na adresu...“ Bilo je to rješenje za izlazak iz ponora u koji je zapala.

Vozeći se uz Policu, Hajrija je uživala u ljepoti jesenjih boja što su bile izdašno prošarale ove krajeve. Osjećaj radosti i užitka pojačavao se činjenicom da je svakim kilometrom sve dalje od onoga zbog čega je napustila svoje mjesto. Osjećala se sve sigurnije. Pred njenim očima su se otvarali novi, bajkoviti predjeli Bihora. Šarenilo boja prosto je opijalo. Stijene, obasjane jesenjim suncem, samo su pojačavale utisak čvrstine i stabilnosti, stamenosti ovog podneblja. Nije znala gdje je to kud je pošla, ali je spokoj u njenoj duši učinio tu neizvjesnost zanemarljivom. Autobus se penjao uz neke krivine pa spuštao naniže, prolazio dolinama zelenih rijeka pa se opet mučno uspinjao nekud naviše, uz brda, k nebu. Nestalo joj je košmara u glavi. Osjećala je samo blagu opuštenost i vrtoglavicu.

Stigavši u Petnjicu, mislila je da je to kraj njenog puta. Javila se upravi škole. Nakon razgovora je shvatila da to nije mjesto gdje će ostati. Primijetivši njenu iznenađenost, našli su rješenje da je zaposle tu, ali ona je ipak odbila. I bilo joj je drago što će otići još dalje. Nije bilo važno gdje, samo dalje, što dalje od onoga što je htjela da zaboravi.

Dali su joj kurira kao pratnju, ovaj natovari njenim stvarima konja i krenu pješke na put od sedamnaest kilometara. Jesenje sunce je nastavilo da se poigrava s prirodom. Koreografija je bila savršena. Žuta, rumena, boje su se smjenjivale, nestajale pa se opet pojavljivale. Put je bio naporan, ali njoj nije smetalo. Stigla je u Savin Bor pred akšam.

Dobila je sobu za stanovanje u trošnoj zgradi u krugu škole. Sutradan je preuzela odjeljenje i počela je raditi. Otvarao se za nju ovdje neki novi život, novi prostor, oko nje izbijali neki novi ljudi koje je iz dana u dan počela upoznavati i prihvatati. Hajrija nije ličila na ovdašnji svijet, naročito ne na ovdašnje žene, makar ne na one na koje su stanovnici Savinog Bora bili navikli. Prvoga dana što se pojavila u prihvaćenom odjeljenju četvrtog razreda, đaci su bili iznenađeni njenom svježinom, vedrinom, odjećom koju je obukla, ponašanjem i blagonaklonim ophođenjem prema njima. Nije sa sobom nosila nikakav prut kao što su to činili drugi učitelji. Osjetila su djeca njenu ljubav! A narednih je dana selo uveliko pričalo o ovoj neobično lijepoj, pitomoj i veseloj učiteljici. Muškarci su o njoj zborili s nekom rezervom, uzdržano, stidljivo. Htjeli bi pričati

o njenoj ljepoti ali nisu baš umjeli, previše im se sviđala. Više je nego očito da se nisu snalazili ni u čemu što bi bilo vezano za nju. Slatko bi joj priznali da je lijepa, da je upis insanski, rekli bi joj da je vila nebeska, da je..., ali nisu znali kako to da urade. Mladi momci samo su se stidljivo gurali i smješkali se.

Učiteljica je nosila čizmice, ponekad cipele sa štiklom, te uske farmerice i bluze, i košulje lijepih i toplih boja. Time je unijela neobičnu svježinu u ovaj kraj i ovaj narod.

Prvih nedjelju dana učiteljica nije išla dalje od školskog dvorišta i kuće u kojoj je stanovala. Privikavala se na kolege i đake, na ljude i žene iz sela. Primijetila je da bi neke od tih žena, majki njenih đaka, htjele ponekad da joj nešto kažu ali kao da nisu znale kako da počnu. Jednog dana Hajrija je odlučila da posjeti neku od tih žena kući. Izabrala je najbližu kuću, u neposrednoj blizini škole, kuću iz koje je već zapamtila ime jedne majke čija je kćer bila u njenom razredu. Djevojčica je bila izuzetno bistra i počela je da dobija odlične ocjene. Nakon završenih časova, Hajrija se spremila onako kako je najbolje umjela, i otišla u posjetu. Dočekali su je, za nju, neobično gostoprimaljivo, što je jedna od najvećih vrli na ljudi ovoga kraja. Sva je pažnja ukućana bila usmjerena k njoj, svi pogledi uprti na njenu pojavu koja je očaravala prisutne, kako muškarce tako i žene. Bili su ponosni na to što je učiteljica baš njih prve posjetila, što je sad nekako „njihova“, a tako lijepa, nježna i razdragana. Naročito je njenom pojavom bio zatečen mladi Ahmed, kome je tada bilo nešto preko devetnaest godina. Sada je vidio Hajriju iz neposredne blizine, mogao je čuti njen glas, njen smijeh, njen dah, vidjeti joj lijepo i njegovano lice, nazreti ljepotu njenog tijela. Ali pošto je bila gošća u kući, niko od muškaraca sem starog Mujage nije mogao da razgovara s njom. Nakon posluživanja šerbeta i kahve muškarci su otišli na svoje poslove, a sa učiteljicom su ostala samo djeca i žene. Odmah je u kući postalo veselije, opuštenije, odnosi prisniji. Svi su željeli da je dodirnu, da osjete toplinu njenih ruku, miris njenog lica i kose, njene garderobe. Sve im je to bilo neobično. Ovdajšnje žene to nisu imale. Nisu ni marile za to, njihove su obaveze u domaćinstvu bile toliko zahtjevne i teške da im se činilo kako samo one mogu to da izdrže. Ali sada vide kako je negdje u svijetu, iz

kojeg dolazi ova učiteljica, očito sasvim drugačije, i da se žene baš i ne pretržu oko angarije koja je njima od rođenja do smrti na plećima. Progovarale su sa Hajrijom o tome, zapitkivale je, dodirivale, molile je da im priča o sebi. Rekle su joj da im je neobična, da im se sviđa, da je lijepa. Pitale je gdje se nabavlja to što je obukla, nose li se tako i druge žene u njenom kraju ili samo učiteljice to mogu. Kako joj se zove babo, majka, dedo, nana. Posti li se tamo kod njih. Ima li bajrama. Saznavale su od nje mnoštvo novih stvari koje do tada nisu znale. Bile su srećne što je ona tu, sa njima. Ali je i ovamo Ahmed bio u mislima s njom. Nije znao šta se sa njim dešava, ali je osjećao da mu je sva u krvi, da mu je stalno u pameti. I osjećao da mu je nešto pritislulo grudi, da ga steže, da mu je stvorilo nemir u duši. Da nema sna.

Vrijeme je teklo, Hajrija je radila, učila djecu, učila njihove majke i sestre nekim novim poslovima i načinima postupanja. Počela je i razmjenjivati stvari sa ženama. Davala im majice i bluže a od njih primala vunene čarape i džemadane, pletene rukavice, vezove. Sve je više ličila na njih. I htjela je to.

Bila je nedjelja, nije se radilo. Hajrija je obula patike, navukla farmerice i sportsku majicu. Odlučila je da obiđe okolna brda. Da uživa u prirodi i svježem planinskom zraku. Krenula je nasumice puteljkom koji je vodio preko rječice odmah pokraj škole, te uzbrdo pored šumske zgrade, prema prvim homarima. Stigla je do Kruščice a da nije osjetila umor. Nije znala da i tu ima područna četvorogodišnja škola. Narod se bio okupio ispred škole. Mještani su se dogovarali oko dovođenja vode negdje iz daljine. Planirali su kopanje više od pet kilometara kanala za vodu. Hajrija je već poznavala neke od njih. Put ju je neizbježno vodio prema njima. Ugledala je i Ahmeda. Bio je tu a u ruci je držao uzde svoje bedevije. Hajra je već ranije primijetila Ahmedovu neobično lijepu pojavu. Sretala ga je povremeno i uvijek bi joj bilo drago kad ga vidi. Približivši se grupi, pozdravila je i bez ustezanja prišla Ahmedu. Poželjela je, s obzirom da je znala jahati, da malo „potjera“ Ahmedovu bedeviju. Time će se na najbolji način istovremeno skloniti ovim ljudima, da ih ne ometa, a i oni će moći da se bez smetnje dogovaraju. Pružila je ruku prema uzdama koje je Ahmed držao, jasno pokazujući šta želi.

Nije primijetila da je Ahmed prebljedio. Iako mu je bilo drago što se baš njemu obratila, osjetio je da mu se na oči navlači neki mrak, i da već počinje lagano da propada u tamu. Pogled mu je ostao prikovan za Hajriju. Vidio je samo njen osmijeh i njenu, kao za molbu ispruženu ruku. Znao je šta to znači za njega, za bedeviju, za baba, za pleme, za adete. Stajao je skamenjen. Nije imao snage nizašta drugo. Ispružio je ruku, kao da ga ona spaja sa Hajrijom za sva vremena. Osjetio je dodir njenih toplih prstiju. Njene nasmijanje oči su ga ohrabrivale. Uzda je skliznula u njene ruke.

Dok je on stajao tako nepomičan, a okupljeni seljani u čudu gledali šta Ahmed radi, Hajrija se naučenim pokretom u trenu našla u sedlu, na leđima bedevije, zategla uzdu i ošinuivši je po bokovima dala se u galop preko nepreglednih pašnjaka koji su se otvarali ispred nje. I dok ju je bedevija kao vihor nosila poljima i obroncima bihorskih šumaraka a ona se oduševljeno prepuštala uživanju, Ahmed je iz bunila polako dolazio sebi. Njemu je sve bilo jasno. Izgubio je bedeviju, iznevjerio tradiciju, pogazio amanet.

Nije mu bilo žao. Nadao se da je dobio nešto mnogo veće, neuporedivo značajnije, vrednije. Nešto što mu je bilo važnije od života.

Bilješka o autoru

ŠEMSUDIN HADROVIĆ je rođen 1956. godine u D. Vrbici, Bihor. Osnovnu školu i gimnaziju završio u Peći a medicinski fakultet i specijalizaciju u Prištini. Radio kao ljekar pri Medicinskom centru „Dr Nika Labović“ u Beranama. Sada živi i radi u Sarajevu, gdje je bio i poslanik u Skupštini Kantona.

Objavio studiju *Generator genocida Gorski vijenac – Istraga poturica*.

U pripremi zbirka pjesama, zbirka kratkih pripovjedaka, nekoliko historijskih studija vezanih za značajne ličnosti i događaje Bihora, te roman s tematikom iz bliske prošlosti bihorskog kraja.

Zumber MURATOVIĆ

RUŽA

Naselje Ravan, lijepo i obravno, i veselo kao da je ranom zorom okupano, a mnogobrojni cvijetnjaci u baščama kao ovršeni fildžani. Desetak kuća po lijevoj strani i dvaput više prema Mahali, i to ne pri glavnom putu što vodi uz dolinu već pješačkom, koji ide prema brdu i kojeg voćnjak, nasložen kao boščaluk, poslije druge krivine stijesni. Ovo mjestašce u svom zagrljaju čuva mnoge tajne; njegovi žitelji njeguju svoje sjećanje, širokih i svijetlih očiju gledajući u modrinu koja kao rijeka, iskreno i povjerljivo, vijuga dolinom i blijedi negdje u okeanu vidika.

Esko nije bio iznenađen ljepotom rodnog mjesta, u kojem je trava gladiševina za njega najljepše cvijeće. A put kojim je išao kući bio je širok, i sa obje strane zagrađen bodljikavom žicom. Osim cvrkuta ptica po okolnom žbunju i đulistan—mirisa koji su neosjetno klizili sokacima, ništa se drugo nije javkalo.

— Putnik, ko putnik — reče Zarif sjedeći s drugovima u Ferkovoj avliji, pokazavši kažiprstom smjer iz kojeg čovjek dolazi, da bi se poslije svake izgovorene riječi krhto smijao i udarao rukom po koljenu. On bez smijeha ne može, izgleda.

Kako najčešće biva u ovakvim trenucima, ljudi izvode šale, pretresaju događaje, nekada pregrijavaju, ali ne primaju tuđu pamet, ne vole da ih neko bihuzuri ili baca u drugi vakat, u kojem će se osjećati nelagodno. Važnije su im bile karte i mahalske dogodovštine od nepoznatog putnika i dvojice pijanih ljudi koji su pristizali putem, uzgred se gurajući ko volovi u izorak.

Ubrzo iz doline niče čovjek, diže ruku kao da pozdravlja ili želi nešto da kaže. S torbom u desnoj ruci, novinama u lijevoj, koračao je hitro. Po njegovom izgledu mogao je još brže, jer je bio lakac i sportski građen.

— Pripsan neki mladić — veli Heljo, čovjek koji bijaše prevaleo šezdesetu.

— Raširio se kao planina, odmahuje rukom ko da leti — dodade Zarif.

Na klupi je sjedio Ferkov sin Džeko, učitelj Mirko, s knjigom u ruci, komšija Heljo koji nije išao u neke škole ali je bio načitan i dobar poznavalac istorije, do njega rođak Zarif, a uz njih i jedan pocmoljeni čovjek koji se u svako društvo trpa kao halva na Bajram. Često se ovako sastaju i razgovaraju, ošinu po politici, a potom igraju karti, domaćin časti jedno piće a onda časte gosti koji izgube na kartama.

Mirko bijaše u žaru svoje priče kad se putnik, zadihan kao muštulugdžija, pojavi ispred dvorišne kapije, usmjeren na dva vidna polja - na jednom pogled prikovao uz oljušteni malter na zidu svoje kuće, a na drugom krajičkom oka prati svjetlucavu zavjesu ljetnje žege, kroz koju je okolina podsjećala na oživljeno ulje na platnu.

— Kako ste, ljudi?! — s palcem nagore pozdravi putnik, koji je, vidjelo se po njegovom ponašanju, dobro poznao i njihove duše i njihova porodična stanja. — Domaćini!

— Bujrum! - svi odgovoriše.

— Esko! - veli brat Džeko. — Pa, što nijesi javio da te sačekamo na autobuskoj stanici?

Lica ljudi, napregnuta u živoj slici, ne mogu da vjeruju da je Esko došao iz vojske mjesec ranije.

Kad je bio na prekleti da prikljaji Zarif zijevnu od dosade, onda podiže glavu, uperi nesiguran pogled u Eska, kao da ne gleda njega nego njegovu sjenku, i piskavim mu glasom, s čestim navalama kašlja, uputi riječi dobrodošlice.

Ljudi su pušili, kao po nekoj komandi ispuštajući dimove iz usta, i gledali u nepoznatog momka, ne primjećujući automobil koji je drčno stupao na put posijan rupama.

Podoše mu u susret, nastala bratsko grljenje.

Esko je bio obučen u pantalone od braon somota, ali u nekom naročitom kroju koji je šnajder posebno uradio; košulja ispeglana i strogo uz tijelo. Lice punaško i bijelo, kosa kratka, a crne oči pod tamnim trepavicama kao da su tog trenutka postale duplo veće. Da bi iznenadio oca koji bješe na trenutak ušao u kuću, u troskoku se džilitnu uz stepenice, za tren se nađe na vratima.

Otvarajući umorne oči koje su od jutros gledale u karte, mičući sa bjeloočnica krmijelje, Ferko ugleda sina, koji mu se

od jučer ne skida s pameti. Od sreće zaplaka, zagrlji se s njim i dugo počuta u njegovom zagrljaju. Obradova se i maćeha, iako mu se bila opizmila — pred sami polazak su se posvađali do jadne majke...

Kuća oživje, zamirisa pržena kahva iz šiša. Brave na vratima stalno su škripale, kuhinja odlijegala od vesele priče, posuđe čangaralo kao dinari o plehani lavor, a na radiju se čula sevdalinka u kojoj se žali uzdah i ljubavna trpnja.

Ferko je znao da sin puši, časti ga cigaretom. Ujedno časti i suprugu.

— Sine, sad si čovjek, nema potrebe da kriješ, uzmi zapali ovu gotovu. Ti ženo, smotaj jednu ili uzmi ovu — veli tiho, pružajući svoju tek zapaljenu cigaretu. Blista od radosti.

— Blagoš nama, neka si nam došao — reče maćeha, mura-hijski i glasno da svi čuju, i prije nego što ode da sprema ručak dade mužu zadatak: — Ti, Ferko, iznesi na terasu plastični sto i stolice; ovi dokoničari neka idu iz avlije i nek se kartaju kod svoje kuće! Razapni onaj suncobran sa srcima, nek vidi narod da smo živi, i da cvjetamo.

I pored lijepe priče Esku se učini da ga maćeha dočeka s rogovima, ali je bio prijatno iznenađen očevim ponašanjem, posebno nuđenjem cigarete supruzi, znajući da se, između ostalog, zbog pušenja razveo s njegovom majkom.

„Moj stari se obnepitao“, mislio je Esko. „Umjesto da kaže vatrokresnici: zamukni, utopli jezik, ne beheraj, on čuti kao zaliven.“

Načuvši da mu se udala djevojka Hasna, s kojom je hodao tri pune godine, žignu ga usred srca, u kojem nosi bol kao vodu u vlažnoj krpi. Kroz njegovu dušu vjetar samoće se već duži period sili, zato priželjkuje prijateljsku ruku koja će mu ublažiti tugu. Patio je i kao dijete, ali površno, kao kad uhvati plijes po hiri. Djetinjski, lahkomišeno, nadajući se boljim i srećnijim danima.

Iako je inostranstvo mrzio kao robiju, zbog djevojke je planirao da ode tamo. Uz zarađene pare započće neki posao u svom mjestu, napraviti novu kuću da zapripše cijelom naselju, a onu staru - učertenu starudiju punu tahtaba, srušiće. Čvrsto je bio ubijeden, a to je često govorio i svojim prijateljima, ono što bi na zemlji, čiji bi bio vječiti najamnik, zaradio za cijeli život, inostranstvo će mu donijeti za par godina. Jer u Bihoru je zemlja preprana, posna, samo vrijedan čovjek iz nje može

izvući hljeb. Ne haje ona za ljudske patnje. Ali neosjetno uđe čovjeku u dušu.

Nakon dva dana prošetao je sokakom, da bi se sastao s kim bilo, da se raspita šta se dešavalo u njegovom odsustvu. Uzgred je zastajao, razgovarao sa komšijama, s narodom u prodavnici...

Šetajući s drugom Safetom, sretnu dvije djevojke koje su jedna drugoj nešto šaputale, odmičući do obližnje škarpe i vraćajući se nazad. Dalje nijesu mogle jer je voda potkopavala put i žmarila, razlivajući se linijom manjeg otpora i otičući u dolinu gdje su punoglavci mutili ustajalu baruštinu, ispod koje su havrik i zapuštena jaža zaudarali na žabokrečinu.

Za razliku od drugarice Mine koja je koračala veselo, skoro razdragano, Samira je bila uhiljena, ali lijepa djevojka, čutljiva i baš zbog te čutljivosti privuče Eskovu pažnju. Imala je tanke obrve, sočne usne, i visoko preplanulo čelo. Imala je oči boje bistrog neba, slične njegovim, te platenicu niz leđa, čije središte je krasila svježje ubrana ruža.

— Nit' se soko ženi, nit' vila udaje — našali se Esko, kom se vidik osjetno vedrio.

— Tako je - složi se Samira.

U žutoj haljini, zakopčana do grla, oko struka povezana žutim kaišem, s šalom oko vrata i s puno svjetlosti u hodu, tražila je svoju dušu u duši druge osobe, trepereći kao maslačak na vjetru. Kod svih mladih, šta god stave na sebe dobro stoji. Tako i ovoj djevojci, sve što je obukla stoji kao saliveno. Šal oko vrata, u ljetnjem vremenu, možda je znak njene snage ili ponosa, teško se može znati, jer je djevojačka duša prava zagonetka.

Poslije kraće šetnje pošla je kući, saginjući se ispod savijenih grana, kroz koje su prolazili raščešljani sunčevi zraci, očišćeni i olakšani kao što je njena duša postala čista i lahka.

Iznenada, pred nju Esko stade. S obzirom da su se prije sat vremena upoznali njegov glas je djelovao smirujuće, a svaki njen pogled, pun čulnosti, zaustavljao se na njegovom desnom ramenu.

Duboko u tišini, daleko od svakog, i od svega što remeti mir, započeli su razgovor u kojem ljubav žudi da useli u srce dvorca od zlata. Momak priđe i pruži ruku, ona pruži svoju, nasmija se slatko i vragolasto. Ruža iz njene kose iznenada pade na zemlju, momak je uze i pažljivo vrati kod šnale.

Djevojka podiže nemirne obrve, navede glavu i tiho reče:

— Hvala.

Spustio je ruku na njeno rame. Udahnu njenu blizinu i miris plave kose, a zatim u šali upita:

— Ružo, odakle si, majke ti?

— Iz Ćufika — odgovori djevojka.

Zatim nastavi pričati, kako su njene drugarice završile srednju školu i hoće fakultet da upišu a njoj roditelji više brinuli o njenoj udaji nego o školovanju, otac slabog imovnog stanja i njeno je školovanje prije četiri godine završeno. Ispriča, također, da njena majka u prvom braku ima sina i da je tog brata samo jednom vidjela.

Momak dobi želju da i sam kaže šta ga tišti, da ispriča svoju sudbinu prije nego što će djevojku išta pitati, da preda na čuvanje svoju tajnu koja je pekla poput ognja. Rekao je da živi sa bratom, ocem i maćehom, da je imao nepunu godinu kad su se njegovi roditelji razveli, te da je majku vidio dvaput u životu — jednom kod škole i drugi put prošle godine na Aliđun.

— Kako je ime tvojoj majci, i tako to? - pita momak dodajući svoju uzrečicu.

— Mahija - odgovori Samira tiho.

Momak iste sekunde pomisli na svoju majku, koja se poslije razvoda od njegovog oca udala u pomenutom mjestu. Povuču ruku kao da se opekao. Osjećao se kao da mu dušu pritiska neki golem teret. Lukav strah mu uđe u tijelo, nemir ga obuže, prodrije u prsa. Sve što je ovog trenutka čuo pobuđuje istinu živu kao oganj.

Nije imao hrabrosti da je pogleda, jer je iz ovog susreta izbilo toliko uvrijeđenosti da više ne može podnijeti. Poslije kratkog ćutanja, glas tanak i drhtav kao mlaz vode kad česma hoće da prekapi, prekinu tišinu.

— Smijem li te nešto pitat? - procijedi kroz zube.

— Pitaj - reče djevojka oduzetim glasom, duboko sliježući ramenima.

— Je li tvoja majka Isova kćerka?

— Jeste, što?

Esko istog trenutka udari dlanom po svom čelu, potom nervozno popravi kragnu na košulji, pa potraži nebo koje više nije bilo plavo kao prije, bilo je crno k'o ugarak. Čučnuo je pored puta koji zamirisna na truhle jabuke, u svakom damaru

osjeti led. Bio je to položaj bez oslonca, u magli, gdje se ne može odrediti oblik, snaga, niti pomaknuće koje mijenja stanje, ali je pomagao da se lakše podnese uzavreli stid što prožimaše sve ćelije njegovog bića.

Misli su mu bile druge, tuđe. I disanje je bilo tuđe.

Ne znajući kako da se ponaša, kako da otjera tugu iz svog prvog svitanja, djevojka je šakama poklopila uši, da ne čuje šta će momak još izgovoriti. Neke čudne iskre sijevale su u njenim očima, širile licem, raspoređujući se po uglovima usana i oko crvenih jagodica.

Momak je čučao s laktovima uz stomak i šakama preko očiju, osjećajući bolove u predjelu glave i cijelom tijelu, a najteži je bio onaj koji je udarao u potiljak pa silazio niz kičmu, zujeći poput roja pčela.

— Sestroooo!!! — iz njegovog grla izletje krik koji zadavi riječ.

Šokiranoj i sleđenoj, djevojci niz lice frknuše suze, a zatim i ona vrisnu:

— Brateee!!!

Kao da su na rubu minskog polja, ostadoše nekoliko trenutaka u mjestu, ne mrđajući.

A onda su pohrlili jedno drugom i čelično se zagrlili.

Bilješka o autoru

ZUMBER MURATOVIĆ rođen je 1956. godine u Petnjici kod Berana (Crna Gora). Danas živi u Sarajevu i radi kao profesor.

Dosad je objavio jedanaest knjiga: zbirke pjesama *Bosne vrelo*, *Sehara*, *Kudret sahat*, *Iskrenost sa smislom*, poemu *Srebrenica je vrisak do neba*, knjige stihova za djecu *Bašta istine* i *Dječija strana svijeta*, a iz oblasti historiografije *Sandžački gazija Osman Rastoder*, te *Bihor i bratstvo Muratovića u njemu*, zbirku narodnih priča i anegdota *Baška priče*, te knjigu pripovjedaka *Sejdefini snovi*.

Jasmina (HODŽIĆ) HANJALIĆ

KUĆA IZNAD IZVORA KISELE VODE

Juče popodne sam, nakon dugo vremena, poslala e-mail prijateljici Selmi iz Bijelog Polja, pitala je može li saznati bilo šta o babi Stanki Novović iz obližnjeg Sutivana i zamolila da mi odmah javi. Isto večer stigao je odgovor da je baba još lani umrla; našli je na stolici kraj prozora tek kad se prodorni smrad njenog leša proširio na ulicu.

Čudila se Selma otkud mi je ta baba sad pala na pamet!

Propustila sam učiniti dobro djelo prije dvije decenije, a danas je zakašnjela vijest postala beskorisna... — odgovorila sam kratko.

Prije nedjelju dana sa vrha regala u mojoj djevojačkoj sobi skinula sam pisma, razglednice i fotografije prekrivene dugogodišnjom, već ulijepljenom prašinom. Tražila sam dnevnik koje nisam željela ostaviti iza mene, pošto se uskoro udajem i ne bih svoju intimu prepuštala nečijem ljubopitljivom oku koje će jednom možda naletjeti na njih. Istresala sam i knjige sa police, jer imam običaj na brzinu u njima ostavljati važne papire, pisma, a ponekad i novac. Po običaju, to kasnije ne mogu da pronađem. Iz jedne je ispao zatvoren plavi koverat na kojem ništa nije pisalo. Knjiga potpuno nova, zove se „Svijest i stvarni život“, autora Veljka Vlahovića. Boga pitaj otkud mi ta knjiga? Kao dijete građevinca, selila sam i mijenjala škole, četiri puta u četiri tadašnje jugoslavenske republike, sve dok otac nije napravio našu veliku kuću u Sarajevu. Knjige sam uvijek vukla sa sobom.

Otvorim plavi koverat. Kao da ugledah utvaru na fotografiji! Bila je to starica, baba Stanka iz Sutivana, mjestašca u dolini Lima u kojem sam živjela dvije godine dok je otac radio na izgradnji nekog tunela.

Misli mi odlutaše do jedne daleke, omalene stare kuće kraj rijeke. Smještena između Lima i ceste koja povezuje dolinu sa cijelim svijetom, jednospratna tipska kuća s podrumom bila je posebna samo po svojoj tajnovitoj stanarki. Pored kuće se vijugao kratak strmi puteljak kojim se moglo sići do rijeke. Baš na polovini te staze izvirala je kisela voda. Kratka česma od uske betonske cijevi bila je zabodena u riječnu obalu i odozdo poduprta metalnim postoljem. Na tom mjestu se uvijek osjećala vlaga, a miris zemlje miješao se s mirisom rijeke. Vrbov hlad i u najtoplije dane bio je svjež.

Odlazeći na česmu sa nelagodnom i strahom sam očekivala da ću jednom sresti babu koja skoro nikad nije izlazila iz kuće i koju je poznao samo mali broj ljudi. Čula sam od neke djece da je dibidus luda; drugi su tvrdili da je vještica, a čak je bilo i pretpostavki da u kući krije vezanog sina nakazu.

Približavajući se ukletoj kući, kako su je djeca zvala, netremice bih gledala pomiču li se navučene tamne zavjese od neprozirnog platna. Ali, ne, nikad se nisu pomakle. Pusto stubište, bez cvijeća koje je po drugim kućama raskošno cvalo u kantama od biljnog masla, vodilo je na malu praznu terasu naslonjenu na ulazna vrata kućice. Brzo bih sišla stazom do česme i u požutjeli plastični bidon natočila vode. Još brže sam se vraćala, a zbog svega što sam pri tom osjećala počela sam mrziti goste.

Došlo je ljeto i čim su dani otoplili počeli smo tražiti osvježanje na rijeci. Nosili smo automobilske gume i u njima se spuštali do visećeg mosta u Konatarima, baš tamo gdje je rijeka široka i plitka. Tu se preko mosta prelazio Lim i dalje išlo za Bistricu i druga bihorska sela.

Jednog dana pri silasku padoh, a guma se zakotrlja niz put, odskoči više puta i uletje u nabujali Lim. Prije negoli sam išta rekla, guma se valjala po talasima i zauvijek otplovila. Djeca su, uz smijeh, sišla i prepustila se uživanju, a ja čučnuh kraj česme i počeh plakati.

— Zlato, dođi! Daću ti drugu gumu! — začuh glas negdje iznad sebe, kao s neba.

Okrenuh se. Tik pored mene stajala je neka sitna baba u crnini. Htjedoh je upitati odakle mi zna ime, no to da će

mi dati gumu bila je najdivnija vijest koju sam mogla čuti, pa zaboravih na sve ostalo. Kratko sam se dvoumila, ali kad me pomilova po kosi, uz osmijeh, pođoh za njom. Baba skrenu prema ukletoj kući. Pratila sam je, sve dok ne dođosmo do drvenih stepenica. Dalje nisam smjela.

— Hajde, Zlato, ne boj se! Nema nikog unutra! Pusti decu šta pričaju!

U babinom glasu bilo je nešto nježno i toplo, što me je ohrabrilo. Popeh se s njom uza stepenice i nađoh u hodniku iz kojeg se ulazilo u četiri sobe. Tri su bile mračne, a samo jedna, ona koja gleda prema rijeci, bila je svijetla. Miris dunja donekle je davao svježinu ustajalom zraku, pošto su svi prozori bili zatvoreni.

— Na! Uzmi slatko! — reče prinijevši mi slatko uz čašu kisele vode.

Pogledah je bolje. Bila je to starica — paučak. Potpuno bijelo mršavo lice probijale su svijetle oči umornog i praznog pogleda. Ispod crne marame, svezane navrh čela, virila je prosijeda kosa.

— Uvijek žuriš na vodu! Da se ti mene ne plašiš? — započe krhka starica. — Neka, naučila sam ja. Nek ispiraju usta!

— Imaš li djece? — upitah je za svaki slučaj.

— Zanjela sam samo jednom davno i porodila se u Beograd. Rodila sam mrtvo muško dijete. — Starica obori pogled i spusti dlanove na koljena.— Stigla me kletva jedne žene iz Bistrice!

— Kakva kletva? Ko da bi neko želio da ti umre dijete!

— Čuvam pismo koje mi je poslala, mada ja njoj nisam pisala no sinu joj. Šta ću?! Tako bilo suđeno! Mala si još, da te ne mučim više — završi baba i iz zelenog kredenca uze napolitanku pa mi je prinese.

— Za dva mjeseca se selim za Sarajevo! — nagonski promijenih temu kad primijetih kako se sklanja da ne vidim njene plave oči okvašene suzama.

— Znam. I ja sam ođe došla iz primorja! Kamo puste sreće da nisam.

Nakon tog prvog susreta više puta sam išla babi Stanki u goste. Kuhala mi je jaja, pravila kolače, iznosila slatko od

dunja i šljiva, davala suho voće i druge slastice u kojima svako dijete od dvanaest godina uživa.

Tako sam vremenom saznala da ne izlazi često iz kuće jer *pod tim krovom ima sve što joj treba*. Ne voli sretati ljude koji *turaju nos u tuđe avlije*. Nije imala rodbine ni prijatelja, a sve što joj je trebalo donosio je prodavač jednom sedmično. Predveče je išla na izvor kisele vode, *koji još uvijek jednako teče poslije toliko godina*.

Jednom je bila sretna i zanjela. Kad je rekla mužu silom je odveo u Beograd, ali rodila je mrvo dijete. Poslije dvije godine muž je poginuo na poslu, od struje, a ona se vratila u kuću nad izvorom kisele vode. Živi što dalje od ljudi skoro tri decenije.

U tek otkrivenom pismu iz plave kovrte, koje sam pročitala sa dvadeset godina zakašnjenja, baba Stanka me kratko moli, *ako imadnem vremena i ne bude mi teško*, da pokušam naći Amira Redžepagića iz Bistrice rođenog 1930. godine. On dugo živi u Sarajevu i oženjen je. Drugo ništa nije saznala. Čuje da je Sarajevo veliki grad, ali nema koga drugog zamoliti. Ako ga ikad nađem, moli me baba dalje, da mu dam sliku i kažem kako stalno gleda česmu i Lim. Na kraju piše da se cijelo ljeto premišljala, jer mnogo joj je nezgodno što opterećuje dijete... Zato je sve prepustila sudbini i nada se *možda ću jednom razumjet i oprostiti joj...*

Prvo sam uzela telefonski imenik. Bilo je tu desetak ljudi tog imena. Zvala sam redom. Ništa. Sjetila sam se da telefonski broj može biti na ženi ili pod zabranom. Onda sam na poslu ušla u registar imena zdravstvenih osiguranika i našla dvanaest ljudi. Dalje sam tražila prema matičnom broju. Ostala su samo dvojica. Jedan je umro. Prijatelj iz policije mi je na osnovu matičnog broja dao adresu i telefon zadnje osobe sa tim imenom i godištem.

U kratkom telefonskom razgovoru s „pravim“ Amirom predstavih se i predložih da se nađemo u blizini njegova stana kako bih mu predala nešto od Stanke Novović iz Sutivana. Nakon poduže pauze, koja me malo zbuni, samo je rekao: *Dobro!*

Konačno, juče sam se upoznala sa osamdesetogodišnjim starcem iz Bistrice, u trgovinskom centru na Otoci. Iz lifta je izašao dedo sa crnom beretkom i u sivom mantilu, uspore-

no koračajući uz pomoć štapa i neprestano pokušavajući da obuzda svoje drhtave ruke.

Samo što smo se kratko upitali i naručili kafu i čaj, prije bilo kakvog razgovora o babi, vrlo nestrpljivo mu dadoh fotografiju i bržebojle naoštih sva svoja čula. Stavio je naočale i dugo, dugo gledao.

Očekivala sam zaprepaštenje, radost. Ne. Neka mučna tišina se spustila za naš sto. Uхватih brz grč na njegovom licu i ledenu ljutnju, možda i prezir u pogledu. Poslije tri-četiri minute tog neprobojnog muka, poče polako govoriti gledajući mutnu Miljacku kroz prozorsko staklo. Izgledalo je kao da ga se baba ne tiče...

Davno, kad je bio momak, biciklom se vraćao iz Bijelog Polja kući u Bisticu. Na pola puta, baš prolazeći kroz Sutivan, jako je ožednio. Prvi ko je naišao reče mu da ispod obližnje kuće ima izvor kisele vode. Napio se, podigao glavu i na prozoru ugledao mladu i lijepu ženu - Stanku. Kao da je Lim tekao u njenim očima, a umjesto kose imala je gustu crnu svilu.

Dolazio je skoro svakog dana. Malo-pomalo, Amir se nađe u Stankinoj kući, u kojoj je živjela sa dosta starijim mužem. Mada pet godina vjenčani, još nisu imali djece. Izgleda su joj doktori bili rekli da nije do nje...

Amir i Stanka su se viđali četiri mjeseca i počeli planirati kako da pobjegnu.

A onda, iznenada, ona je nestala kao da je neko oteo.

Danima je dolazio na izvor, vrtio se oko kuće, ali nikog nije bilo na prozoru. Čekao bi po nekoliko sati, odlazio, vraćao se. Tako je uzaludno čamio u vrbovom hladu sve dok mu neka žena iz komšiluka jednom ne reče da su Stanka i njen muž prodali kuću i odselili za Ameriku.

Mnogo je patio. Nije mogao vjerovati da mu je lagala. Iz dana u dan sve je bilo gore i gore. Majka mu se puno uplašila, sve je lomila prste i tiho molila Allaha dž.š. da mu pomogne. Bdjela je nad sve troje djece, ali on je bio njen ljubimac. Kad je na kraju vidjela da jednako kopni, otišla je hodži Ramizu u Godijevo i donijela dva zapisa. Jedan mu je stavila oko vrata, a drugi ispod praga. Svakog jutra pio je našte srca, iz kristalne zdjele, vodu kojom je ispran hodžin zapis, ne bi li mu se *razum vrnuo a šejtan i džini iz njega izašli*.

Malo poslije toga došao je majčin bratučed i poveo ga u Sarajevo, gdje je tih godina bilo dosta posla za omladinu.

Čim se snašao oženio se tihom i skromnom djevojkom iz Ilijaša i dobio tri kćeri za pet godina. Proživio je s njom solidan život. Udovac je već dvadesetak godina, žena mu je naprekočas umrla od moždanog udara. Živi sam, kćerke se udale i rasule po svijetu... Majka i otac su davno preselili, rahmet im duši, a brat i mlađa sestra su u Novom Pazaru.

Njihova stara kuća od opeke ostala je pusta kraj modrozelenih rijeke Bistrice.

Sa porodicom je par puta išao u rodno selo, ali nikad više na izvor kisele vode. Kad je otišla u Ameriku ni pismom mu se nije javila...

Završivši svoju priču, polako se okrenu prema meni. Posmatrao me je preumoran starac koji se nakon iscrpljujućeg putovanja po bihorskim predjelima vraća zadnji put, bez snage i bez želje da više bilo gdje krene. Otkriti mu sad na kraju puta da je mogao proći lakim i čarobno lijepim stazama, samo da je bilo malo više istrajne volje i malo manje zle sudbine, bio bi još jedan uzaludni grijeh.

— *I, šta ono reče, odakle ti ova slika?*

Bilješka o autoru

JASMINA (HODŽIĆ) HANJALIĆ rođena je 1963. godine u Peći. Osnovnu školu, gimnaziju i medicinski fakultet završila u Sarajevu, gdje i danas živi radeći kao ljekar.

Piše poeziju, kratke priče, prikaze i recenzije. Objavljuje u elektronskim medijima i štampanim književnim časopisima u BiH, Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Bugarskoj.

Izdala zbirku poezije: *Sve u jednom — jedno u svemu*. Zastupljena u dvadesetak zbornika poezije u zemljama regiona; učesnica više međunarodnih poetskih susreta i književnih skupova.

Mirsada ŠABOTIĆ

HILMOVA ČESMA

Jutarnje sunce je svojim zracima dodirivalo vrševske pašnjake tek toliko da zavara i izmami čobane koji su s nestrpljenjem i korom hljeba u ruci gledali u nebo nadajući se lijepom proljećnom danu. Tek pokoji tanak sloj snijega sa obronaka Ciglena kao da je prkosio okolnom zelenilu, pokušavajući da naruši tu beskrajnu mozaičnu ljepotu. Ipak, jarko sunce je svojim treptajima, koji su podsjećali na drhtaje iznemoglog vrapca, polako topilo sniježne jezičke na Cigleni, koji su kao u grču nestajali u beskraju plavetnila. Bihorska proljeća su obično takva, hladna u jutarnjim časovima, ali u toplom popodnevnu zelenilo pomiješano sa bjelinom behara sa bujnih i rascvjetalih krošnji kao da odaje sliku Dženneta.

U jednom od kutaka te džennetske ljepote smjestilo se i selo Vrševo, čiji se pašnjaci blago spuštaju ka ravnici koju zovu Pijesak. Desno od Pijeska, na putu ka Hazanama, nalazi se Hilмова česma. Mještani su različito pričali o njenom imenu jer nijesu tvrdo znali ko je bio taj Hilmo i zašto su baš po njemu dali ime toj česmi. Jedni su govorili da je Hilmo bio hajduk još u tursko vrijeme, i da je u svom azginluku natjerao jednog begovskog sina da u deblu drveta izdubi korito, toliko veliko da se sa njega moglo napiti stotinu ovaca. Hilmo je bio namjerio da korito odnese na vodu Bihorovaču pod Turjak. Krenuo je sa družinom s Pešteri, ali su zaptije njega i družinu presrele baš kraj tog vrševskog izvora te korito koje su nosili ostade tu, a Hilmo sa družinom okrenu nekud na drugu stranu. Zadugo korito niko nije pomjerao s mjesta, a onda, jednog jutra, ono osvanu kraj izvora. Kasnije je neko od Vrševaca načinio i drvenu česmu, i tako izvoru dadoše ime Hilмова česma. Ne zna se ni kad je to tačno bilo, al' Hilмова česma i to pamti. Pamti ona i ratove i bitke, i promrzle usne vrševskih mališana koji su idući iz Vrševa ka

Hazanama u školu, zimi često stajali pored česme pitajući se zašto je presušila. Nije im bilo jasno zašto baš u zimsko doba godine nema ni kapi vode da kane iz već zardale cijevi koja je nahero stajala nad koritom okovanim ledom i snijegom. Nekada je Hilмова česma žuborila brže nego vrševski potok, a kraj nje su se ljeti rado okupljale djevojke koje su sa kudeljama u ruci, uz pjesmu, spremale pređu za svoje ćilime nadajući se brzom udaji.

Ovu priču o Hilmu i njegovoj česmi bi prenosile generacije i svako bi je pričao na svoj način onako kako bi je doživio, ali pravu istinu ispričao je Aćif Čilović. Ispod sijedih brkova osamdesetogodišnjeg Aćifa potekla je priča. – Hilmo je moj rođeni brat. Davno je umro. Takvog harmonikaša ovaj kraj nije zapamtio. Kad god bi se sastavile dvije mlade duše, Hilmo bi bio tu da zvucima harmonike razveseli svatove. Bio je poseban u bacanju ćuskije. Na vašarima je uvijek bio prvi i u ovome sportu mu premca nije bilo širom bihorskog kraja. Mlad se oženio. Imao je pet kćeri i nikako mu se nijesu rađala muška djeca. Neko ga tada nauči da ode u Skoplje kod hodže a on to i učini. Hodža ga posavjetova da napravi dva hajrata a da će mu za uzvrat Allah podariti sinove. Hilmo ga tada poslušao te na Guvništu napravi česmu i korito, a na Prijekim njivama samo česmu. Za božije čudo u naredne tri godine rodila su mu se tri sina - Suljo, Sejdo i Selman. Selman je davno preselio, Sejdo živi u Tucanju, a Suljo u Novom Pazaru.

Dok je ovo pričao, starom Aćifu potekoše suze niz lice. Maramicom ih obrisa i više ništa ne prozbori. Gledao je negdje u daljinu, ali povremeni osmijeh na njegovom licu ukazivao je da duh njegovog brata Hilma i dalje živi u njegovom srcu.

Česma na Prijekim njivama davno je nestala pod udarom vremena, ali Hilмова česma je na Guvništu i ona pamti štošta, pa i priču o Halimi i Rafetu koja je urezana u svaki pedalj već protruhlog korita.

Baš ovdje, pored česme, svako večer, mlada Halima je sa krčagom u ruci čekala Rafeta, čobanina koji je dovodio ovce da ih napoji. Dok bi Rafet zahvatao vodu svojim snažnim dlanovima, Halima bi kao dijete lijevom rukom mahala krčagom, a u desnoj ruci bi držala biljušku i šarala po svo-

jim dimijama od cica. Sjaj u njihovim očima govorio je da su zaljubljeni. Halima je bila jedihnica u majke. Njeni roditelji nijesu imali više djece, pa su je čuvali kao kap vode na dlanu. Rafet je bio siromah i radio je kao hizmećar kod njenih roditelja. Imao je devet godina kada su ga doveli u Vrševo da nadničari kod Hafiza. Pričalo se da mu je bijača bila rodnom iz Trpezi, i da je bila udata negdje u Peći. Nikad se nije saznalo ko ga je doveo, odakle i zbog čega baš kod Hafiza.

Hilmova česma je bila zgodno mjesto gdje su Halima i Rafet mogli bezbrižno da promuhabete. A i da neko naiđe, nijesu morali da se plaše jer su svi u selu znali za Rafeta, čobanina koji je ostarjelom Hafizu bio desna ruka. Jedino je Hafiza bilo strah. Znao je on kako je to kada uzavri momačka krv, kad mlada insana ponesu vjetrovi požude. Rafet je iz godine u godinu bivao sve pripsajniji, tako da kada je Halima stasala, ni ispred štale nije mogla da izađe bez majke. Znao je Rafet kakav je Halimin otac, pa se njegove strogoće i azginluka strogo čuvao. Mejra, Halimina majka, bila je dobroćudna žena. Nije se plašila Rafeta i njegove đovde, koja je imala konturu visokog bora. Šta više, često bi govorila Rafetu: „Jel’ de da mi je Halima stasala u pravu devojkicu? Akobogda inšalah, udaću je u najbogatiju kuću. Pogledaj, ka vila mi je!“

Na vašarima joj je oblačila najljepše basmene dimije, a nogavice bi joj ukrašavala bucama, nadajući se da će je kakav momak iz bogate kuće zaprositi. Dolazili su prosci sa svih strana, a najuporniji je bio neki Halit Rastoder iz Radmanaca. Ali, Halima ga je odbijala nadajući se nekom čudu da će Rafet zaraditi novac, i da će pobjeći negdje gdje ih niko neće naći. Kada je njen otac shvatio da je Rafet razlog odbijanja da se uda, znao je šta mu je činiti. Jedno večer kada je Rafet dognao ovce u tor, Hafiz, po naravi čehersuz, sačeka ga pred busarom i obrati mu se: — Slušaj ti, golofuskoviću, sutra neću da te vidim više ovdje. Čuruku jedan! Kako ćeš se ti davranisati hič me nije briga.

Rafet ga je izbezumljeno pogledao. Shvatio je šta je u pitanju. Znao je da će se kad-tad saznati za njegovo ašikovanje sa Halimom. Ačik damar mu se pojavi na čelu. Sagnuo je glavu i bez riječi ušao u svoj busar. Hafiz je tada zubima stegao svoj čibuk i pred vrata busara bacio mali zavežljaj u

kome je bilo nešto novca. I dok je Halima s majkom spremala birijan za večeru, dotle je Rafet sam u promrzlom busaru, poput siročeta, pokušavao da zapali vatru u bubnjari. Po glavi su mu se motale Hafizove riječi. Nije uspio da naloži, nije ni večerao, samo je iskorubao jednu babovaču, ali ni nju nije pojeo. Legao je nadajući se da će zaspati. U neko doba, začuo je brnjušku na vratima. Neko je htio da uđe. Opet mu se onaj ačik damar pojavi na čelu. Odškrinu vrata, a pored njega kao vjetar, odjednom u busar uletje Halima. Crveni đinđusi koji su krasili njen vrat zašuštaše pred Rafetovim očima. Na gredi obješena lamba obasjavala je njen lik, ali njene usne više nijesu bile crvene, već su poprimile boju jarebasme zaboravljene u jaslama. Ispod šalčeta provirivao je pramen kose koji joj je prekrivao lijevu obrvu. Strah i zebnja u njenim očima ukazivali su da je saznala za belaj koji ih je snašao. Rafet je u ruci čvrsto držao vrljiku. Bio je uplašen. Mislio je da je Hafiz i plašio se da će ga ubiti, pa je radi odbrane dograbio vrljiku koja se našla kraj bubnjare.

— Babo mi je rekao da sjutra odlaziš — usplahireno izusti Halima. — Povedi me sa sobom, molim te! Hajdemo, sada, odmah! Iznijela sam neke stvari. Eto ih kod drvljenika. Donijela sam ti i ovu džoku da ne ozebeš. Evo, napunila sam u ceger bazuhanki, petrovača i gurabija. Hajmo sad, mene je dozlogruhlo da živim bez tebe. Krenimo odmah — zadihano dovrši Halima.

— Haljo moja, ja sam na nečare, moram da idem. Sabajle odlazim. Slušaj me dobro! Idem na Kosmet. Pješke ću preko Turjaka. Utuvi ovo što ću ti reći. Imam tamo neke bratučede. Imaju stoku u Rugovi. Radiću kod njih kao čobanin. Za petnaest dana, kada se malo sredim, doći ću za tebe. Ostaviću ti neko bešare pod onaj veliki kamen kod Hilmove česme. Kad budeš išla na vodu, pogledaj dobro. Ako vidiš da je kamen pomjeren, znaj da ću te taj dan u akšam čekat' na Pijesak.

Halima se dohvati za vrat i ustreptalo viknu:

— Neću, neću ni dana bez tebe! — Đinđusi s njenog vrata popadaše po podu i izgubiše se pod sećiju. Gazila ih je kaljavim opancima i poput djeteta vikala: — Vodi me sad! Allaha ti, vodi me!

Uto u busar upade Hafiz, dohvati Halimu za ruku i gurnu je preko vrata. Gnjevnim glasom se obrati Rafetu i naredi mu da napusti busar. Okrenu se i ode. Rafet, što je brže mogao, napusti busar. Ogrnu se džokom, uze omanji bidon vode, a na rame zaturi onaj Halimin ceger. Žurnim korakom krenu ka Paljuhu. Još jednom se okrenu, uzdahnu i izgubi se u mraku Popče.

Te večeri u Hafizovom domu niko nije spavao. Halimino plakanje, Hafizov kašalj i Mejrino često ustajanje i odlazak u štalu, jer je očekivala da se Galka oteli, bili su jasni znaci da su u kući svi podjednako bili uznemireni i nervozni.

Poslije četrnaest dana, Halima je svako jutro odlazila po vodu nadajući se da će kamen kod Hilmove česme biti pomjeren. Prolazili su dani. Ponekad bi joj se učinilo, kada bi se približavala, da je pomjeren. Sve je, ipak, bila samo njena želja. Ponekad bi je prevarili i zraci sunca koji su padali na kamen koji je zbog toga gubio konturu, pa se činilo da je pomjeren...

Dani koji su se mrzovoljno vukli vrševskim krajolikom, Halimi su se činili kao vječnost. U tom čekanju minu ljetu, pa stiže i jesen. Hladan vazduh je nagovještavao zimu, ali kamen kraj Hilmove česme je ležao nepomičan, kaljav i vlažan, izazivajući stud u Haliminom srcu. Te godine je zima bila hladnija nego obično, a snijeg je već u novembru toliko napadao da je Hilмова česma ličila na naviljak sijena prekriven snijegom i zaboravljen negdje na kraju laza.

Dok je oštar i hladan snijeg prekrivao livade, brda i doline vrševske goleti, i dok je zima mrazom uzimala svoj danak po bihorskom kraju, Halima je sjedjela pored pendžera, gledala u pravcu busara, onako huda i suvih usana, stezala je šaputke u njedrima, koje je isplela za njenog Ralju, i nadala se da će on odnekud izbiti i zatražiti safu surutke da okvasi dušu.

Njen Ralja je tada bio na Kosmetu. One noći kada je napustio Vrševo, idući preko Turjaka, zatekla ga je kiša, a da zlo bude još veće, slomio je lijevu nogu. Nekako je stigao do neke duvarine blizu Kalača, i tu ostao do pred zoru. U neko vrijeme naišli su čobani i na konju ga prebacili do rožajske bolnice. Doktor ga je uputio u Berane da mu stave gips. Rafet je u beranskoj bolnici ležao dvadeset i pet dana. Koliko je

bol u nozi splašnjavao, toliko je bol u njegovom srcu rastao. Znao je da ga Halima čeka, ali nije imao načina da joj javi da još malo izdrži. Svake noći je sanjao Hilmovu česmu, ali onog kamena kraj nje više nije bilo.

Njegovi bratučedi su nekako saznali gdje je on, došli su i odveli ga u Peć. Morao je da odmara dva mjeseca, da bi mu kost na nozi zarasla. Nikom ništa nije pričao. Danima je razmišljao o tome kako da ode do Vrševa i ukrade Halimu. Ali, kad god bi pomislio na to, pitao se gdje bi sa njom. Ljeto je prošlo. Stanovi u Rugovi su bili prazni. Morao bi da čeka do proljeća. Pa i na proljeće, šta da radi? Ono što bi zaradio, bilo bi mu dovoljno samo da se prehrani, a Halima je navikla na rahatluk u svojoj kući. Kad mu je bilo bolje, saznao je da se neki njegov svojta sprema da ide u Njemačku na privremeni rad. Odlučio je da ode sa njim i da se nakon godinu dana vrati po Halimu. Znao je da sad nema kud i da mu je to jedino rješenje. Tako je i učinio.

Komotniji život, redovna plata i društvo učinili su svoje. Poslije godinu dana provedenih u Njemačkoj, Rafetu se umililo. Marke u njegovom džepu su počele sve više da zelene, a slika njegove Halime da blijedi. Komocija koju je osjećao pomiješala se sa strašću. Upoznao je Fatimu, Bosanku, plavušu, lijepu, ali i oštroumnu. Uočila je ona brzo Rafetovu dobrodušnost, ali i naivnost. Zgrabila ga svojim ženskim kandžama. Nakon godinu dana, Rafet je dobio sina Nedžada. Kako su godine tekle, slike Vrševa, Hilmove česme i Hafizove Halime su nestajale. Rafet je našao sebe u tuđini. Nekako se sudbina poigrala sa njim. U Njemačkoj je naučio da se suprotstavi usudu turobnog vremena. Grabio je sve pred sobom. Iako kao u snu, često bi čuo ono Hafizovo: „golo-fuskoviću“, a onda bi mu se Halimina silueta pojavila pred očima, ali uvijek sve bljeđa i bljeđa.

Godine su se nizale. Rafet je u dalekoj Njemačkoj vodio svoj život. Na Vrševo je zaboravio, ali samo izvjesno vrijeme. Jedne večeri, pozvao ga je sin Nedžad i rekao mu da će da se ženi. Pokazao mu je na Fejsbuku fotografiju svoje izabranice. Na profilu je pisalo Esma Šabotić iz Vrševa. Rafetu jurnu krv u glavu. Na čelu mu se pojavi isti onaj ašik damar kao kad ga je Hafiz istjerao iz Vrševa, a pred očima njegova Halima.

Kao kroz maglu začu žubor Hilmove česme, zamirisaše mu bihorske šljive, sjeti se kako je iz čabrića jeo ovčji sir, sjeti se drvljenika i svog busara...

Negdje u julu, Rafet je odlučio da ode u Vrševo i isprosi Esmu za Nedžada. Putem interneta je bio u kontaktu sa Esminim roditeljima, koji su brzo pristali da je daju za Nedžada. — Ako je ne damo, pobejć će nam - govorio je Esmin otac. - Znam da im je prezime šiptarsko, al' nema veze! Allah zna da su od dobra fisa. Dako mi Esmu bude nafakali.

Pred kućom Esminih roditelja zaustavio se džip. Šabotići dočekaše buduće prijatelje. Isprosi Rafet nevjestu za svoga sina prvijenca, ali duboko u srcu poželje da se napije vode sa Hilmove česme. Pred akšam zamoli Esminog brata da prošetaju malo po selu. Idući niz brdo, pored groblja, Rafetu privukoše pažnju tri nišana. Na jednom od njih pisalo je — Halima Šabotić 1960-2001, a druga dva su, brzo je shvatio, bili nišani Haliminih roditelja. Nešto ga steže u prsima, učini mu se da propade u zemlju, ali se pribra. Čutao je i nijemo gledao u tri kamena nišana. Tu tišinu poremetiše sitni udari medenice, koja se ogłosi u blizini. Pored njih prođe čobanin vraćajući goveda sa paše.

— Gledam ova tri nišana. Šteta, ova Halima je mlada otišla pod zemlju — sjetno, ali kroz zube procijedi Rafet.

— Jeste, jadnica. Bila je jedihnica. Mlada je pomahnitala. Dedo mi je pričao da je ograjisala. Svaku noć je išla kod Hilmove česme i nekog čekala. Ni sa kim nije pričala. Roditelji su je nalazili kako spava u busar ogrnuta ćilimačom. Čobani su je našli mrtvu pored Hilmove česme. Prerezala je vene i krvlju napisala da je ogasale vodom sa te česme. Bila je uvijena u onoj ćilimači, a u njedrima su joj našli muške šaputke. Od tada iz Hilmove česme ne teče voda.

Rafet je stajao nijem kao klada. Pogled mu se mutio, ali suzu sakri u svom srcu, ne ispusti je. Nije imao snage ni do česme da ode, već se sa mladićem vrati putem kojim je došao. Sa brežuljka, s kojeg se vidjelo groblje, još jednom pogleda nišan koji se bijelio u sumraku i u sebi izgovori: „Halali mi, Halima. Halali mi. Neka ti Allah da Džennet.“

Priča se po Bihoru da u večernjim satima Halimin duh čeka Rafeta na Pijesku. Kažu još da je prostrla ćilimaču koju je tkala za Rafeta i da i dalje čuva šaputke u njedrima, za njega.

Česma je presušila, a i kamena nema. Ko zna gdje je? Možda je jedan od onih koje bihorski momci džidaju u dalj na Lađevcu, bacajući kamen sa ramena da se svojom snagom i vještinom dopadnu budućim nevjestama. Ili ga je, možda, neko od seljana uzeo da njime obilježi svoju među. Allah jedan to zna...

Abaz Dizdarević | crtež

Bilješka o autoru

MIRSADA ŠABOTIĆ, profesorica maternjeg jezika i književnosti, rođena je 1966. godine u Peći, gdje je završila osnovnu i srednju školu, a filološki fakultet završila je u Prištini. Kao profesor radila je u Prištini, Peći i Rožajama gdje i sada predaje u gimnaziji. Govori ruski, turski i albanski jezik. Do sada je objavila pet priča, a u toku su pripreme za štampanje njenog prvog romana *Majko, zašto?*

Semir ŠKRIJELJ

ADŽOV NASIHAT

„Sjedi, sine, kud žuriš? Proći će ti život u jurnjavi po dunjaluku, da ni osjetit nećeš. Hodi sjedi, tako ti dina!

Znam ja šta tebe muči, sine moj, pa si uzeo brda na glavu i hodaš kao neka havet sokacima i puteljcima po Bihoru.“

Mladi Nurim tiho uzdahnu i sjede pored adžovih bisaga. Gleda u adža upitno i sluša o čemu će mu sada besjediti. A adžo kao da zanijemje. Samo zuri u brezu, bijelu i dugu, i stane se njihati baš kao breza. Pa najednom poče govoriti nešto što sluti na ozbiljnu besjedu.

„Mmhmm... Jeste, mmhmm... Nekada sam se i ja tako spremao na dug put, pa pođem tom dolinom, pa pro Zaimove livade tu uz potok i ovdje do izvora da se napijem hladne izvorske vode. Plaha li je, mili Bože!

Taj dan kò da sam umirao pa uzimah želju od svega i svačega, sve mi je izgledalo lijepo, ali i tužno. A te noći pred polazak bilo je čalgije do samog sabaha. Svi su se radovali pa i ja s njima, što odlazim iz teškog života u bolji, u daleku bavorsku zemlju. Samo mati i babo stari sjedahu na sjećiju kraj pendžera, prekrivenu pola bijelom pušćetijom a pola jambulijom od sigave vune, i tako ćutke bištahu onu jambuliju rukama baš kao da traže neku trunku zaturenu tu negdje, ali je ne mogu naći. Tek kad krajičkom oka prođu po narodu vidi im se tuga i briga u umornim očima.

I tetka Hatidža je bila te večeri došla iz Akova, donijela mi peškeše i dobro se sjećam gurabija njenih, kao duša mehke a rumene, s kockom šećera u sredini, ada mrtva usta da ih jedu! Te večeri su i halvu pekli, taj miris sam osjećao svaki put kad bih se sjetio Bihora i meni dragih ljudi u njemu.“

Adžo malo zastade, dok iz džepa izvadi duhan i ćahate, pa uz zamišljen pogled nastavi pričati Nurinu koji ga je slušao s punom pažnjom.

„I tako ja, sine moj, sabah klanjah kod kuće pa krenuh u svijet bijeli. Ne pitaj me kako mi je bilo, ni dan-danas zaboravit ne mogu kad sam se okrenuo s one Glavice i pogledo' kuću i selo još jednom, ne znajući da li ću se ikad više vratiti.“

Nekoliko trenutaka je držao ruku u pravcu uzvišenja na kraju sela, pa nastavi pričati sve tiše i sve teže, tako da se Nurin primakao tik do njega da bi čuo svaku njegovu riječ.

„Ne rekoh ti da je prije mog polaska bilo suho vrijeme ali mećaše šimšik svu noć, a onda sabahom ranim, kad krenuh, poče se sve tmuriti i gomilati oblaci oko Bihora, dok u jedan vakat ne dade Bog ništa drugo nego zagrme onako bez ilijek kiše, i to onamo nad tvrđavom bihorskom, baš kao da topovi zapucaše sa grada Bihora. Zemlja se stresla, a mene obuze strah, zebnja, tuga i neka muka koju sam, poslije, u grudima dugo vremena nosio, ali vrijeme i tome dohaka.“

Vijek tamo provedoh, sad u stare dane živim k'o beg. Vratih se ovamo da smrt dočekam među svoj narod i da se ukopam u naše groblje. Svega imam al' mi duša prazna, a ona se ne može ispuniti novcem, sine moj. Trinaest godina nijesam dolazio, a kad dođoh i babo i majka bjehu rahmetli. Niti ih u stare dane pridržah, niti im dženazu klanjah, baš k'o da me nijesu imali. A želja im je bila bar još jednom da me vide. Govore mi seljani da su svaki bogoviti dan pričali o meni, i sve bi gledali kad ću od Glavice naići prema kući, uvjereni kako će me poznati po hodu.“

Adžo opet zastade i protrlja oči kao da mu je nešto u oko upalo. Pa uz lagan pokret dohvati bisage te iz njih izvadi mahramu i poče je razlagati. Stara mahrama pola žuta pola bijela, od vremena boju izgubila, a udno mahrame crvenim koncem izvezeno ime Umihana. Pošto je pomirisao, adžo nastavi:

„Godine su prošle a ona i dalje miriše na Umihanu. Kad udahnem ovaj miris i zatvorim oči vidim njene uvojke crne kose kako vire ispod šamije, a oči joj sjaje od sreće dok stoji pored mene. Ovo mi je bilo obilježje. Čekala me je sedam godina, dok je braća nijesu ubijedila da se uda i sebi sreću stvara.“

U jedan vakat adžo pogleda oko sebe.

„Već je mrak počeo padat'. Idi, sine, kući. I moga ti haka, dobro razmisli šta ćeš činiti, jer je život jedan i kao treptaj

oka prođe. A ja ti želim sreću šta god da odlučiš. Od mene sve ti prosto i halal bilo.“

Nurin pun tuge i nesigurnosti ustade, poljubi ruku adžu i ode niz džadu sitnim korakom.

Suad Maslić | *ulje na platnu*

Bilješka o autoru

SEMIR ŠKRIJELJ rođen je 1987. godine u selu Dašča Rijeka, opština Berane. Osnovnu školu završio u Savinom Boru a srednju elektrotehničku u Beranama. Student je na specijalističkim studijama Elektrotehničkog fakulteta u Podgorici, odsjek Energetika.

Novo vrijeme

Sead RAMDEDOVIĆ

MEĐA

Zvali su ga Zemko Jurtina, iako mu to, hesapim, nije bilo pravo ime. Prozvali su ga Zemko zbog njegove neutoljive gladi za zemljom i potrebe da se načepi na tuđe bar za presahli potok, a Jurtina zato što je zauzimao vakufsku i državnu imovinu.

— Trnulo ga, galiba, na Krajišnike — vajkahu se njegovi rođaci i slični njemu, pravdajući tu nasrtljivu pohlepu legendom da su Zemkovi preci došli iz nekakvih gudura u Albaniji, gdje su se generacijama borili za prostor, tjerali sa dušmanima i pomjerali međe, a bilahi i državnu granicu.

Zemko se nije mnogo sekirao šta o njemu misle komšije. Još dok je bio dijete čuo je priču kako je neki zarobljeni italijanski vojnik govorio da kod njega u selu svaki drugi pokušava da uđe u tuđe i da je tako bilo otkako je krme rep iskrivilo. Zapravo, nije više bio siguran da li je tu priču baš čuo ili je iz njega samoga potekla. Znao je samo da ga bihorski adeti ne zanimaju. Bolje stopa u odorak no prah od mednjika na pokrovac. Rastao je sa tim i svaki ckladić okopavao da uđe u njegovo. Posvetio je i starost pomjeranju ograda i međa. O jadu je zabavio cijelo Mučibrđe. Ljudi bi se uzjogunili da ga biju a žene i djeca u vrisku. — Nedajte! Otjeraće mi ta pogan čovjeka u zatvor! — A Zemko po svome. Samo bi se izmigoljio ustranu i ponavljao: — Ja ti ništa nijesam učinio, ovo je moja zemlja.

Za vrijeme njegovog hinjaluka po Bihoru žene su klele komšijsku djecu kad poharaju: „Dabogda vam se babovina sa Zemkom međila!“, ili: „Dabogda sa Zemkom među pobadali!“

Starost je pojačavala njegovu želju a sa njom i mučninu u selu. — Pih, zinulo mu prkno, malo bi mu bilo pola Bihora! — govorili su očevi českinе bihorske omladine koja može pasti na belaj, jer niko nije mogao pretpostaviti na šta će „pobadanje mednjika“ sa Zemkom da iziđe.

Imao je, za njihovu nevolju, u svakom pristranku po jednu kajasu zemlje. Nešto mu ostalo od baba, nešto mu prva žena

Hatema donijela u miraz, a nešto je i sam uspio kupiti sječom i prodajom državne šume po Turijaku.

Njegove nesrećne komšije dovijale su se raznim lukavstvima. Dizali su kamene potporne zidove da bi jednom za svagda odredili među sa Zemkom, al' uzalud. U njihovom odsustvu on bi podigao još jedan, pa još jedan zid uz onaj stari, te bi tako dobivao put za metar širi i kameni most do svog imanja.

I zapis mu kod hodže Miralema načiniše. Ništa!

— Nije se rodio majčin sin da dohaka Zemku — govorili su Bihorci.

— Nije on sam, uvijek ih je dvojica: on i šejtan — nalet ga Bog učinio!

Kad bi Zemko postavljao bodljikavu žicu pa naiđe na stablo, obavezno bi je zakivao s komšijine strane. Onda bi za koju godinu posjekao stablo i zatrpao panj zemljom pa tu pobio kolac i na njega prikovao žicu. Tako bi dobivao po nevjerovatne dvije stope, možda čak i pola metra, zavisno od debljine stabla.

To je za Zemka bio životni uspjeh! Te bi noći ostajao duže u Smajovoj kafani, čašćavajući seoske dangube i džabalebaroš, a onda bi tankim glasom zapjevao: "Na prijestolu sjedi sultan..."

Lani se međio s Ahmetom gore u Podvadama. Neće Ahmet tuđ mal, neće ni djecu da tura u svađu, popusti Zemku pola metra u svoje. Za biljegu odrediše jednu staru trešnju. Sutradan osvanu mednjik rukohvat od trešnje.

— Šta uradi, crni Zemko?! — pita Ahmet. — Uzeo si mi metar zemlje!

— Nijesam ti uzeo metar - nevino k'o dijete odgovara Zemko. — Uzeo sam ti pola metra, pola si mi dao!

— Beli ovo šejtan iz njega zbori - branili su ga rođaci. — Nije ovo naš Zemko. Jok. Znaš kakav mu je bio otac! A dedo, iha! Jok more.

— Dibidus je pohaveto — kudili su ga Ahmetovi muslihuni.

Nijesu ostali rahat ni oni koje je hladna rijeka dijelila sa Zemkom. Noću bi je sa sinovima pregrađivao i preusmjeravao pa izjutra kad ustaneš na sabah možeš serbes s pendžera abdest na Brzavici uzeti.

Beli imaš šta vidjeti. Brzavica ti pjenuša pod prozorom i prijeti da potkopa i odnese duvar do u Bioču!...

Jesenas se bio opizmio na Hasove hrastove koji se bjehu razgranali u kladu više njegove livade. Šta se tih dana bućkalo

u Zemkovoj glavi zna dragi Alah, ali se po selu pričalo kako mu se misnulo da ove zime preko Hasovog hrbata ugrije svoju zadnjicu, i uz to proširi Hatemin miraz za dva otkosa.

Najprije je izokola, Murahijski, osjetivši da će ovaj popustiti, pripremio Hasa — kad su se sreli na stočnoj pijaci kod Plandišta - na zlo koje mu se sprema, pa mu poslije natenane tražio, ko bekrija udovici. Mic po mic — pade cic.

Popustio bi Haso no neće Hasovica!

Tog je ljeta kosidba trajala duže nego što je bio adet. Rodila prva, pa druga, a bogami je bilo i treće ruke po okutnjici, tako da je Haso viđao krevet samo koliko da prekonači.

Na Zemkovu nevolju, Hasovica se usćeskinila i poazginila te je bilo malo vjerovatno da se čovjek zimus ugrije žara od Hasovih hrastova.

Dosjeti se Zemko pa dovede Halema Mačugaša. Njegovo je nekad bilo pola Zagrađa, a riječ njegova uvijek poštovana, pa mu ni Haso, haša, neće hatar ištetiti.

Neće Haso al' hoće Hasovica!

— Jok! Ne dam! — kratko reče delegaciji predvođenoj Halemom, koja bješe odredila gdje da se iskopaju rupe za mednjike s gornje strane oranja. Dampalasti Zeko već zagrnio tri oveća kamena, al' ne bi mu čare no ih morade povaditi.

Sutradan okupi se bratstvo i omeđi s donje strane cklada. Razmaha se Zeko s krampom te ih nabrzinu zakopa dok se ljudi nijesu predomislili, ostavivši samo oštre ivice da vire iz zemlje. Ali džaba, neko preko noći povadi mednjike i zatrpa rupe.

Nemadoše medeta no popritegoše opanke te ponehariše kod hodže za fetvu.

Suče efendija sijedu bradu i prebira tespah u desnoj ruci, ne bi li kod seljana ostavio utisak o velikoj mudrosti koja sada ključa ispod bijele ahmedije.

— Nije — veli — na hair i na dobro.

— Haram je na mednjik umoran sjesti a kamoli ga šetati tamo-ovamo k'o uškopljenog ždrijepca.

— Al' ima načina da se iskupe!

Bihorci su razrogačenih očiju i otvorenih usta čekali ovaj trenutak božijeg nadahnuća.

— Neka svaki od njih dvojice - nastavi hodža — donese za džamiju novca u vrijednosti jednog vola i grijesi će biti oprošteni na ovom i onom svijetu. A kudijer će ići međa, ostavimo Bogu da odluči.

Znao je hodža Miralem tu vrstu insana. U debelim knji—gama bješe zapisano da je venama sultanà koji su najviše proširili carstvo strujala ista vatra. Da nije tog šejtana u insanskom džanu ne bi danas bilo ni nas.

Znao je, uvjeren kako je i to božja volja, da će Zemkova djeca i unučad otići još dalje i odnijeti kismet bihorski na sve strane svijeta.

I bi božja volja!

Zemko posječe hrastove a dampalasti Zeko ukopa, po ko zna koji put, mednjike sa donje strane klada, đe su oduvijek bili.

I danas tu stoje. A ostala je priča kako je Zemko na samrti tražio od kućne čeljadi da sklone kamenje iz dušeka na kom je ležao i da mu ubuduće pod glavu meću jastuk a ne mednjik.

Sjeko ga je i bolo ozdol iako je ležao na mekom ovčjem runu.

Kad ga okrenuše i poniješe, osta za njim krvava postelja...

 Bilješka o autoru

SEAD RAMDEDOVIĆ je rođen 1979. godine u Lagatorima u Bihoru. Osnovnu školu završio je u Petnjici a klasičnu gimnaziju u Beranama. Upisao studije prava u Podgorici, koje napušta tokom posljednjeg rata na Kosovu i u Saveznoj Jugoslaviji. Još kao gimnazijalac objavio je dvije zbirke poezije: *Lagatorske elegije* i *Počinak tuge zaljubljenih*.

Objavljuje priče u *Almanahu* i *Bihoru*. Član je osnovnačke redakcije revije *Bihor* koja izlazi u Luksemburgu.

Živi i radi u Luksemburgu.

Gordana RADOVANOVIĆ

STRANSTVOVANJE

Stigao je s trećim petlima. Kako skrenu na uzak izlokan seoski put, tanka ledena pokorica poče se rasprskavati gde god bi zagazio. "Ovolike godine ni ovo malo staze da srede", pomisli sa gorčinom i zabrza prema kapiji. Maši se za ručicu koju je proletos zavario, ali je ne nađe. Već ljut, prodrma kapiju i ne pođe mu za rukom da je otvori. Po dimu iz dimnjaka zaključiči da su mu ukućani već ustali i s mukom se uzvera uz ogradu, zape za jedan od metalnih šiljaka po vrhu i prebaci se u dvorište. Glasno opsova kad oseti kako mu se tanak mlaz krvi sliva niz šaku.

— Ako, ako... Tako ti i treba kad nisi na vreme mislio koga u kuću dovodiš — začu dobro poznat glas iza obližnjeg grma.

— Je l' ti to kao vampir, pred svanuće iščekuješ namernike da se nasladiš pre no što zalegneš?! — obrecnu se mladi čovek, otirući rukavom krv sa šake.

— Samo ti laj! Ali ne zameram ti. K'o dan je jasno da te ona tvoja opajdara odavno nahuškala protiv svih. Ništa ti još ne znaš.

— Znam da ste mi, na pravdi boga, ženu napali. I ne zvao se ja Maki ako vas sudski ne poteram.

— Bogami ćeš menjati ime, sinovče. Nemaš ti nas za šta ni kome tužiti. Nego, bolje poteraj brakorazvodnu parnicu, umesto što čestit svet koji ti dobro misli, napadaš.

— Dobro mi mislite... E ništa luđe još nisam čuo. Pa kakav si to čovek kad ovo smatraš dobrim?! — te pokazao ka mestu gde se nekad nalazila ručka na kapiji.

— Dobar... Duševan. A ručku smo prepilili da kurva, dok ti iz Austrije ne stigneš, ne može iz kuće.

— A telefon... Šta je sa telefonom?! Je l' i on ne radi iz dobrih namera?! — grunu Maki.

— Naravno. Ko zna šta bi ti kuja napričala, pa te više niko iz njenih zuba ne bi mogao iščupati.

— Ama, čoveče, šta vi imate sa mnom i sa mojom ženom?! — zaurla ovaj. — Jeste li normalni?! Deca su mi unutra. Moglo im je za ova dva dana ko zna šta zatrebati.

— Ništa njima ne treba. Navukao si ti punu kuću svega da bi ona uživala i dovodila kojekoga.

— Ma koga?! Šta lupáš?! Beži mi s očiju dok te nisam prebio... — pa polete ka ogradi i poče da se pentra uz nju.

— Smiri se, sokole. Kako misliš onom svom sudu pretnju batinama opravdati? Budi pametan, priberi se, pa da ti sve ispočetka ispričam.

— A zašto bih slušao tvoje laprdanje?

— Zato što će ti posle toga sve drukčije izgledati. A neću dugo. I samom će ti se za koji čas sve izbistriti.

— E, 'ajde, baš da čujem i to čudo — prekide ga Maki i prekrsti ruke, spreman da sasluša nasrtljivca. — Ali požuri, nemam mnogo vremena, pogotovo ne za tebe. A i hladno je jutros.

— Pa, evo, slušaj — naizgled pomirljivo i ulagivački otpoče ovaj.

*****

— Kad si proletos dolazio i završio sa poslovima na kući, nakon sedmicu-dve, stiže tvoja gospoja sa decom, je li tako?

— Jeste — Maki se nestrpljivo premesti s noge na nogu.

— I čim dođe, mi lepo i ljudski, redom, svaki dan, kao komšije, a i rod na kraju krajeva, svratimo da porazgovaramo i prikratimo joj vreme. A ona, svima istu priču prosipa — te fali joj u kući ovo, te nema joj onoga, što je u Gracu kupovala i po tebi za kuću slala. Valjda misli, jadnica, da kod nas nema ničega da se kupi i da joj je selo za deset-petnaest dana kuću raskučilo. I zapela za nekakav stari servis za kafu, kao "od babe ga za svadbu dobila". Čuj, molim te, "servis"! Iz kakve si se to familije ženio kad joj baba ništa novo i bolje za svadbu ne pokloni?!

— Ma daj, nemoj mi tu naokolo kere! — zamlatara Maki rukama. — Kakve sad veze sa celom ovom pričom ima servis pokojne babe?!

— Ima, ima... Samo polako.

Pa nakon kratke stanke nastavi:

— I tako, kažem ti, mi svi svakodnevno kod nje, a ona, gospoja, nikome ne ide. Na kraju mi pukne film, odem i

čovečanski joj kažem da bi bio red da i ona nekada nama na noge dođe, ta nismo preko sveta. Mnogo se ona, veruj mi, u toj Austriji pogospodila, kao da više i nije iz Bosne – zakazuje tačno u koji će nas dan i koje doba udostojiti svojom posetom. Pa 'ajde, velim, nek' joj bude.

Dođe i taj dan. Povala decu, ponela kafu i šećer – kao da mi nemamo kafe u kući – i došla. Mi joj lepo iznesemo poslužnje u onom servisu da vidi da joj niko stran nije kuću orobio, nego da smo to mi, kao komšije i rod, od tuđih ruku sačuvali. A ona... Kako vide poslužavnik, skoči, oboje dece za ruku, pa na vrata. I njih ti je, da znaš, već iskvarila. Onaj mali sve trči za njom i viče: "Mama, mama... Oni u prababinom servisu izneli kafu. A tebi je samo za ukras služio."

– To ste vi meni, znači, i decu maltretirali! – iskolači oči Maki.

– Ko ih je maltretirao?! Niko ih ni pipnuo nije. Nego, prati dalje. Posle toga, prekide tvoja žena sve kontakte sa nama. Nikoga, kad joj na vrata dođe, u kuću ne zove, decu od naše dece sklanja i tuđi, dok na kraju ne dođe do toga da nikome ne da razgovarati sa njom. Pa šta ona misli, ko je?! I još po ceo dan nešto sa sinovima u bašti razglaba i kao rade oni nešto zajedno. Niko više povrće ne sadi – sve što ti treba, možeš za pedeset maraka na pijaci kupiti – a ona, u gradu odrasla, ti joj onolike pare šalješ, a glumi li glumi i gaji paradajz u dvorištu, samo da nama krv na slamku ispija. I na Boga udarila. Ej, nedeljom i praznikom, kad sav noramalan svet odmara, ona plevi i okopava!

– Ma odmarate vi ceo život! Svaki vam je dan nedelja i praznik. Pogledaj samo kakav vam je put – prekide ga Maki.

– Pa što ideš njime kad ti ne valja?! Lako je tuđe kritikovati – podsmešljivo će ovaj. – U svoje ti dvorište gledaj. Imaćeš šta gore videti od našeg puta. A, vala, ni dvorište u kojem ne živiš, nije tvoje nego svačije – zahihota se stari.

– Časti mi, prebiću te! Ja sam kuću na očevini svojim rukama ozidao. A vi, svi iz šume šljegli i konfiskovana zemlja vam kò goljama podeljena.

– Golje svoje i postignu, a takvi kao ti rintaju i Švabu za sitniš zalud služe jer će ti golje, dok si tamo, i do kuće i do očevine lako doći – opet se isceri čiča. – Ali nisam ja na kuću mislio kad sam ti rekao da svoju muku gledaš – pa bezobrazno namignu i mahnu glavom prema ulaznim vratima.

— Nego na šta si mislio?! Ma neću više da slušam tvoje baljezgarije. Miči mi se s očiju! — dreknu Maki i krenu niz avliju.

Ej, stani... — najednom će molećivo starac. — Biće ti žao ako ne čuješ. Pa nismo te džabe zvali da čak iz Austrije potežeš. Strpi se minut-dva.

— Evo... pet — vrati se ovaj. — Ali ni tren duže. I pazi šta i kako pričaš, inače će svašta biti.

- Dobro, de. Ta ne ljuti se toliko.

I nastavi sa pričom:

— Pokušavali smo mi sa njom i lepim, nije da nismo. I onako izokola — da joj kulturno stavimo do znanja da se ne može tako ponašati. Ali džaba... Druga je to sorta. Šta god da uradimo, ona po svome. Noću joj počupamo i izgazimo sve po bašti da prestane Boga izazivati i na celo selo nesreću navlačiti — ona opet seje i sadi. Danima žene šaljemo da joj kraj ograde šetaju i, onako od milja, mater psuju, ne bi li se pameti dozvala da ne ispija kafu na terasi. I opet ništa. Prokleta je to krv, kažem ti, kad ni na psovke ne reaguje. Tera li tera svoje. Zasedne sa decom, pa po celo popodne sve troje nešto kao čitaju i pričaju, a mogu zamisliti šta — sigurno selo ogovaraju. I podetinjila, brate, načisto. Zamisli, igra lopte sa sinovima! Ko god prođe, krsti se i levom i desnom, ali sa nesvesnim živinčetom je zalud lepo i izokola. Kako god okreneš, ono gazi sve pred sobom. Tu jedino dobra šiba pomaže.

— Svojim vi ženturačama pretite. U našoj se kući od pam-tiveka ni svađalo nikad nije, a kamoli tuklo.

— E vala će, pre ili kasnije, ako tako nastaviš, ona tebe tući.

— Ističe ti vreme, čiča — prekide ga Maki. — Kaži još šta imaš, pa da te više ne vidim i ne čujem.

— Aaa... Vidiš da te, ipak, zanima šta ti se iza leđa radi. Pa, evo, čuj zašto smo te zapravo zvali. Zapade ovaj sneg pre koji dan i žena ti se zatvori u kuću. Samo do prodavnice ode, a decu iz kuće, iako je raspust, napolje ne pušta.

— Što lažeš?! Sneška sam u dvorištu, valjda, ja napravio! — izdera se Maki.

— Ma, Bog će dragi znati, ko ga je stvarno napravio. Nego, slušaj dalje. Zabrinuli se mi svi. Niko ne zna šta se dešava i šta li zlobnica, onako zatvorena, protiv nas radi. Jedno jutro, rano, primetim ti ja tragove muških čizama na toj stazi — pa upre prstom ka uskoj ugaženoj traci snega, što je vodila do kuće.

—“Evo je”, pomislim. “Sad sam je ulovio! E ne može, pored mene živog, snajka, tako. Jadan Maki po Austriji rinta i krsta lomi, a ti se ovde kurvaš.” I da znaš, rešim da ti sve za parnicu k'o na tacni priprelim.

— Kakvu parnicu?! — Maki zagazi sneg i priđe do same ograde. Ovaj se odmače korak-dva unazad, tek toliko da mu bude van domašaja.

— Brakorazvodnu, brale, brakorazvodnu — lukavo će stari, škiljeći na jedno oko.

— Ti, znači, rešio da mi kuću rasturiš — u po glasa zašišta Maki.

— Ma lako ćeš se ti u Austriji, kako si radan, ponovo skućiti. Dakle, skupim ti ja trojicu-četvoricu najviđenijih i najčestitijih ljudi u selu, pa pravo pred tvoju kuću. A ona, lisi-ca, zakačila izvana za dovratak račun za telefon — ej, nas misli da prevari — kao poštar dolazio i ostavio račun i tragove. Nije nego! Pozvonimo kulturno, kao što je red — niko da otvori. Zalupamo po onom staklenom delu vrata — opet ništa. A čuje se kako neko kroz kuću navrat-nanos uz stepenice tapka. “Nema druge”, pomislim i povičem: “Razvaljaj! Da ih na legalu zateknemo!”

— U kuću ste mi provalili?! Ma ubiću te, prokletinjo! —zapišta Maki i proturi ruke kroz ogradu. Ali starog nije mogao dosegnuti.

— Ej! Ne preti. Nije to ni ljudski ni pošteno. Uslugu sam ti učinio, a ti tako. — Pa zabrza dalje, sve sa lukavim osmehom u uglovima usana.

— Uđemo mi u kuću — a nije ona polustaklena vrata ni bilo teško razvaliti — upadnemo u sobu, kad imamo šta i videti. Veliki krevet razmešten, posteljina izgužvana, a u celom prizemlju nikoga. Opipam one čaršave — još topli. “Znači, gore je drolja pobešla!” povičem. “Za mnom, ljudi. Sad ćemo mi njima pokazati!” Te ti brže-bolje, sve jedan za drugim, ustrčimo uz stepenice. Kad ono — gornja vrata opet zaključana. Grunu neko ramenom i otvoriše se k'o od šale. A ona, bednica, u čošak se zabila, sinove iza sebe stisla i kuka: „Samo mi decu ne dirajte!“ K'o da smo mi neljudi, pa ćemo na tvoju krv udariti. Svi uglas povičemo: „Neće njima niko ništa. Nego ljubavnik gde ti je, kurvo?! Da vam mi sudimo!“ A ona — ni da pisne. Sva se od straha trese, ali ne odaje gde ga je sakrila. „Pretražuj!“

zaštekćem i pred nju motku stavim da mi preljubnica, dok ljudi izvrše pretres, kroz prozor ne utekne. I zamisli, za ono malo vremena dok smo se popeli, uspela je decu da podgovori – vrište, ne prestaju.

– Pa nadoste li koga? – već će umorno i veoma tiho Maki.

– Nikoga, vala. Ko zna kuda se i kako uzverao i kad je utekao. A kakav je to prefriganac morao biti kad ni tragove bežanije oko kuće posle nismo uspeli pronaći.

– Jer nikoga nije ni bilo – prvi put se nasmeši Maki.

– Ma bio je, kad ti kažem, zato sam te odmah i zvao da hitno dođeš. I kad ti za razvod bude trebalo, svi ćemo posvedočiti da smo ga u tvom krevetu zatekli.

– Koga? – zapita ovaj.

– Kako “koga”? Pa je l’ tebi uopšte stiglo do pameti šta ti pričam?! Ljubavnika! Zar ne vidiš da te je rogonjom napravila?!

– Ima li taj tvoj ljubavnik lični opis, ime, prezime, bilo šta...? – već će sasvim smireno i podsmešljivo Maki.

– Zovi ga kako hoćeš, ali on je tamo bio. A kad ti za ročište zatreba neko konkretan, lako će se naći kakav pošten čovek da za sitne pare na sudu odglumi tog što je utekao.

– Ma vi ste svi načisto izdilajisali. Daleko ti, čiča, lepa kuća i zbogom za sva vremena – progundā Maki, pa zabrza prema vratima.

– Alo, sinovče! Kad smo već kod kuće... Imaj me u vidu za kupovinu. Daću ti pet hiljada više od drugih...

– A to ste vi već i cenu dogovorili?! – naroguši se ovaj sa praga.

– Pa šta će samcu tolika kuća, razmisli i sam?! A za sve-dočenje ti ništa neću naplatiti. ’Ajde, doviđenja, zasad. Imam ja i svoga posla. I nemoj šta zameriti – pa odgega putem u selo.

*****

Ni pola sata nije prošlo, kad se na putu, pred Makijevom kućom, poče okupljati čudno društvo.

– Čuje li se šta? – pitali su jedan drugog.

– Baš ništa. Kao da nikoga i nema unutra.

– Morao ju je za tako nešto barem dobro izdevetati – javi se neko iz skupine.

– Goni budalu. Još će taj njoj sve oprostiti. A ko zna koliki su joj se kroz krevet prošetali, nama pred nosom.

— Ma i mi smo, sve jedan, sa njom bili, samo svako krije od drugoga.

— E ova ti je pametna — dodade neko i čopor se uglas zacereka.

— 'Ajmo, ljudi, džaba nam je da se ovde mrzujemo. Nije on nikako dobar, sad se pokazalo. A imanje će, kako god okreneš, morati da proda.

I gomila se razide.

*****

Sutradan je stari, zorom, sa čuđenjem zagledao ogromnu tablu na Makijevoj kapiji.

“Nije na prodaju”, naglas pročita nekoliko puta, pa pogledom obigra vrata, prozore i dimnjak.

“I kad su uspeli otići da ih niko nije video?” pomisli. “Pa dobro: strpljen-spašen. Sačekaću malo.”

Krenu nazad prema selu, a onda se ipak vrati koji korak.

— A vidiš, moglo bi se njega, posle svega ovoga, lako prikazati bolesnim — promumla sebi u bradu. — Vredi o tome malo razmisliti.

I samozadovoljno se osmehnuvši, tiho nastavi:

— U međuvremenu, i dvorište će poslužiti. Dooobra površina! Mogao bi čestit i vredan čovek celo leto, brat-bratu, dve krave u ograđenom pripeti i napasati. A posle krava — ovce.

Te sve na prste nešto brojeći i računajući, odljuma niz put. Iz tesnih, crvotočnim daščicama ograđenih avlija, čudnog svata pri prolasku pozdraviše promrzli, tek razbuđeni petli.

Bilješka o autoru

GORDANA RADOVANOVIĆ je rođena 1963. godine u Mariboru. Po obrazovanju je diplomirani inženjer mašinstva, diplomirani profesor informatike i profesor engleskog jezika i književnosti. Piše pjesme, haiku i kratke priče. Autor je knjiga: *Dok pevaju kapi svetlosti* — zbirka poezije, *Pet koprena sna* — priče, *Brodeći za maglinama* - pjesme, *Lile u noći* - zbirka haiku poezije, *Kremen* — pjesme.

Živi i radi u Banjaluci.

Mirsad RASTODER

MURTO POŠO – MURTO DOŠO

— Ovdje se ljudi rađaju nosa uperena prema nebu, ali im se voda ne da odvojiti od bihorske zemlje pa su često razapeti između daljine i svoje bašče u kojoj, bez valjane žene, nema porodice — prepričavale su džematlije uspomene na rahmetliju Saka.

— Žena je mali bog — prosunu Rečko iz dna sobe, gdje je onako zgužvan ka` potirača ćutao svu noć. Otkako se vratio u domovinu — rijetko zbori. Ka` pripitomljeni vuk, rumuha po imanju, unese drva, pazi kuću i oprezno gleda Vahidino čehre.

****

— Za božji hatar, Sako, ne daj da mi ono dijete ode u Njemačku. Ubiće mi pogani onaku mladinu — otpuhnu Džana svoju muku kao da breme drva baci iz naručja.

Jedva je dočekala da iz kuće našeg rođaka odu konferencijaši sa svojom galamom, gdje će koja rupa biti iskopana i gdje koji stub za struju poboden. Hoće li smjet' da oru oko njega ili će ga naokruživat' kao šejtansko gnijezdo, daleko i pre-daleko bilo. Te ko će da diže i pobada stubove, ko da razvlači žicu...

Prošlo je pet godina otkako su Brežine, zahvaljujući ovom čovjeku, dobile struju, a sad bi i drugi zaseoci da im zasjaji. Sjećam se kako je Redžo potego pištolj da ga ubije samo zato što su mu stub zaboli u dvorište, i to po sred sredine, ali tako bacio plan i pravac i drugačije nije ni moglo.

— Znam da ti je dosta ovija što nakuruju, ka` da him treba ta lektrika. No vidi, ti si odbornik, reci da ja nemam dijete za surgun — nastavila je moja Snaša.

Ošamućen, objašnjavajući da sa strujom dolazi svjetlost i da niko neće propast zbog tries' centi prline, Sako se spusti

na sećiju blizu gošće i polako zagleda u plave uznemirene oči i zajapureno lice uokvireno bjelinom šamije podvezane ispod podbratka.

— Ti znaš da je on skoro izaš' o iz vojske i da smo nokosni. Treba onoliku stoku savit. Hašin obolio, ja ne znam šta ću prije. Moram da ga ženim da me snaha odmijeni! – ređala je Džana kao da vatru raspuhuje.

— Dela, snaho, de, ti si bar razumna žena. Popi' ta šurup, pa da vidimo šta ćemo - krenuo je ovaj koščati čovjek sa nekim odlučnim mirom na licu da ublaži strah koji se bješe nadvio nad Džaninom glavom, pa kao da koračaše samom ivicom ponora.

— To više, moja snaho, nije ona fašistička Njemačka, no prijateljska zemlja, Tito je sa njima dogovorio da naši ljudi koji nemaju posla mogu, na privremeno, otić' da zarade para i da se vrnú kad im je volja. Tvoj Rečko nije bio među predloženim, jer imate dobro imanje, ali je bio uporan kod onoga učitelja njemačkog da ga upiše, pa nije lijepo da mu stajemo na put. Probajte da ga oženite, pa dako se zamaje. - Na pomen Tita, snaša se malo poispravila, ali mi se čini da sve drugo niti je čula niti je htjela.

— Kakav put?! Šta da se vrne?! Jes' ka Tahir što mi se vrnuo iz Turske - uskočila je sa drhtajima u glasu, brišući suze perom od šamije ka da ih pakuje u zavežljaj, umjesto kocki šećera za unučad. Po Sakovom uzdahu Džana osjeti da je pretjerala.

— Oprosti, ti znaš koliko te poštujem! Po sto puta te blagosiljam za onu pšenicu – talijanku – u Osoje, što si nam seme poklonio. Hleba smo se najeli. Spašav' o si nam i ropče i hajvanče, kalemio, sijao. Al' šta ću – on samo ponavlja: ne boj se, nano, i nešto munda po kući.

U Petnjicu je tih dana redovno dolazio profesor njemačkog da Rečkove saputnike uči jeziku. Najbolji će biti na prvoj listi putnika. "Ich cuhe arbajt. Ich brauhe brot" – trudio se Rečko da nauči njemački, a Džana da nađe priliku za sina. Pitala je sve zaove, jetrve, odive i, malo-pomalo, preko bratučede Rahime uspjela da premami Abazovu šćer iz Javorja, od nekada ugledne familije kolašinskih Kalića. Rečku se dopala stasita i rumena Vahida, ali je govorio da to

čini zbog majke i vrlo često se raspitivao kad će druga tura za Njemačku. U tome je prošla 1971. Odužilo se toliko da je dobio Safedina i malo poslije odlaska čoru Sadetu. Snaša Džana je bila zadovoljna, a on nervozan da je i Vahida povremeno priželjkivala da što prije ode. Ispratili su ga sa Zalifom iz Ograda, Mecom sa Kruga i Eminom iz Kruščice. Ismet – Meco je završio `72. neki zanat u Titogadu pa su ga svi blagosiljali što će im pomoć da se snađu. I pomogao im je, pričao je Rečko. On se dogovarao za stan, on ih je prvih dana vodio do bauštela a kasnije i na klupske zabave, gdje su upoznali namirisano ženskinje isturenih oblina ispod čipkastih bretelica. Rečku to u početku i nije prijalo. Stidio se da gleda gola bedra i grudi, a nije mu godilo ni da troši s mukom zarađene pare od kojih je redovno slao svojim u Brežine. Švapski plav i plećat na daidže iz Jogoča, svidio se Faketi pa ga nije puštala. Donijela bi mu piće pa namigne jaranima da poruče još jedno, te kuća časti a ona plati dok Rečko jedne večeri nije zapjevao:

„Oj Rukija, vareniko vruća,
 prođe ljeto ne ugrijah pluća.
 Nana me je dobro oženila;
 tebe, Rule, nije zamjenila.
 Pa mi srce u grudima zebe!
 Stalno mislim, Rule, ja na tebe.“

Iz tog čobanskog karasevdaha probudio se u Faketinom krevetu, glave teške ka` bronzin, i ne baš siguran je li ograiso ili mu ova buckasta žena stvarno prinosi kahvu. Nešto ga je nakon ovog peklo u duši ali je ipak često zamicao u toplinu Faticine sobe, pričali su njegovi sapatnici.

Dugo ga nije bilo. Vahida se uskosila, a strinu je neko naučio da mu pošalje telegram: „Babo ti je na postelji, ne znam hoćeš li ga zateć` živoga.“

— Kuku kukavcu, šta da radim?! — ponavljao je sam sa sobom po sobi stančića u suterenu.

— Spakuj se i put pod noge — promrmljao je ispod ćebeta Meco, bunovan od stajanja iza starog projektora s kojeg je svu noć vrtio porno-filmove u nekom iznajmljenom

podrumu za erotski bioskop. Čak je i lijepih para zarađivao.

— Mi ćemo ti pazit Fakicu dok ne dođeš — bacio je ko da neće.

— Jebem ti mater i sve ti jebem, sad ću te zadavit'! Do-
sta mi je i vas i Fakice i konzervi, arbajtovanja, e, e, sve ti je...
Šta ti je?... — osjeti da se Meco prestao koprcat`. Podigao je
jastuk po kom je udarao kao da se brani od kondžoloza, i
zablehnuo iznad pomodrelog lica žgoljavog Ismeta.

— Halali, Mecko, halali. Ka` Boga te molim, halali —
sa suzama u očima ponavljao je na peronu Minhenske žel-
jeznice, dok su mu zemljaci nabrajali koga da pozdravi u
Domovini.

Donio je nekih šarenih košulja sa velikim reverima,
zvonastih pantola i strukiranih bluzica. Para, koliko je košta-
la jedna krava, jer je marka bila u vrijednosti dinara. Ostalo
će moći da podigne tek kada se vrati.

— Hoće Švabe da im se vrnem — govorio je zajedljivo
Rečko.

Prvih dana svi su dolazili da ga vide, da pitaju za svoje
i izgred običu Hašina koji bi povremeno jeknuo u budžaku
prostrane sobe. Srećom, sa martovskim bugarama koje smo
palili da očeramo hrđu od kuće, počеше lijepi dani za trije-
bljenje livada, ispravljanje plotova i vrljika, taman da se ro-
blje umori i ode na spavanje bez posetkarskih dokonluka.

Moj bratućed ne patiše. Krči ckladove, potkresuje voće...
toliko se razradio da je Džana, ka dovu mrmljala: "Bože, nek
ovo na dobro izađe." Neka uzma se uselila u njega pa bi i po
mraku nešto rumuhao oko kuće. Toga dana je rano otišao u
Goljovicu da osječe drvo za česmu i korito na Studencu, vodi
na koju je prvo svratio da se napije pa onda došao kući. Snaša
ga je presrela na Lazini da mu kaže šta ga čeka u kući.

— Aman, sine, reci da je ona žena luda i da laže.

— Kakva žena?! — brecnu se.

— Veli da je tvoja. Kuku nama!

Rečko zagriže donju usnu i pogleda u zemlju.

***

A Faketa se autobusom od Berana do Petnjice uputila
za Husom iz Vrsajaka i polako uz Prisoje pravo u našu avliju.

Plava, sa nekim pjegama po napućenim obrazima, u širokom kaputu ispod kojeg je izvirivala oblina stomaka.

Zbunjena ubrzanim disanjem neznane gošće, Vahida je pozva u kuću, dade joj malo vode.

— Je li ovo voda sa Reckovog Studenca? — upita.

— Kojega Recka? — Zadrhtaše Vahidine ruke.

— Našeg Recka — odgovori pridošlica, nježno prelazeći rukom preko stomaka.

Vahidi još dugo ništa nije bilo jasno, ili nije htjela da vjeruje, ali je preblijeđela kao krpa.

Zbukalo se roblje iz tri kuće, ka` na mečku. A trudnica se izvrnula na sećiju i neće da mrdne. Na sve što joj pričaju ona povremeno odgovara: - Samo Recko može da me izbaci odavde.

— Kakav Recko, hrđa te ubila?! Ovdje nema nikakvoga Recka - posprdavala se Snaša, neprirodno kriveći usta kao da joj je zamijenjeno slovo u imenu sina neko ispljunuo pravo u lice.

— Ima, ima, i imaće ga. Ti si njegova majka.

Utom se bolesni babo Hašin od zora ispravi uz brvna.

— Šta hoće ta pogan u našu kuću?! — usplahireno je vikao Rečko još spolja. Vrata sa mandalom bupila su ustranu, a on u dva koraka ščepa Faketu za kosu.

— Šta hoj tu, faru ti jebem?!

Kuća se okrenula od piske i vriske da se i sirota Vahida trгла iz besvestice da je brani.

— Ne, kurvaru! Ne tovari mi grijeh na ove makanje! Vidiš li da je samdruga?! — prolomio se dotada nečuven glas kroz šašovce do samoga neba, da su svi utrnuli, pa i Rečko kome se Vahida unijela u lice kao da hoće da ga ščepa za jabučicu.

Učestaše seljani s posjetama, kao bajagi kod bonika, a ustvari da vide šta je i pokupe haberove iz naših kuća. Stigla je bruka i do Javorja i ete ti jedno jutro Abaza sa bratom i sinovima. Nije him se obradovala ni Vahida. Povezane glave, nit crni nit bijeli. Hašin krši osušene prste, a Džana, donoseći da posluži prijatelje, ponavlja:

— Kuku nama, liše nam dece, šta nas nađe!

Rečko je kroz zategnutu priču pokušavao da objasni

kako mu je ova ženetina sve naturila i zarekao se da će je poslat otkud je došla, a iz hrpe umotane serdžadom u ćošku, kao iz zemlje čulo se jecanje.

— Dobro, šćeri, šta ti veliš na sve ovo? — riječima koje su padale kao kamenje, zasu Abaz.

— Ako su ti razvalili dom — nijesu rod. Mi smo došli da te uzmemo! - Malo je zastao pa posjekao:

— Hajde, spremi se da idemo!

Vahida se lagano pomjerila da pogledom pređe sve u sobi, kao da je svakog ponaosob htjela pitat` šta da radi. Podigla je glavu i sa niskom suza niz obraze ustremila pogled ka pročelju sobe.

— Babo, halali, fala vam što ste došli da vidite moju muku ali ja ne mogu odavde. Čim žensko ode iz kuće mora da svija i brani novo gnijezdo. Ova deca su moj dom!

Svi su se zahajranili odlučnosti u njenom odgovoru.

— Aih, šćeri, muko moja! - skočio je ka oparen starac sa čalmom oko glave i u grcaju, kao da ga nešto davi, kroz vrata ostavio: — Svakom se pomoć može, a odivi — ne!

Rečku je još prije neki dan bio stigao telegram da se hitno vrati na posao ili će izgubit` i one marke što je zaradio.

Ostale su tri nesretnje žene da se staraju o svemu.

Snaša ne podnosi vožnju pa je u Rahovu fiću sa porođiljom Faketom morala Vahida. Odveli su je u beransku bolnicu.

— Molim vas, sačekajte da nam date podatke! — zacaklila je medicinska sestra. — Kako se zove porođilja?

— Faketa!

— Prezime i ime muža?

— Ne znam — Vahida ugnu ramenima.

Raho osjeti muku i pojasni kako je trudnica došla u selo, dade svoje podatke za svaki slučaj, a ostalo neka pitaju porođilju. Uzgred je pomenuo kako bi dobro bilo da neko od ljekara obiđe bolesnika koji na nečaru leži u hodniku mjesne kancelarije u Petnjici.

Bio je to Murto, starac koji je cijeli život proveo šetajući od kuće do kuće s punom torbom đinđuha, ukosnica, prstenja i druge sitnarije za žene. Svratio bi na proputovanju kod prve kuće gdje se približava vrijeme ručka ili akšama i

tu ostao do sutra, pa opet put pod noge. Prodavao je jeftine ukrase ali i čašćavao djevojke i gazdarice gdje bi zakonačio.

Za sevap mnogi su mu donosili da jede i pije. Nije mu bilo lijeka.

— Odmorio se, siromah — reče Raho i sjede na krlju ispred naše kuće.

— Kad? — pitala je snaša Džana.

— Bilahi jutros, tako mi reče doktor Cimbo. No me zamolio da dođem da vi kažem: Faketa je prije četiri dana rodila muško dijete.

— Ene — uskoči majka.

— Od juče je nema. Jutros su dobili potvrdu da je prešla granicu — govorio je Raho meko, pazeći će koju riječ da spusti. — Aman jarabi! Aman jarabi, kučke!

— Lele nama! — skoro tužeći zavijala je Džana.

— Eto, Murto pošo, Murto došo — uzdahnula je od strepnje šta će učiniti Vahida. Ona je hazorice otišla autobusom da vidi šta je sa Faketom u bolnici.

Mnogi još ni danas ne znaju da Murto nije njen sin.

Bilješka o autoru

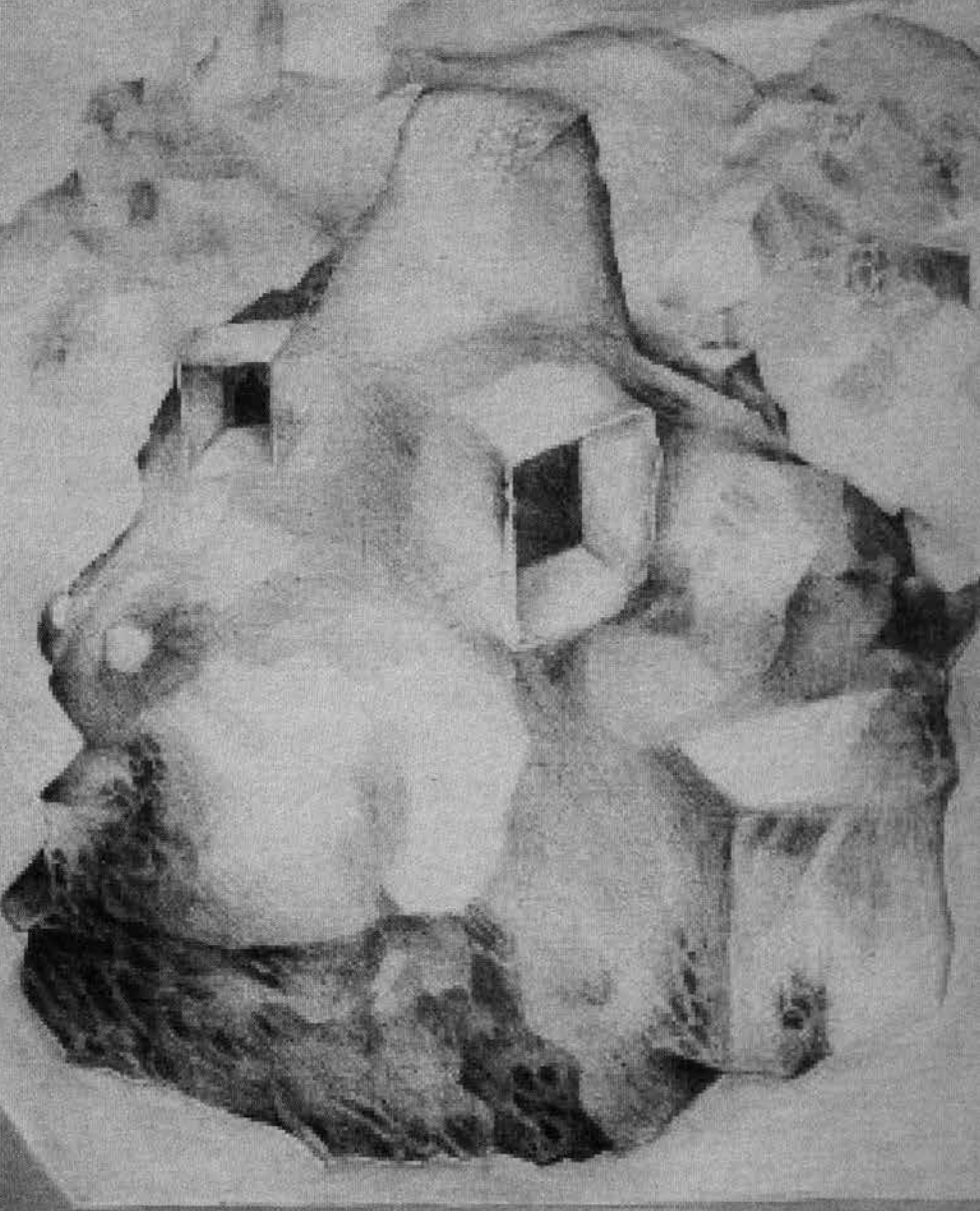

MIRSAD RASTODER, rođen 1957. u Radmancima, osnovnu školu završio u Petnjici, gimnaziju u Beranama a pravni fakultet u Podgorici.

U profesionalnom je angažmanu na Radiju CG od 1985. godine. Prepoznat po novinarskim oglašavanjima o kulturnim i političkim događajima u Crnoj Gori i šire. Organizator je i učesnik manifestacija identitetskog pozicioniranja Bošnjaka.

Autor je dokumentarno-dramskih emisija za radio i televiziju i performansa kao što su: *Preispitivanje savjesti*, *Trag*, *Ministar hrče a narodu mrče* i dr.

Objavljivao u časopisima i novinama: *Univerzitetska riječ*, *Omladinski pokret*, *Pobjeda*, *Monitor*, *Almanah*, *Forum*, *Pozorišna scena*, *Revija Bihor...*

Nihad BABAĆ

TREĆI SAN

„Neću da idem, brate, pa da su ti zubi od čelika! Džaba ih tupiš.”

„Slušaj me sad! Medicina ti je, ja mislim, jedina naučna disciplina koja nije napredovala ni zehru već više od sto godina! Možda tu i tamo jedan njen dio — hirurgija, a i to nije čemu — zanat ko zanat, malo moderniji aparati i to je sve”, zastao je Tiho da otpije gutljaj prve jutarnje kafe i udahne komadić vazduha. Nije volio ovakve razgovore i posljednje riječi je već izgovarao s velikom dozom ljutnje. “Evo da ti kažem, kad bih i bio bolestan od neke bolesti od koje se umire, a koja je i lako izlječiva, opet ne bih išao u bolnicu! Dosta su me se njeni zidovi nagledali i dosta me tuge pojelo tamo. Neki dan sam morao otići do prijatelja koji živi u blizini bolnice. Dok sam vozio pored nje okrenuo sam glavu na drugu stranu, rizikujući da napravim udes, samo da ne gledam u te zgrade smrti. Uostalom, ako ne vjeruješ idi do bilo koje apoteke i shvatićeš da imaju samo pedesetak artikala i još onoliko kopija tih istih lijekova koliko susjednih zemalja imaš oko sebe. I to ti je sva medicina otkako su Adem i Hava ugledali dunjaluk, i molim te da ne pričamo više o tome”, odlučno je Tiho izgovorio zadnje riječi u namjeri da prestanu remetiti ovakvim diskusijama prvu jutarnju kafu.

„U redu, nećemo više o tome ali ti kažem, čovječe, da izgledaš bolesno i mislio sam ti samo pomoći”, obrazložio njegov sagovornik, vidjevši da ga ne može ubijediti u nešto što je bilo sasvim prirodno i prijateljski.

Baštom se prosuše zvuci jedne stare pjesme iz filma koji je gledao još dok je bio dječak. Kada je birao zvuk zvo-
na za mobilni telefon, namjerno je za pozive iz roditeljske kuće odabrao tu muziku koja ga je vraćala u djetinjstvo. Iako je u prvi mah poželio da se što duže ne javi ne bi li je što

više upio, trgnuo se svjestan da ga zove jedan od roditelja i brzim pokretom palca lijeve ruke pritisnuo je zeleno dugme na telefonu. Muzika je prestala. Mnogo puta kasnije u životu sjećao se tog trenutka i biće mu jasno da je tada stalo mnogo stvari kojih nije bio ni svjestan.

„Sine, gdje si?“, čuo je očev glas.

„Tu sam, na Ilidži. Pijem kafu“, odgovorio je.

„Hajde, ako možeš, dođi do nas kući brzo“, progovorio je otac glasom koji je značio da se nije ništa strašno dogodilo ali da je u pitanju nešto ozbiljno i da nema namjeru da o tome dalje diskutuje telefonom.

Nije volio kada ne potroši onoliko vremena na ispijanje kafe koliko mu je odredio neki njegov unutrašnji sat i ljutio se uvijek kada to mora da uradi. Ali, kad su roditelji u pitanju nije bilo te stvari koju ne bi uradio da im udovolji. Pozdravio se s prijateljem, zaboravio da plati račun i već zabrinut, samo nekoliko trenutaka kasnije, u nekoj polunesvijesti vozio je prema kući u kojoj je odrastao. Dok mu je u bijelo ofarbana isprekidana linija na cesti gazila točkove auta, u glavi je vrtio sve moguće kombinacije razloga telefonskog poziva. Ništa dobro, međutim, nije slutio i bio je svjestan da će mu jedino rješenje biti što prije da stigne.

Kući je zatekao bolesnu majku. Bila je to žena koja je znala da trpi, žena koja bez velike nevolje ne bi lijegala u postelju. Crnogorska žena, ponosna, mislila je ako nekom bližnjem kaže kako je nešto boli, da će time svoje boli prenijeti na njega. A djecu svoju toliko je voljela da bi čak, kad bi se moglo, i njihove boli i muke uzela na svoja pleća. „Žene imaju bolje predispozicije da nakon završetka života odu u raj“, često je mislio Tiho. Muškarac je suviše egoistično stvorenje. A sve vjerske knjige koje je pročitao, a bilo ih je mnogo, govornice su o tome da ljubav prema Bogu mora da bude veća i od ljubavi prema sebi. Jedino žena može tako da voli. Žena može da voli svoje dijete, muža, brata više nego sebe. Divio se ponekad toj osobini njegove majke dok je gledao kako, možda i gladna, zauzeta spremanjem, najbolje dijelove ručka daje mužu ili djetetu, ne misleći na sebe i uzimajući da jede tek na kraju, kada je bila sigurna da su joj čeljad sita. Iako je to bilo nešto što mu je smetalo nije se borio protiv toga, bojeći se da

je ne uvrijedi. Nije to njeno ponašanje bilo posljedica nekog patrijarhalnog, zaostalog običaja gdje se žena nalazi u predređenom položaju, nego baš ta ljubav koja je jača od svega. Mnogo je vremena Tiho provodio u traženju znanja. Vodio je računa o svom obrazovanju, tragajući i izučavajući sve što ga je zanimalo, ali je rijetko koga vidio kao uzor. Zamjerao je sebi ponekad, u trenucima iskrenosti, takav stav, priznajući čak i svoju blagu prepotentnost. Jedino se majčinoj mudrosti i plemenitosti nikad nije prestao diviti. Nikad.

Ostatak dana proveli su u razgovoru i taman kad se spremao da se vrati obavezama, ubijeden da joj je lakše, tijelo su joj obuzeli novi, jači bolovi. Odlučio je da ne smije više čekati, iako je znao šta to znači. Ponovni susret sa bolnicom. Briga, nervoza, čekanje po hodnicima, crne misli, strah, razočarenja, a u svemu tome zadržati osmijeh na licu da ta osjećanja ne primijeti majka, bile su za njega već doživljene stvari. Iza sebe je u sličnim okolnostima imao gubitak poslije kojeg se ne ostaje isti, pa i ako, možda, ne moraš biti svjestan toga. Postao je invalid sa svim ekstremitetima i organima na broju, polulud, polumrtav, i jedino što ga je još držalo u životu bili su ljudi koje je volio i koji bi patili kao što on sada pati kad ga jednog dana ne bi bilo među živima. Isti taj gubitak je imala, već skoro slijepa od jednogodišnjeg plača, i njegova majka. Tačno tri dana nakon godišnjice smrti sina evo je tu gdje jeste - tuga je uradila svoj dio posla.

Dijagnostika: sudar metala i tijela. Nevidljivi zraci i ostala mašinerija zahtijevali su hitnu operaciju.

Dugo su se prestravljeno gledali. Ne zna se ko je više bio skamenjen od straha, tražeći jedno drugom u pogledu tračak nade.

Tačno u pet sati ujutro, na izlazu iz operacione sale prišao mu je doktor i počeo objašnjavati tok i rezultate operacije. Čuo je samo prvih nekoliko riječi i još jednom mu se dogodilo nešto što nikada neće moći da shvati. Gledao je ispred sebe čovjeka u bijelom mantilu kako otvara usta trudeći se da mu na što bolji način približi sve važne detalje, pomažući se pri tome i rukama, ali on nije čuo ništa. Čulo sluha mu je bilo potpuno isključeno. Vjerovatno posljedica odbijanja organizma da čuje vijesti koje ne želi da čuje.

Devet sati nakon operacije — Odjeljenje za intenzivnu postoperativnu njegu. „Aparati za nadzor i praćenje stanja bolesnika B. B., ženskog pola, starosne dobi 68 godina, pokazivali su uredan rad organizma i pacijent je nakon kraćeg stanja budnosti ponovo zaspao.”

***

Krugovi straha su zazvonili na uzbunu. Prvo je registrovala zvuk koji se nedugo zatim pretvorio u talas preoblikovan u jezik mozga, što ju je dodatno potaknulo na budnost. Talas je došao do dijela mozga koji je zadužen za sjećanja u potrazi za sličnim zvukom iz prošlosti koji bi otkrio o čemu se zapravo radi. Uzalud. Podsvjesna tjeskoba obuzela joj je tijelo.

„Sa ovim se definitivno susrećem prvi put”, pomislila je.

Prostorija u kojoj se nalazila bila je premračna. Čudila se, već duže vrijeme, s kolikom je lakoćom razmišljala o pitanju s kojim će svako od nas morati jednom da se suoči: *Šta će se desiti kada istekne naše vrijeme?*

Ovaj put nalazila se u odgovoru tog pitanja. Negdje duboko u sebi čula je stih koji je ostao na hartiji njene mladosti, nigdje zapisan ali dovoljno intiman i svoj da se pamti do ovog trenutka: „Smrti moja, hvala ti za Nur koji bacaš po mom neznanju.”

Munjevitom brzinom, odjednom, bez ikakvog nagovještaja, počela je da se kreće tunelom koji joj se učinio kao da nema kraj.

Kako je vrijeme prolazilo, svjetlost je bila sve jača i toplija. Začudilo je to što takvu vrstu svjetlosti do sada u životu nije imala prilike da osjeti. Bilo je to nešto poput najnježnije tkanine kojom je omotana i duša i tijelo. Znala je da je na pravom putu, na onom o kojem je posljednju godinu stalno razmišljala, razapeta između ljubavi onih koji su otišli i onih koji su još bili s njom. Nikada nije napuštala komunikaciju s voljenim stvorenjima.

Odjednom se našla u okruženju koje se riječima teško moglo opisati.

„Da, ovo ne može ništa drugo biti — ovo je Raj.”

Kad je ispred sebe ugledala biće nevjerovatne blagosti i

ljepote, visine nekih dva i po metra, a sazdano od svjetlosti, bila je sigurna, ispunjena osjećajem raspoloženja i bez trunke žalosti, da je završila sa onim svijetom.

Pogledala Ga je u oči.

„Jesam li ja ovo u Raju?“, upitala je bojažljivo.

„Da. A šta si pripremila za njega?“, priupita dubok i pri-jatan muški glas.

„Veliku ljubav prema Allahu i Njegovom poslaniku“, izletješe riječi same iz nje, iako je bila sigurna da ništa nije izgovorila.

„Znamo mi sve. Dobro nam došla! Ti ćeš zaista biti sa onima koje voliš.“

Ispred sebe je vidjela mali kovčeg sav u zlatu i sjaju, obasjan istom onom svjetlošću.

„To je tvoj kovčeg, zaslužili su ga samo rijetki“, ponovo se čuo glas.

„Ali, kako ću u njega da stanem?“, začuđeno je pitala. “Premali je za mene.”

„Ništa se ti ne brini. To je za tvoje tijelo, a tvoja duša ostaje s nama ovdje zauvijek“, saopšti joj biće od svjetlosti.

Podigla je pogled i vidjela uredno poredane stolove. Za jednim od njih ugledala je svog oca Mehmeda, kako sjedi rukama pridržavajući glavu. Bio je to njegov karakterističan položaj još za života. Nije mu se obratila, samo je produžila dalje, tražeći sa velikim strahom nekog drugog. Prolazila je pored mnogih koji su joj puno u životu značili, ali se nije zaustavljala i kako je prolazilo vrijeme, sve više je gubila nadu i sve tužnija je bila.

„Kakav je ovo raj ako u njemu nema mojeg Safeta?“, pomislila je tužna kao nikada u životu.

***

Prodoran zvuk alarma aparata za nadzor s kreveta koji je bio pored njenog učinio je svoje i postala je svjesna da se nalazi u bolnici. Ne zna se šta joj je bilo gore, ponovni susret sa ovim svijetom ili tuga što na onom nije našla onoga kojeg je već dugo željna.

„Šta ti misliš, sine, možda nisam dovoljno tražila? A i ovaj đavolji aparat se nije morao baš sada uključiti“, završila

je pričanje sna pogledavši ga direktno u oči, s velikom nadom i pronicljivošću, očekujući neki iskren i za nju pozitivan odgovor.

„To je bio samo san, majko. Ne smiješ tako da misliš. Znamo i ja i ti gdje je naš Safet”, odgovorio joj je, trudeći se da u tom odgovoru ne ostavi ni tračak neke nesigurnosti. „Uostalom, zašto razmišljaš o umiranju?! Operacija je protekla odlično i sve će biti uredu”, pokušao je da izgleda ljut na majku, iako mu to nikad nije pošlo za rukom. Doduše, nikada i nije imao razlog da se ljuti na nju.

„Sine moj, jedino što je izvjesno jeste smrt. Samo je neizvjestan njen čas”, nije se mogla osloboditi velike tuge u glasu.

Sljedeća tri mjeseca provela je najviše u krevetu. Priroda bolesti i tok oporavka bili su glavni krivci za to, a tuga u njenom srcu ostala je ista. Prijatelji i rodbina koji su dolazili da je posjete primjećivali su ovo, ali su svi mislili da je uzrok toga bolest. Iako okružena neizmjernom pažnjom i ljubavlju, iako zadovoljna stalnom prisutnošću ćerki i sinova i njihovom brigom, osjećalo se da je nešto duboko unutra muči.

***

Ubrzo je sanjala i drugi san. Posle druge operacije, nekoliko sati po njenom završetku, ponovo je bila tamo. I opet isto. Opet putovanje, opet biće od svjetlosti, opet mali kovčeg, opet Mehmed naslonjen na svoje ruke, opet traganje i opet - ništa.

Iako se neizmjerno trudila da sakrije od svojih najbližih tugu, iako joj je to poprilično i uspijevalo, svaki trenutak samoće ju je bolio. Nije se mirila s tim i osjećala je veliku nepravdu. Znala je da ne postoji mjesto na kom nas smrt ne dotiče. Znala da je srećemo i u prodavnici, u šetnji kroz prirodu, u vožnji autom, u svemu i na svakom ćošku i prihvatila je to. Jedino što nije mogla prihvatiti jeste da njenog sina nema tamo. Postavljala je milion pitanja, preispitivala razloge, ali nije mogla da ih nađe i nije se mirila s tim. Na kraju nije joj ni potreban takav raj ako tu nema njega.

Sunce se polako svađalo sa Igmanom, dižući se iznad njega. Takva jutra postoje samo na Ilidži. Dođe ti da pomisliš

kako svijet i sunce postoje samo za ovaj kutak i poželjiš da se nikad nigdje drugdje ne probudiš.

Tiho je, po običaju, kad dođe do roditeljske kuće preskakao po tri stepenice, žureći prvo prema sobi u kojoj je ležala njegova majka.

Dočekala ga je sa osmijehom, kao i uvijek, ali je primijetio da je s njenog lica nestalo i ono nešto što je rijetko ko primjećivao tako očigledno i što je njega mučilo sve vrijeme.

„Sine”, progovorila je sretno, „sad mogu i da umrem, srce mi je na mjestu.”

Nije rekao ništa, samo prišao i jako je zagrlio.

Znao je da su niz njeno lice, baš kao i niz njegovo, potekle dvije velike suze. Jedna od tuge, a druga od radosti.

„Znam, majko, znam da si ga našla. A kakav bi to i bio raj bez njega?” progovorio je, trudeći se da zapamti ovaj trenutak za čitav život.

Rasim Hadrović Polimski | *akvarel*

Nihad BABAIĆ

UPUTSTVA ZA ŽIVOT

Blago je prešao nježnim prstima po brižljivo njegovanoj bradi, skupljajući prste na kraju i dajući joj formu špica, dok mu je lice krasio neki božanski osmijeh.

„Dragi Adnane”, započeo je razgovor, „nemoj nikada da sumnjaš u to kako uz Allahovu pomoć možeš postići sve što želiš i zaslužuješ. Kao što ne smiješ postati na svom putu ni ohol. Zapamti, tvoje je samo ono što sam uradiš”, nastavio je mirnim i tihim glasom koji je više podsjećao na neku prekrasnu muziku koju, jednostavno, nikad ne prestaneš da voliš slušati.

Na Adnanovom licu su se ocrtavale grimase koje i najveći stručnjak za dešifrovanje ne bi odgonetnuo. Čas ga je opsijedalo rumenilo, čas čuđenje otkud on tu. Čas ponos, čas stid što materiju o kojoj je slušao nije poznao. Ni dobro da bi parirao sagovorniku, niti loše da bi šutio.

„Čovjek se rodi sa onoliko nafake koliko mu prije toga odredi sam Allah i zasigurno možeš raditi šta god hoćeš i kako god želiš, ali više od onoga što ti je On odredio ne možeš postići. Evo, pogledaj mene! Šta sam sve prošao u životu, šta sam sve pokušavao, ali meni je predodređeno da u ovom materijalnom svijetu budem i ostanem siromah. Pa kad sam to shvatio, odnosno sanjao, više se i ne trudim. Pogledaj ove slike, veliku muku, moj dobri Adnane. Vidiš, dok sve ovo naslikam, satima sjedim po promrzlim zidovima pokušavajući da svoj vidik prenesem na platno. I šta? Ništa, ništa, moj Adnane! Ali ne žalim se. Bog mi podari uvijek onoliko koliko mi treba, ni manje ni više. Prepadnem se nekad kad sve obaveze koje moram da izmirim sračunam i vidim: isto kao da je neko satima utvrđivao moje finansijsko stanje. A da vodi računa i o mojem luksuzu znam po tome što me nikada ne ostavi bez cigareta. Vjeruj mi znam, odmah bi mi smanjili penziju kad

bih prestao pušiti!”, prekide naglo razgovor, ali ne šutnjom, nego osmijehom iskrenog i dragog čovjeka.

Bio je to čovjek u svojim najboljim godinama. Ali samo ako bi se neko zagledao pažljivo primijetio bi to. Inače bi mu dao bar petnaestak godina više, jer je prije ličio na čovjeka od nekih 65 godina nego na osobu koja je tek zagazila u pedesetu. Zanimljivo je to što mu je taj smireni stav, govor i ponašanje činilo estetsku uslugu, pa bi za ženski svijet vjerovatno bio zanimljiviji nego neki mnogo mlađi muškarac. Za tradicionalni svijet koji se predao vjeri imao je više nego moderan izgled, ali u tome treba da zahvali ne svom odabiru ili namjeri da izgleda tako, već jednostavno slučajnosti. To što ga ovo u sadašnjem trenutku života nije zanimalo bilo je nebitno i zadnja stvar o kojoj je mislio.

„Nego, moj Adnane, da pređemo na ono zbog čega sam te pozvao! Vjeruješ li ti u Allaha?“, izletjelo je pitanje koje on kao da nije namjeravao postaviti.

„Hadži Džemale, naravno da vjerujem.”

„Znaš li šehadet?“, sijevnulo je sljedeće pitanje. S njegovog lica nesta osmijeh i pojavi se mješavina straha i strogoće.

„Znam, hadži Džemale, naravno da znam. Nema islama bez šehadeta”, odgovorio je Adnan, već pomalo sigurniji u sebe, i zadovoljan što pitanja nisu teža.

Zadovoljstvo nije trajalo dugo, jer uslijedi pitanje koje ga je plašilo od početka.

„A činiš li ibadet?”

Rumenilo obli Adnanovo lice, ali šta je - tu je, nema laganja. Ionako je to njegova privatna stvar, mada se osjećao kao neko ko je iznevjerio čovjeka koji ga pozvao na ovaj razgovor.

„Dobro! Pitaću te ovo samo jednom”, ponovo je poprimio onaj strogi izgled, „hoćeš da ti dam telefonski broj Isaa a.s. ili, kako se u hrišćanskom svijetu naziva, Isusa?”

„Izvinjavam se, hadži Džemale, ali fakat ne razumijem”, vrtio je Adnan kombinacije o mogućim uzrocima i značenjima ovog pitanja.

„Vidi, brate”, nastavio je primijetivši da je uspio zbuniti sagovornika koji je u njega gledao kao u neko čudo, „dam ti dovu, ti je učiš sedam dana po pravilima i običajima islama, a ja ti garantujem da ćeš sedmi dan sanjati Isaa a.s. i pričati s njim!”

Ovo je rekao s takvom sigurnošću da ne bi ostavilo mogućnost nevjerice ni kod najzagriženijeg ateiste. Odgovor koji je dobio nije bio upitan, niti je iz poštovanja imao mogućnost odbijanja. Iako su njih dvojica u narednim godinama još dugo prijateljevali i o svemu otvoreno razgovarali, rezultat u smislu ukazivanja u snu Isaa a.s. nikada nije došao na red. Niti je on šta pitao, niti mu je ovaj pričao, što ne znači da se san u kojem mu je došao poslanik nije desio. Takvu čast dobijaju rijetki, pa se po nekim nepisanim pravilima podrazumijevalo da se to niti pita, niti se priča o tome.

Razgovor su nastavili tako što je jedan pričao a drugi slušao, bez obzira na to da li je slušalac znao iz dotadašnjeg života nešto od toga ili nije. Kad je hadži Džemal završio precizna uputstva o stubovima islama, djelimično ubijeden da ga je sagovornik shvatio, zadovoljno mu je pružio knjižicu zelenih korica na kojoj je stajao naslov: „Upute za pravilan namaz”.

„Da pređemo na stvar. Podrazumijeva se da ovo moraš naučiti ako pristaneš na ono što ti nudim. Ja sam te, moj Adnane, sanjao. Ne znam kako ćeš shvatiti to. Vjerovatno ti je čudno jer se do ovog našeg sastanka nismo ni poznavali, ali ja sam tebe sanjao. Ako želiš da ti ispričam san, reci mi. Mada ti ne preporučujem, jer ono što ja znam ti ne možeš posigurno razumjeti. A u moje snove, zapravo poruke od Gospodara, zaista ne treba sumnjati!”

Iako je bio upućen i obrazovan čovjek, koji bi ove riječi da ih je izrekao neko drugi smatrao uvredom i na neki način stao u odbranu svojeg obrazovanja i vaspitanja, sa začuđujućom lakoćom je prešao preko toga. Bilo je to poštovanje kojeg je čovjek svjestan i koje se stekne na prvi pogled, bez ijedne izgovorene riječi. Svakako ga je više zanimao razlog poziva u posjetu čovjeku kojeg do prije nekoliko sati nije nikada vidio, a onog momenta kad mu je rečeno da ode kod njega kazano mu je i to, bar u ograničenom formatu, što je svakako bilo impozantno i što izaziva strahopoštovanje samo po skraćenicama ispred prezimena.

„Ukazaću ti čast i reći neke činjenice koje se ne prenose svakom, bez obzira na ishod naše priče. Davno nekad, kad je islam došao u ove krajeve, doveo je na ono brdo... Dođi

malo ovamo. Vidiš? Pogledaj onu kuću s velikim balkonom. E tu ti je, moj Adnane, doveo i dva čovjeka koji su bili evlije. Znaš li ti šta znači biti evlija? Mali broj ljudi je dobio od Gospodara čast i mogućnost da pravi čuda, veoma mali broj! Nije to davno bilo, moj brate. Postoje i pisani dokazi o moćima koje su oni imali. Jedan od njih je mogao od kamena da napravi zlato, a za drugog je bolje i da ti ne pričam. I šta je sad problem? E pa moj prijatelju, baš tamo gdje sam ti pokazao ukopana su obojica i samo nekoliko ljudi u gradu zna za to. Znaju i ovi iz zajednice ali, moj Adnane, kako mi se čini, što je više muslimana — sve je manje islama”, ovo posljednje je kazao na čudan način i s ispruženim prstom koji nije ličio na prijetnju, nego više na opomenu. „Danas, kad je ovoliko ljudi obrazovano, velika je grehota živjeti na ovakav način. A, moj prijatelju, veće su kazne za one koji imaju znanje a ne koriste ga, nego za one koji su bez njega. Zapamti to!”, opet je sijevnuo kažiprst.

„Znači, stvar je prosta! Shvati kako želiš. Ne očekujem da mi odmah odgovoriš, ali moja ponuda je ovakva. Ja ću tebi dati Dovu koju ćeš ti učiti. Ti imaš i sad ogromnu nafaku, ali vjeruj mi da je to kap u moru za ono što će ti se desiti poslije ovoga. Zauzvrat”, napravio je malu pauzu kao da ne želi da iznenadi sagovornika, već da ga pusti da ovakav dotok nepoznatih informacija što bolje nađe skladište u njegovom mozgu, „zauzvrat, ti ćeš nama pomoći da sagradimo džamiju i turbe na onom mjestu gdje su sahranjena ova dva velikana i tako spasemo i njihove, a ako hoćeš pravo, i svoje duše. Nama ne treba mnogo. Koliko god ti budeš mogao da daš. Ne planiramo ništa ogromno da gradimo, jer mi nismo od onih koji misle da što je veća džamija, veći su vjernici u njoj. Zadovoljni smo skromnim i lijepim objektom i turbetom pored njega. Iako to nije u mojim snovima objavljeno, od mene imaš maksuziju u četiri tajne koje su ključ za uspjeh i lijep život. Možda ćeš reći da ih znaš. Daću ti ih u četiri etape i ako se budeš pridržavao njih i radio po njima, bićeš zasigurno miljenik Gospodara.”

Sad je bilo sve jasno. Iako je bio zbunjen i odavao izgledom koji bi prije pristajao nekom ko je jedva naučio tablicu množenja, diploma o završenom studiju fizike, koja je kra-

silu njegovu sobu, nije mu bila potrebna da shvati kompletnu priču. Prihodi koje je imao u ovom trenutku bili su više nego odlični, dosta je radio ali je mnogo i zarađivao. I on i njegova žena su radili danima i noćima, ali se nisu štedjeli jer im je bilo još svježije sjećanje kako su samo do prije nekoliko godina radili mjesecima za ono što sada zarade za jedan dan. Takvi novci naprave i od najvećih lijenština odlične radnike i poslovne ljude. Mada ga nije mnogo zanimao ni taj novac koji su zarađivali, ovakva ponuda se nije smjela odbiti. Ne zbog želje da se ima više, već jednostavno zbog atmosfere, mističnosti i važnosti čitavog razgovora. Odluku je donio bez razmišljanja. Takve se ponude ne odbijaju, a važni su samo motivi zbog kojih se prihvataju.

„Ne treba mi nikakvo vrijeme za razmišljanje, prihvatam ponudu, svjestan i zadovoljan time što mi je pružena prilika. Neopisiva mi je čast što sam izabran da uradim takvo djelo”, odlučno je Adnan rekao, ostavljajući dojam koji se nije mogao sakriti. Pogotovo ne stručnjaku čiji je sagovornik bio.

„Nisam ni mislio da ćeš odbiti”, prišao mu je i zagrlio ga onako kako se grle prijatelji koji se dugo nisu vidjeli.

„Slušaj, Adnane, to smo završili i dužan sam ti još ono što sam obećao. Molim te, zapamti ovo dobro. Poklanjam ti prvu od četiri upute koje će te učiniti boljim i sretnijim. Evo ti prve: — *Dobro obrati pažnju na svoje misli — od njih će nastati riječi.*”

Razgovor su nedugo zatim završili i rastali su se, svak na svoju stranu. Kako je vrijeme prolazilo, postajali su sve bliskiji, iako su na prvi pogled izgledali kao osobe koje nemaju nikakvih spojivih tačaka.

Nije prošlo mnogo vremena, a temelji nove džamije su bili završeni. Na radost svih koji su na bilo koji način učestvovali u organizaciji, izgradnji i finansiranju, svakim danom je iz zemlje sve više nicala prelijepa džamija.

— *Dobro obrati sada pažnju na riječi, jer one će postati djelo* — bila je slijedeća uputa.

Prolazili su dani, Adnan je radio sve više, i sve više zarađivao, ne štedeći se, misleći na cilj koji je pred njim. Sve je teklo po planu, a i sve se više mještana uključivalo u izgradnju te je ubrzo završen i krov. Jedne ljetnje večeri, dok su obilazili

i divili se radovima, hadži Džemal mu šapnu i treću uputu: — *Obrati pažnju na svoja djela, ona će ti postati navike!*

Adnan se samo nasmijao u znak zahvalnosti, vjerujući u dobrobit rečenog, iako to za njega, iskreno, i nije predstavljalo neku naročitu mudrost bez koje ne bi mogao da zamisli život. U početku je cijenio te upute samo zato što je stekao u njega takvo povjerenje, i ne bez razloga, smatrao ga tako uzvišenim. Nekad mu se činilo da kad bi hadži Džemal čitao čak i dnevne novine, to bi odisalo mudrošću i nekom čudnom svetošću. Često je dolazio da ga obiđe i porazgovara s njim, vraćajući se kući nakon dugih razgovora pun mira, spokoja i bezbrižnosti.

Kad su se jednog dana popeli na tek završenu munar, koja se izvila iznad svih visina, shvatili su da su, iako svjesni da tih desetak metara ne znače nešto posebno spram beskonačnosti neba, došli na korak bliže Gospodaru.

„Evo ti, Adnane, i zadnje upute koju sam ti obećao. Ti si svoj zadatak pošteno obavio, pa iako te cijenim i smatram da si čovjek izuzetnih kvaliteta, drago bi mi bilo da nikada ne zaboraviš na ove četiri stvari. *Njeguj svoje navike, jer one će postati tvoj karakter!*“; nastavio je pričati tiho, ponovio ispočetka sve četiri upute i preletio taj verbalni put od misli kojima smo zaokupljeni do karaktera.

***

Lijep sunčan dan čitavu godinu poslije toga, ukrašavao je cvrkut ptica i ljudska duša nije mogla a da se ne prepusti tom užitku. Već nekoliko puta je Adnan pokušavao da započne priču, ali je uvijek odustajao, plašeći se njegove reakcije. Nije želio da bilo čime uvrijedi tog mudraca koji mu je već bio postao kao rod rođeni.

„Slušaj, brate, hajde stavi nam tu kafu jednom da ti ja ne izigravam kuharicu“, obratio mu se ovaj pokušavajući da šalom promijeni stanje koje je naslutio kod Adnana, uvidjevši da ga nešto muči.

„Vala, hadži Džemale, da ne stavim“, uzvratilo je šaleći se i on. „Dobro znaš da sam samo jednom u životu skuhao kafu, i to majci, a i tada me je morala navigirat` cijelo vrijeme da bi mi uspjelo. A ne mogu ti opisati kako grdna bijaše ta kafa,

da grđe šta ne proba u ovom mojem životu! Nego ovako, moj prijatelju, ja kad hoću nešto lijepo da pročitam, sjednem fino i napišem to. Tako i ti. Ako hoćeš dobru kafu, onda bujrum, kreni da je praviš”, pokušavao je da ohrabri hadži Džemala, ne bi li ga uspio nagovoriti da skuha jednu džezvu kafe.

Dok su nakon desetak minuta otpijali prve gutljaje, mi-ješajući ih sa dimom cigareta, Adnan se konačno odvaži da započne priču. Iz džepa je izvadio novčanik, dugo se zadržao tražeći nešto i napokon iz jednog kutka izvuče papirić, onaj isti koji je dobio od hadži Džemala, a na kojem je bila dova za nafaku.

„Znaš šta, moj prijatelju”, započe pružajući mu cjedulju nazad. „Mislim da postoji nastavak onih tvojih savjeta.”

„Da čujem”, odgovori mu hadži Džemal radoznalo.

„Došli smo od misli do karaktera, a ja ću da nastavim. Shvatio sam s tobom peto uputstvo: *Uvijek čuvaj karakter, jer će ti on odrediti sudbinu!* Molim te da mi halališ, ali ja ovu dovu nikad nisam pročitao. Nisam želio da te ne poslušam, ali meni je i ova nafaka koju sam imao i imam bila dovoljna i smatrao sam da bi bilo previše ako zatražim još.”

Šutnja je prekinula razgovor i taman kad mu se učinilo da to traje vječnost, hadži Džemal reče:

„Donio si odluku koja je ispravna i ponosim se tobom. Ko dođe do pete upute sam, ne može ni da postupi drugačije! Dobro došao u moje srce.”

Bilješka o autoru

NIHAD BABAIĆ rođen je 1964. godine u Ivangradu. Od 1978. godine živi na Ilidži, gdje završava gimnaziju, nakon koje studira fiziku na Prirodno-matematičkom fakultetu u Sarajevu, te fiziku i matematiku na Pedagoškoj akademiji. Ljubav prema književnosti pokazuje još u najranijem djetinjstvu. Autor je stručne knjige *Time*, koja se bavi pojmom vremena i čovjekove percepcije istog. Očekuje se iz štampe skori izlazak njegovog romana *Bijela gora*.

Nikica BANIĆ

HOD PO BIHORU

1.

I kada sam mislio da sam sâm, naišao je ovan predvodnik. A za njim sneg se beli. Na put izlaze ovce. Eno ga i ovčar! I tri konja natovarena, glava pobodenih na dole. Uši su im pod istim uglom, strižu.

Tri konja vucaraju sve što je potrebno za stado i čobane. Ovce bleje. Stariji ovčar samo klimnu glavom, time me pozdravi i prođe. Drugi je s druge strane. Mladić, u ruci nosi štap. Tek sad vidim i jaganjce. To oni mekeću. Dođe i meni od radosti da im se pridružim. Psi ih namamljuju. Samo jedna crna ovca.

„Ovc, ovc, ovc!“, vabim ovce, već sam uveliko među njima. U stado se umešao. „Ovc, ovc“, ovcam ih da me se ne plaše.

„Od, ovamo! Od, od!“, pripomaže mi i pristigli mlađi čoban. Veliki, beli pas skakuće kraj mene, oko mene. Sve da bi uza me. Okrećem glavu. Ne gledam ga.

„Od, ovamo! Aj!“, zviždi onaj, zove ga.

„Da ga dovedem do tebe?“ vičem k njemu. „Tako ću ga se otarasiti. Beži tamo!“

„Poteraj ga od sebe!“

„Aj vrati ga nekako“, odlučno kao da me spopada, ja ovčaru u vetar. On čuje.

„Ma, nećeeee! Haj!!! On hoće samo da se igra!“

„Otkud znam, kad ga ne poznajem.“

„A, ahaaaa!“

„Odakle idete?“

„Odozgo!“

„Mora se.“

„Muka, prijatelju! Ovce otperjaše. Pozdravljam te.“

„I ja tebe. Živ bio!“ To mi se već ustalilo. U razgovoru

samo mi dođe. Umesto tačke na razgovor obično ispane mi živ bio. Ova poštapalica mi postaje svakodnevna. Tačku će nadvisiti. Moraću da je iskorenim. Tačka se snuždila do daljeg.

Vrapčići pozdravljaju. I oni se uplašili, svaki svoju grančicu zauzeo. Ja sam prošao. Ostali su na grani. Imaju svog predvodnika koji ih prati dok se oni igraju. On ih obaveštava o opasnosti. Svi ga slušaju.

Stižem do oraščića na samom skretanju puta. Sad će biti lakše. Levo ostaje voda, tamo podalje.

„Daljina sve sakriva pa i nju“, rekoh naglas. Sam sebe čujem. U ušima mi još jaganjci. Drekavci. Čačkam uvo da oteram njihovo meketanje.

Taman sam se podigao, stigao na ravno, na putu šiblje obraslo. Primetim njih dve, male vranice, gledam, ispred njih neke barice. Nisu se plašile, nego su lagano nastavile, skakale su, s obe nogice. Jedna ispred, druga iza. Ja sam ih u korak pratio, nisu skretale s puta, nisu želele da skrenu s puta. Posle sam shvatio da nisu mogle. Najviše, poletele bi u visinu do mojih kolena, a onda ispred. Ja sam zastao, pustio sam ih da se snađu. Onda su u stranu na jedan oraščić skoknule i ostale mirne, nisu se plašile. Ja sam prošao.

Okuka ga otkri. Gega se ispred mene. Starac, u turu se suče. Na glavi mu kapa, od onih što duvan krađu. Ukloni se u momentu kad ću na njegovu senku stati. Ne okrenu se, ali oseća da će neko naspram njega.

„Dobar dan!“, ja njemu. „Je li ovo novi put?“

„Jeste, prijatelju.“

„Da se predstavim. Zovem se Nikica.“

„A, ja sam ti Idriz.“

„Kad su ga otvorili, prijatelju Idrize?“

„Skoro. I ovaj put kao i drugi čeka svoju prvu žrtvu“, život je govorio iz njega.

„Već se to dogodilo. Pao je prvi zec. Dole niže kraj nekih hrastića. Kad sam naišao, već su sletele dve vrane. Prvo sam video jednu, kad sam joj se približio ona uteče. A onda, prođem malo, pa se okrenem. Baš u tom momentu sletele su jedna i druga. Prva je široko pravila krug, druga je sišla direktno.“

„Vrane će ga izesti. Zec će nastaviti da leti u njihovim krilima. A šta se meni — tu neke godine — dogodilo. Ispričaj ti! Isto je reč o zecu:

Prvo sam ga primetio na nekih dvadesetak, pa i tridesetak metara ispred mene, a onda je zašao u kukuruz. Ja sam nastavio da se krećem, da bi se za kratko, opet, pojavio na putu. Pravo trči na mene. Odmah sam se umirio... Neko mi je nekad pričao da se valja pred životinjom umiriti - tada se radilo o psu — ako treba i čučnuti.

Ja sam se samo umirio. Ravnomerno je trčao dok nije došao do jedno tri-četiri metra, ja sam zaustavio i disanje. Gledao sam ga (da li sam treptao, to ne mogu reći): on je podigao glavu, ne tako brzo kao što su znali neki drugi njegovi - kada me vide u daljini, ti podignu glavu i onda strugnu. Ovaj je podigao lagano glavu, uši; učinio mi se da je stariji, ali, podigavši pomenute uši u svoj svojoj punoći... I stoji, naherio malo glavu i gleda me krupnim okom. Prijatelju, Nikice, zec ne vidi pravo, on gleda sa strane. Oči su mu tako postavljene. Ovaj je iskolačio baš jedno veliko konjsko oko, a onda se ukoso odbacika s puta.”

„Svi putevi, prijatelju Idrize, bar jednom u svom postanju budu zli.“

„Ne bih se složio, ne svi. Samo oni koji odnose, prijatelju Nikice! A takvih je mnogo.“

I tu Idriz malo zastade, napravismo po neki korak. Bogami se zamislio, pa produži kud je mislima namerio: „Nisu svi puti isti. Ovaj put, dok je bio makadam, odvodio je u svet. Nadalje, nadam se da će dovoditi“, držeći starac baci pogled ka kršu, a onda zašija namrežganim vratom u plavetnilo. Ni ja, došljak, slučajni prolaznik, nisam mu stran. Njegovo pripovedanje, koje će putom nastaviti, uveriće me u to.

2.

„Nekada su nad našim selom letela jata golubova. Nema kuće koju nisu preletali. Zatim bi se vinuli u nebo. Naši ljudi nisu ih zagledali, nemaju vremena za nebo. U predvečerje — kada je brat ubio brata lovačkom puškom iz nehata — desilo se da su golubovi padali na zemlju, skupljenih krila, sve do poslednjeg. Izgleda da su otišli predaleko u nebo i ono ih je prestravilo. Ljudi su načas poglednuli gore, a deca se nisu mirila sa nenadanim zlom. Uplakana, deca su vraćala svoje golubove; bacala ih rukama uvis, a oni se nanovo stropoštavali. Krila im više nisu htela da lete.“

„Loš znak, prijatelju Idrize.“

„Loš znak se obistinio, prijatelju Nikice. U toku naredne sedmice u selo su stigli žandari, svi sem jednog na konjima. Onaj na muli bio je najglasniji. Obratio se ljutito seljanima: 'Ja sam učio da jašem na konju, a ne na mazgi. Platićete mi za ovo!'

Reći ću ti šta se desilo. Kada su prilazili selu, prvi i najviđeniji konj naglo je zastao, prednjim nogama — ni makac. Povio je glavu i zbacio nikog drugog do kapetana žandarmerije. Pri letu kroz vazduh, ovaj se seti pobeđa na trkama i žutog šećera kojim ga je sladio. A, on njemu ovako!

Kapetan se nekako dočeka na noge, a konj se daje u beg. Ne gledajući za njim, podiže prut na koji je učepio pri do-skoku. Njime uzdignu zmijsku košuljicu. 'Bog je stvorio zmiju i ono što liči na nju,' progovori kapetan, više za sebe. Ostali žandari već su zategli kajase. Očekivali su komandu da jurnu za odbeglim konjem, ali ih vođa preduhitri: 'Nemojte za njim! On se nije pobojao zmije. Od ranije sam primetio, u njemu je strah. Tome nema leka.' Onaj jadnik koji je bio najglasniji kad su stigli u naše selo, što se na muli nažuljao, nemajući kuda, predade vođi svog konja. Njemu osta da zajaše mulu.

Žandari su pokupili svo skriveno oružje. Narod nije odgonetnuo otkud su znali gde je oružje. Nisu verovali da je među njima onaj koji bi ih potkazao. I da je postojao, taj bi morao biti dobar sa svima, jer nijedna puška ni kubura nisu ostale neotkrivene.

Našem čoveku možeš zdrav zub izvaditi, pretvaraće se da ga ne boli; oko ti može pokloniti, neće zažaliti; ali mu oružje ne diraj. Ne treba mu ono, i ja kažem, dragi prijatelju Nikice, šta će mu? Niko nas nije napadao: s kraja smo svih puteva, i sam đavo se nećkao da dođe ovamo, zato nam je ponekad, umesto da sam dođe, slao svoga šegrtu.“

Obojica se prošlom, a sad ispričanom, nasmejasmu. Idriz okom svojim zašara brdima, prislonjenim jedno na drugo. Meškolje se u njegovom oku. Sve mu drago. Sva bi u njega da ih kapne. Zablista mu kao u sokola pred širenje krila.

„Osim golubova, naši seljani su oduvek uzgajali konje. Davno, neki od Adrovića — vrednih kovača - imao je ždrepa koji se na suncu zlatio. Najstariji Adrović voleo je da se poigra sa njim. Ždrebac bi kružio oko njega ne znajući šta bi od sreće. Vlasnik ga je dražio, ovaj se uvijao, istezaao svoju vitkost.

Razdragan je mlatarao grivom tamo-amoo, a onda se odbacio zadnjim nogama i — pravo u prsa. Tren posle toga, ždrebac je posmatrao poleglog Adrovića.“ Gleda Idriz tu sliku kao da je pred njim.

„Mora da se ždrebac kajao, prijatelju Idrize?“

„Njih dvojica su se nanovo videli pošto su modrice od potkovića izbledele pokraj kovačevog srca. 'Dovedi mu kobilu!' 'Ma i, uškropi ga!', dobacivali su meštani sa strane. A njih dvojica?! Gledali su se dugo, sve dok jedan drugom u oku nisu primetili pomirenje. Tada je, tako tvrde, u dvorište ušetala rasna kobila. Prisutni su povikali: 'Žandarmerijska!'“

„Ona što se poplašila!“ ne izdržah.

„Baš ta. Odbegla ispod onog kapetana žandarmerije. Gizdava kobila priđe ždrepcu i odvoji ga od ljudi. Bila je to ljubav od prve. Godinama, ždrebili su lepe konje, o koje su se, i van sela, mnogi otimali. I žandarmerija je neke kupila.“

„Istina ili legenda, svejedno! Daleko je dosegla, sve do mene i do ovih dana.“

„Vidi i njega. I on zastao kraj puta.“

„Takav ti je zelembać. Taj ti se prepuza preko puta i onda zastane. Neće se zaustaviti na asfaltu da žari svoju trbušinu. Kao mali, prijatelju moj Nikice, voleo sam da posmatram zelembaće“, mami Idriza krajolik na priču i sećanje. Mora da duže nije ni sa kim bar jednu prozborio. „Majka je to odnekud znala. Odlazio sam do kamena pored niskih žbunova. Zelembaći su se izvlačili polako, svako sa svoje strane. Šuškali su. Na kamenu su se dražili, izazivali, grizli i izujedani odlazili. Nije bilo pobednika. Uzalud sam čekao.

'Nisu došli danas na kamen?' upita majka jednoga dana.

'Nisu.'

'Grab je porastao i senka pokriva njihov kamen. Zelembaći je ne vole.'

'Majko, a kada ću ja porasti?'

Kao da nije čula ovo pitanje.

'Da li si primetio kada si poslednji put trepnuo, sine?'

'Ne, majko.'

'Tako će biti i sa tvojim odrastanjem.“

I ovaj put Idriz ode u visine, put neba. Neće ono da kane. Neće ni Idrizovo oko. A moglo bi. Otima se pričom pred neznancom:

„Od kada su u selu uništeni golubovi, gnezda u kuli su zjapila prazna. Ostao je samo jedan golub i njegova golubica. U vreme kobnog leta golubica je ležala šćućurena u gnezdu, s povređenom nogom. Golub joj je pravio društvo. Njegova vernost bila je najbolji vidar. Tako su izbegli najgore. Golubica je ozdravila, snela jaja, ležala na njima i dočekala ptiće.

U to doba, sin ondašnjeg vlasnika kule zamomčio se i zaljubio u njemu dragu devojkicu, ali njegovi su branili da je viđa. Dok je sedeo ispod jabuke, doseti se kako da joj prenese poruku. Počeo je da vežba jednog od ona dva mlada goluba: pokazivao bi mu jabuku koju je od devojke dobio. Nijednog momenta golub nije krenuo da je ključne; zagledao bi je; ogleđao bi se u njoj.“

„Prijatelju Idrize, golubovi vide više nego ljudi.“

„Sigurno, moj Nikice. U to sam ubeđen. Golub je, zatim, natkrililo jabuku, pogledao mladića pravo u oči i - poleteo.“

„Uspeli su.“

„Uspeli. S vremena na vreme odnosio je poruku i vraćao se s odgovorom. Ako bi mladić negde otišao, čekao ga je na grani jabuke, dok se ovaj ne vrati. Nikome nije davao poruku, do njemu. Pravo iz kljuna na usne, jer ga je tako učio.

Jednog dana golub pismonoša se nije pojavio. Kažu da je u letu sreo golubicu, svoju izabranicu i odleteo s njom u kuću njenog domaćina. Taj domaćin je očekivao da će i za njega nositi poruke: zvati na otkos, zvati na ispraćaj, na orezivanje ili drugu mobu. Golub se oglušio o domaćinova umiljavanja, hvale i tepanja mu. Kada je domaćinu dosadilo da ga moli, baci kamen na njih dvoje i oni odleteše. Sa svojom golubicom se nastani uvrh pećine i podivljačiše se. Tako je to bilo; ili drugačije, svejedno mu. Evo nas iznad u Petnjicu, prijatelju Nikice. Iza ove okuke je.“

„Tu sam naumio da otpočinem, prijatelju Idrize.“

3.

Na ćošku radnja, a piše dragstor. Na vratima devojka, uvila se, naslonila se o dovratnik, čeka i moli da neko uđe; u bašti taverne dokoni mirno pijuckaju i duvane. Ispred mene nepoznat grad, prejašismo njegov centar u jednom odužem koraku. Podamnom policija, sud, opština, krupni seljak, staklorezac, butici... Sa mnom prijatelj Idriz.

„Šta ti je to?“ pita me.

„Šapa!“

Na gornjem džepu od šušlavca blato. Pokušavam da očistim. Nisam odmah spazio da je to otisak. Beli pas onih ovčara ostavio kad se sa mnom pozdravljao. Njemu je igra sve.

Golub nasred puta. Natakao se. Čeka da naiđe neki auto. Tek onda će poleteti. Za to vreme premeće se s nožice na nožicu.

„Uvek se noge na put podmeću“, naglas misli Idriz.

Drugi golub iznad njega kruži. Opominje ga. Mora da je na zemlji golubica. Polako prelazi put. Našla je nešto da prebira. I njega poziva. Zoblje brzo dok ne dođemo. Jedan od njih poleće. Vratice se on pored mesare „Ramdedović“. Tu se, izgleda, često vraća.

Odjeknu pucanj. Ocrni cev, ote mi se ova misao. Nije baš tako. Pre bih rekao, začu se pucanj. Nisam morao da njuškam. Miriše zemlja, mirišu pokisli kukuruzi, miriše popadali ringlov, po travi džibri se. Ruka mi pred ustima, sve pomenuto je to u mom dahu.

„Veselje je uveliko počelo.“

„Kakvo veselje, prijatelju Idrize?“

„Dan osnivanja Petnjice.“

„Danas?“

„Baš danas. Sve je krenulo od pet njivica. A vidi dokle je došlo!“

Prilazim bliže. Česma se sama uz put smestila. Prilazim vodi. Ostavljen je sitan novac za zdravlje. Deset, metalni, tamni; drugi su već požuteli, neki beli, neki sitni, slatki za viđenje. Izvor se bruji. Ruku isturam. Voda me umiva. Samo malo po licu.

***

„Hoćeš li ti već jednom? Zalepio si se za taj kompjuter kô...“

„Slobodno reci, majko! Kao dani za kalendar. To uvek kažeš.“

„Ja sam već ručak zgotovila! A ti?“

„Sad ću, majko!“

„I otac ti je lupao kroz zid.“

„Kad kažem, sad ću, onda, sad ću! Samo da se oprostim sa Idrizom.“

„Ko ti je Idriz?“

„Prijatelj sa Bihora, iz Petnjice.“

„O bože, koliko brabonjaka oko tebe!“, nije izdržala majka. Morala je da bane u moju sobu.

„To su od ovaca. Oni ne smrde.“

„I otkud ti tolike ovce oko kompjutera?“

„Od Kineza sam ih kupio u njihovoj maloj radnji. Nećeš verovati: celo stado za jedan evro.“

Bilješka o autoru

NIKICA BANIĆ je rođen 1955. u Benkovcu, Hrvatska. Diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Živi i radi u Indiji.

Do sada je objavljivao aforizme i prozu u književnim časopisima (*Značenja*, *Doboj*, itd.), kao i knjige: *Koma*, aforizmi (Književni klub „Miroslav Antić“, Indija, 1991); *Nezgrapne istine*, meditativna proza (Književni klub „Miroslav Antić“, Indija, 1996); romane *Priče i snovi* (Književni klub „Miroslav Antić“, Indija, 1997) i *Razgovor pred bogomoljom* (Književni klub „Miroslav Antić“, Indija, 2000), te članke: *Sagledavanje spektra duginih boja u poeziji Milijana Despotovića ispod 20 000 miliona vodenih kapljica - o našoj savremenoj poeziji, dijalozi*, zajedno sa Vladanom Pankovićem (Kadinjača, Užice, 2001) i *Atletsko hodočašće nad jelisejskim vodama i poljima Zorana Bognara - dijalozi kroz istoriju i filozofiju umetnosti*, sa Vladanom Pankovićem (Svitak, Požega, 2002).

DRUGONAGRAĐENA PRIČA DONATOR
NAGRADE BOŠNJAČKI SAVEZ
MONTENEGRO-NJUJORK

Rafet MULIĆ

MISIR

„Stvoriću ja Misir, mjesto na ovom svijetu slično Džen-netu“, reče Bog meleku svom.

„Ali Gospode, ljudi će se poubijati oko Misira, svi će htjeti tamo da žive“, zabrinuto reče melek.

„Neće, neće. Ja ću ljudima usaditi ljubav prema rodnom kraju, pa će oni, ma gdje živjeli, misliti da im je rodno mjesto Misir“, odlučno kaza Bog.

Uvijek su me zbunjivali gradovi koji nemaju rijeku. U njima nikada nijesam umio da odredim gdje je gore, gdje dolje, gdje je tamo a gdje onamo. Jedan od takvih je i Malme. U njemu, ne znadoh gdje se nalazi autobusko stajalište za Treleborg. Ulica puna ljudi: crnaca, bijelaca... i meni pade na pamet kako sam, kada sam bio mali, mislio da su svi crnci toliko crni da im se iz tog crnila samo oči sijaju, da svi Kinezi imaju lica žuta kao limun, a da svi Indijanci liče na poglavicu Džeronima. Tako sam mislio kada sam bio mali. Sada, u ovoj gunguli, nađoh se u nedoumici: koga da pitam gdje je to stajalište. Odlučih da prozborim naškim, pa kud puklo da puklo.

Narod je prolazio ne primjećujući me. Kad, stotinak metara niz ulicu, ugledah jednog čovjeka.

„Naš je“, pomislih.

Kao da se nađoh u zavičaju.

„Ovoga sam čovjeka viđao na našoj pijaci, u gradu, na seoskom putu, na dženzama, vašarima...“

A on, svezao ruke na leđa, oborio pogled i korača kao da gazi po brdima bihorskim.

„E, ovaj je sto-posto naš. Ma i selo odakle je, čini mi se da bih mogao pogoditi“, razmišljam dok mi se čovjek, korak po korak, približava. Ispravi pogled a ja se obradovah kad u njemu prepoznah nebo iznad Bjelasice. Učini mi se da mi je rod najrođeniji.

— Izvinite. Da vas pitam... — rekoh.

On stade.

— Molim vas... — nastavih.

U trenutku mu u očima vidjeh sve: da ima, otprilike, šezdeset i kusur godina, te da je do dolaska ovdje svoj život proveo na selu. Na njemu se vidjelo da se krvavo borio za svaki dan, za svaki zalogaj kojim je hranio porodicu. Neki teški napori i danonoćne brige urezale su mu boru među obrvama. A slična borba slutila se i u njegovoj duši. No ipak, izgledao je nekako mlađi u odnosu na ljude njegovih godina. U odnosu na njegove ispisnike u ovom svijetu u kome se našosmo nas dvojica. Ili je to samo utisak zbog crvenih jagodica, preplanulog lica i jake prosijede kose. Kratak, pravilan nos i široka usta oduvijek su bila obilježja „prekolicaca“, ili kako smo mi sa ove strane Lima voljeli da kažemo, Bihoraca. Na glavi je imao štofani kačket, oker sako, teget pantalone na „strogu peglu“, plavo-bijelu košulju i crne zatupaste cipele.

„E, naš je, nema šta“, utvrdih sa sigurnošću.

— Zna li gdje je stanica Sodertan — upitah.

— Znam. To ti je u onom pravcu — pokaza mi bočnu ulicu. — A onda skroz pravo. Ali ne brini, odvešću te ja dotle.

— Nema potrebe, zaista. Snaći ću se. Samo sam htio...

— Ne žurim niđe — reče on.

— Odakle si, sinko — upita me krenuvši niz ulicu.

— Ja sam sa lijeve strane Lima. A Vi?

— Ja sam iz Bihora — isprsi se malo čovjek.

Kada mu rekoh da je i moj komšija Jonuz iz Bihora, kao da sam mu donio vijest o kapitulaciji Druge Švabe.

- Ene, Jonuz! Ja smo ti i on drugobratučedi. E šućmulilahi, ala je ovaj dunjaluk mali. Ene, ene...

I poče priča. Saznadoh da ima tri sina u Malmeu, te jednu kćer u Luksemburgu a drugu u Njemačkoj. Da mu je žena

prošle godine umrla, pa ga sinovi poslije njene smrti ovdje doveli. U početku mu se dopalo, ali sad... U ovoj krmskoj Švedskoj ne može dalje.

Saznadoh i krava koliko je imao. A vranca što je imao, bože mili! Košije na Lađevcu uzimao! Sve to saznadoh ispijajući tanku švedsku kahvu u jednom restoranu.

— E nećeš, valahi bilahi, no ja da platim.

Pustih ga i čini mi se da se osevapih. Učini mi se da se čovjek tog trenutka osjeti živ, jer i on ima s kim popiti kahvu. A ne plati li je, vala, kao da je ni popio nije. I nije mu do kahve, posebno ne do ove švedske. No mu je nekako pribrehalo, baš tako reče, da se vrati u svoj Bihor. Sanja izvore planske, sanja kako kosi travu, kupi sijeno, bere sijerke i po cijeli ih dan jede. Ove ovdje kruške, veli, lijepe i žute ali bez mirisa i ukusa. Nikada više, požali se, nije imao a nikad gladniji nije bio.

— Moj sine, kad ti je duša gladna i prazna, nema te hrane koja bi te najela - reče stiskajući mi ruku na rastanku.

Sve mi se čini da mu obećah skoro viđenje. A slika, ta slika našeg čovjeka titrala mi je još nekoliko dana pred očima. Sve dok se jednog utorka ne probudih.

— Dobar dan! Kad ima prvi let za Podgoricu?

Spustih slušalicu i nekako mi laknu. Skaratio sam muke.

Vratih se ja u moj Misir.

 Bilješka o autoru

RAFET MULIĆ, rođen 1963. godine u Bijelom Polju gdje i danas živi, po obrazovanju je inženjer mašinstva. Radi kao profesor mašinske grupe predmeta i bibliotekar u srednjoj stručnoj školi. Uz to, vrlo je aktivan na polju kulturnog života grada.

Osnivač je poletne izdavačke kuće *Klub kulture*, u kojoj obavlja poslove urednika.

A. DEMAR
04.11.2007.

SPECIJALNA NAGRADA ZA AUTENTIČNO PRIPOVIJEDANJE

Remzija HAJDARPAŠIĆ

HARUN

Harun Hajdarpašić, najstariji od četiri Rušova sina, rodio se u vrijeme kada je jedna država, koja se tek rađala iz pepela rata, velikom SSSR-u rekla — NE! Teško vrijeme tjeralo je bihorsku djecu da rano sazrijevaju. Čim nauče da sama obuvaju opanke - prut u šake pa za janjcima; što se malo snage dohvate — vile i grabulje u ruke pa na livadu. Sve je to pratilo Haruna. Ni naporan rad nije bio dovoljan da bi se valjano živjelo. Neplodna zemlja, česte suše, nemarna država, činili su da se život u Bihoru graničio sa smrću. Da bi omalio hizmeta ženi, Rušo odluči da oženi tek stasalog Haruna. Pozva par čuvenijih ljudi iz sela te pođoše da prosekći Bajrama Rastodera iz Radmanaca. Bajram je bio na dobrom glasu u Bihoru. Znao je Rušo da od dobra čovjeka i porod mora biti dobar: — Od soja — po soja — ponavljao je...

— Čuj, Rušo — započeo je Bajram — da mi neko jednu ružnu riječ traži da kažem za tebe ili tvoje bratstvo, ne bih mogao da je nađem. Još sam od rahmetli djeda slušao kako u Vrševu vaša akreba odvaja... No, ja radim u opštini. Mi nemamo mnogo ni zemlje, ni stoke. Moja djeca nijesu naučila na teške poslove. Vaša je porodica brojna, veliko imanje, puno stoke, ne biste vi bili zadovoljni sa ovim mojim djetetom. — Bajram se zagleda u pod. — Ono je još mlado i, Boga mi, nekadro za težeg posla.

Govorio je Bajram polako i tiho, gledajući da ne uvrijedi prosce a da ih ipak odbije.

Rušu je odmah bilo jasno da Bajram neće dati kćerku za njegovog sina. Neki Bihorci više vole udati kćer negdje u

grad pa i za hupotnijeg momka — samo da rahatnije živi.

Harun je ovo teško primio. Svi su govorili kako mu ljepote nema u Bihoru, a za zemlju i stoku je vazda mislio da je to bogatstvo a ne smetnja nečijoj sreći.

Ne malo razočaran, kao tek probuđen Harun je odmah pristao da ide na rad u Njemačku.

— Nemoj ga, ako Boga znaš, slati na tu daljinu — molila je Hankija svog Ruša i bolećivo gledala kroz prozor u nepreglednu daljinu. — Još je adžamija, a svijet je to, rastrgnut će ga ti Njemci. Neće on znati da se čuva. Bolje da su nam djeca na okupu, da pomažu jedno drugo, a ne da se rasturaju po svijetu — nabrajala je Hankija nadajući se da će odvratiti Ruša od namjere da pošalje dijete u svijet.

— Mora, ženo! — poviče Rušo. — Ovolika zemlja i stoka pa jedva sastavimo kraj s krajem. Kad sve to podijelimo na četvoro ni hljeba neće imati. Hoćeš li da ti djeca skapaju od gladi?... Pametan je on i vrijedan, snaći će se, siguran sam ja — sad nešto mirnijim tonom zaključio.

— Biro rada iz Berana upućuje ih pravo u preduzeća, a plata — kakvu ovdje nema predsjednik opštine — branio je Rušo svoju odluku. - Dolaziće nam on jednom ili dvaput godišnje... — Nešto ga je steglo u grlu; reklo bi se da je tek kad je izgovorio riječ “dolaziće” shvatio u punoj mjeri kako će svog Haruna često i budan sanjati. I Rušo zaplaka.

— Radi, sine, kao za sebe, da ti svaki dinar bude halaljen — glasili su posljednji Rušovi savjeti.

Tako je i bilo — sve vrijeme Harun je radio marljivo i pošteno, i kod istog gazde ostao do penzije. Kupovao je zemlju, u Sarajevu napravio kuću — da mu djeca studiraju iz svog skrovišta, a ne da im memljive podstanarske sobe ispijaju život. Napravio je kuću i u Ulcinju — da ljetuju među svoj narod, i kuću u Vrševu na babovini da mu djeca ne zaborave gdje su im pradedovi živjeli...

Mogao je Harun da bira gdje će proživjeti starost: Njemačka, Sarajevo, Ulcinj... Izabrao je Vrševo; kada su mnogi napuštali selo Harun se vratio na rodni prag.

Kad sam mu jednom rekao da i ja mislim graditi kuću u Vrševu, skočio je sa stolice i poljubio me! Iskreno, roditeljski...

Novi stari život Harun je započeo u zavičaju, ali njegova idila nije dugo trajala. Jedan mladež na leđima počeo je da krvari, raste i mijenja boju. Supruga Džeka, sestra nadaleko po dobroti i čestitosti poznatog Izeta Ličine, tjerala ga je da odmah ide doktoru.

— Neka, sljedećeg mjeseca imam sistematski pregled u Njemačkoj pa ću pokazati mom liječniku.

Doktor Bernard čim je ugledao sumnjivi mladež počeo je da vrti glavom: — Harune, Harune! Šta si čekao do sada?

Istog dana odstranjen je već raspukli mladež, a uzorak poslat na analizu. Odgovor je stigao brzo: «karcinom kože».

Džeka je danima plakala... Detaljna analiza pokazala je da su zahvaćena oba plućna krila.

Hitno je operisan. Težinu bolesti shvatio je tek kada se našao u bolničkom krevetu, okružen sinovima.

— Biće dobro — sposoban hirurg me operisao — hrabrio je Harun sinove. On sam bio je posve odvažan u razgovoru sa rodbinom i prijateljima, nije pokazivao ni najmanje znake straha. Ni smisao za humor nije ga napustio, pa je doktoru koji mu je sa žaljenjem saopštio kako mora duže ostati u bolnici rekao da je njemu odlično. — Ležim, jedem, gledam televiziju, lijepo žene oko mene — šeretski pokaže na dvije mlade i zgodne sestrice — i šta bolje da poželim?...

— Kad prizdraviš moraćeš kući — odgovorio je doktor, koji je ovu šalu izgleda shvatio preozbiljno.

Jedino kad ostane sam u sobi, zagledan u bijeli plafon, obuzima ga neka čudna nemoć. On koji se uvijek trudio da bude primjer sinovima, koji je sve vrijeme govorio kako iz svake nevolje ima izlaz samo ga treba potražiti, on koji je cijeli život golim prsima jurišao naprijed — leži bespomoćan. Navale mu suze kao da neko posipa vodu po njegovom licu. Nije ga strah od smrti! Sav vijek trudio se da niko ne uzdahne zbog njega, da nikom bol ili štetu ne napravi pa se džehene-ma ne boji. Boli ga, samo, ovaj osjećaj bespomoćnosti...

Dvije hefte kasnije uklonjeni su mu konci sa dva velika šava na grudima i otpušten je iz bolnice.

Te večeri, pošto se razidoše ljudi koji bijahu došli da ga posjete, Harun pozva sinove, posadi ih naspram sebe i počeo:

— Ja, djeco, možda neću još dugo. Zato bih volio da

znate neke stvari. Vazda sam bio ponosan na vas, pa sam siguran da ćete ove moje želje ispuniti. Kad mene ne bude uzmite majku kod sebe, trojica vas je i ne dozvolite da sama čami u Vrševu. Onu zemlju što sam ja kupovao ili čuvajte ili prodajte — za volje vam, ali ono što sam od baba naslijedio, amanet vam Božji ne dirajte, to je naša starevina. I treće, hoću da me neko sutra vrati u Vrševo.

Sva trojica kao popareni skočiše. — Kako Vrševo?! Čuo si šta je doktor rekao — kućna njega. Ne može! Ako ureba — vezaćemo te... — nabrajali su žustro sinovi. Znali su da se otac ne šali.

Kada su se malo primirili, Harun nastavi: — Slušajte me pažljivo...

— Ni govora! Ti sam sebi presuđuješ!

— prekide ga najmlađi, Mithad.

— Ovo je moja posljednja želja, moj amanet, pa vas preklinjem da me saslušate. Rano sam, još kao dijete, počeo raditi. Bio sam najstariji a babu se moralo pomagat. I davno sam došao u Njemačku. Na odmore kad sam išao — pravile se kuće, kupovala zemlja, pa nijesam znao gdje mi je glava. Ja sam, djeco, ostao željan zavičaja, Bihora svoga. Željan da rahat po travi rosnoj gazim, krša bihorskih željan, zemlje taze uzorane, željan bihorskih akšama... Hoću da ispustim dušu pod Velikom stijenom.

— Ti to, babo, nećeš da nama ovdje budeš na teretu? - jedva čujno progovori Biljo.

— Nije. Znam da ćete mi dolaziti u Vrševo kad god budete mogli, a to je veći teret nego da me ovdje obilazite.

Sad mirnijim tonom, još dugo su sinovi bezuspješno pokušavali da ga odvrata.

Blijed kao snijeg, očiju koje su se povlačile, Harun je doveden u Vrševo. Bila je to samo sjenka čovjeka koji je oduvijek zračio energijom i radošću.

— Došao Harun da umre kod kuće — šaputali su neki po selu. — Izgubio je razum — govorili su drugi. — Sreću ga čobani u cik zore, tumara Ravništima.

A on je šetao zavičajnim bespućem, pio kozje mlijeko i turšiju, jeo mladi sir i čekao sudnji dan. Tako čekajući, čovjek se oporavio da se doktor koji je potegao iz Njemačke da

ga vidi, u čudu više puta prekrstio. Gledao je u oporavljenog i veselog Haruna kao da gleda u čovjeka kojeg je davno ispratio na onaj svijet. A nakon duže šetnje vrševskim brdima konstatovao je da Harun treba da nastavi "svoju terapiju".

To je upravo ono o čemu i doktor sanja. Da poslije skoro četiri decenije borbe s najtežom bolešću današnjice, kojoj naš narod ni ime ne pominje nego kaže „ono”, ostatak života provede vrativši se prirodi.

Danas Harun, potpuno zdrav, hoda bihorskim bespućem, pije kozje mlijeko i turšiju, jede sir i čeka da i ja zabodem kramp tamo gdje sam obećao, onoga dana kad je skočio sa svoje stolice i roditeljski me zagrlio.

Aldemar Ibrahimović | crtež

Bilješka o autoru

REMZIJA HAJDARPAŠIĆ rođen je 1967. godine u Vrševu, opština Berane. Osnovnu i srednju školu završio u Rožajama, nakon čega je diplomirao na Mašinskom fakultetu u Prištini i zaposlio se u Rožajama. Ali kako su te, 1994. godine plate bile simbolične on brzo seli u Luksemburg, gdje i danas živi baveći se građevinarstvom.

Jedan je od osnivača i prvi predsjednik Zavičajnog kluba „Bihor“.

Hafiza DŽANKOVIĆ

PROMUKLICA

Bile su to sedamdesete. Meni je sve izgledalo jednostavno, logično. Koliko pružaš od sebe toliko dobijaš, to jest, toliko ti daje Alah dragi, koji sve vidi i sve zna. Tako je govorila moja majka.

Dovede tih godina majka našu malu rođaku u goste. Ništa mi nije govorila, a nije ni trebalo jer je mala Melika, tek koju godinu starija od mene, bila prvak sveta u igranju groša.

Sedele smo tog dana na komadu betona pred kućom, jureći pogledom okrugle, bele kamenčiće, prvo gore prema oblacima pa dole prema uglačanom parčetu svemira. Odjednom, mala Melika je zastala. Kao da je neka modra, hladna senka prešla preko njenog lica i kao da je u tom trenutku prestala da sluša moj glas i sve glasove iz avlije. Usmerila je pogled ka vratima, i krenula lagano, pa sve brže, preko avlije te kroz kuhinju, do svog kreveta u spavaćoj sobi. Spustila se lagano na ivicu kreveta, lica okrenutog prema zidu, i legla. U uglovima usta pojavila se beličasta pena u vidu sitnih balončića, koji su neumoljivo grabili van, pokrivajući krajeve njenih usana i šireći se neprimetno po licu.

„Meko, sine“, prozborila je moja majka, pridržavajući joj čelo jednom a skidajući penu s lica drugom rukom.

„Opet prokleta padavica“, izgovorila je, i po užasu koji je mahnito projurio njenim licem, grču koji je dohvatilo njeno telo dok je stajala nagnuta nad krevetom, shvatila sam da se sa Melikom dešava nešto strašno. I još strašnije bilo je saznanje kako ne može majka da pomogne Meliki. Nadvila se nad njom, svakim damarom lica i ruku pokazujući koliko pati, barabar sa Melikom. I čeka da ta muka prođe. Samo toliko može.

„Ako Bog da, idemo sutra!“

Šta se sutradan dešavalo, od ranoga jutra pa do kasne večeri, saznavala sam godinama kasnije, u segmentima, zavisno od toga koliko uspešno se Melikino stanje popravljalo, i od toga koliko je majka bila raspoložena da otkrije baš sve i baš svakome. Kako su putovale, što autobusom što peške, gde su se zaustavljale, pile i jele, o kome i s kim su pričale njih dve, bilo je s vremena na vreme tek napominjano, kao manje bitno.

„Ako voda krene došo si s hairom, ako ne krene nema haira“, ponavljala je majka, svaki put držeći svog novog sagovornika do kraja u neizvesnosti.

Ta hirovita voda! Čas mirni potok, čas grmljavina što valja sve pred sobom, huka i buka što tutnji kovitlajući u svom koritu sve nade i želje, strahove i tuge, nemoći i moći. Pa onda tajac, tišina što nebo para, i čekanje, dugo kao večnost, i večito pitanje: hoće li se pojaviti, i hoće li se baš mojoj boljci pojaviti, i lek joj biti.

„I stigosmo na Promuklicu.“

Tanak mlaz vode vijugao je svetlucajući na zracima sunca što su se poput bisera protgnuli kroz krošnje olistalih bukvi. Te vode zbog koje je narod sa svih strana dolazio, zbog koje je i moja majka krenula na put, da izleči svoju bratanicu. Tad il' nikad.

„Baška Sebečevski potok“, objašnjavala je majka, samo da podseti na jednostavnost slike koju su zatekle njih dve, i da napravi poređenje sa onim što tek predstoji, i što je upravo njima i Melikinoj bolesti Božija hedija, koja dolazi samo onome kome je namenjena.

Taman su predahnule, najele se i napile, odmorile noge od dugog pešačenja, a mala Melika poče da tone u san odmarajući se od nebrojenih utisaka koje je svud redom sakupljala, i koje je sad zatrpavala, pa će kad se probudi polako i natenane vraćati film, otkako su jutros tiho zatvorile našu avlijsku kapiju pa sve do ovoga što tek treba da se desi.

Da sam se kojim slučajem ja našla tamo, u takvom trenu, pored moje majke, znam šta bih činila. Stajala bih i posmatrala kako se bistra planinska voda igra sama sa sobom, praveći huku i buku od koje se kosa ježi i kosti lede. Ispraćala bih ushićena belasanje bujice na suncu, bujice koja

se čas penje gore, čas beži u hlad, i valove kako se kovitlaju, prelivajući se jedan u drugi, stapajući se i potapajući, i praveći po krajevima iste one sitne balončiće koji su Meliki izlazili oko usta, i koji se posle ovog njenog puta, nikada više pojaviti neće.

Čudo se dogodilo. Istog trena kad je voda uz huk krenula, moja majka je, kao da se celog svog života pripremala samo za to, započela svoj isceliteljski ritual. Pregrštima je zahvatala vodu i polivala Meliku po kosi, umivala je i učila. Trljala joj ruke i tabane, kvasila je po pupku, po čelu i pozadi ušiju, i učila, šapćući, i duvajući je od čela do brade i nazad. I sve tako dok mali pacijent nije počeo da se ježi i pomalo da drhti.

Izučila je Elham, istrljala joj kosu peškirom, presvukla je i spustila na njen vuneni šal da zaspi. Amin!

Prošlo je od tada dobrih četrdeset godina. Bratanica moje majke ima troje dece i petoro unučadi. Moja majka, koja se, pretpostavljam, na Promuklici malo pozabavila i sobom, kaže da nikad više mala Melika, posle njenog tretmana, nije pala, niti zapanila. Vremenom je i sama zaboravila da je takve muke imala. Vremenom su i drugi zaboravili Melikinu bolest, kao da je nikad ni bilo nije.

Samo ponekad moja majka, još uvek ushićeno, a već i pomalo rezignirano, zbog vremena što teče, pomene Promuklicu. I svaki put, pred očima iskrsne slika kao u Dženetu, i u njoj silueta male Melike što kao dženetska hurija pije vodu sa Promuklice i svojim smehom i svojom pesmom leči sebe i sve oko sebe. I tada, i sada, i uvek.

Bilješka o autoru

HAFIZA DŽANKOVIĆ je rođena 1960. godine u Subotici. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Novom Pazaru. Diplomirala na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Dosad nije objavljivala ali je već u štampi njena zbirka pripovjedaka *Bajram u Beogradu*.

Živi i radi u Beogradu.

Ferhan KOČAN

LJESA NA ORLOVOM BRDU

Znam da sam se rodio negdje u zavičaju, u nekoj prošlosti. Sve vrijeme poslije toga sam rastao, učio i odrastao... i krenuo u budućnost. Ostavio sam rodno mjesto, u kojem sam ponikao i saznao za sebe. Tek kasnije sam naučio da je to mjesto što se zove zavičaj. Zavičaj kao nešto što se prepoznaje, kad-tad i za cijelog života. To je dio nas koji nosimo u sebi ma kuda krenuli, bez obzira na prostornu ili vremensku distancu. Da li je to samo jedno mjesto, mjesto gdje smo se rodili? Da li je čitav jedan kraj, predio u kojem smo napravili prve korake, izgovorili prve riječi...? Da li je to obala rijeke Lješnice i Salihov most pod kojim smo naučili da plivamo? Možda su to Zabjela, gdje smo se klisali i krali trešnje sa Zečove crnice. Da li je to Buče i Paločak na kojem su počinjale sve naše viteške igre i socijalizacija sa drugarima iz različitih mjesta? Bit` će da su to Rosulje, na kojima smo se uvijek okupljali i takmičili u raznim sportovima. Zavičaj je to što jeste, to što kad ga pominješ i plačeš. To je ono što cijenimo i volimo, kroz sjećanje, razmišljanje, priču ili pisanje o prošlosti, pokušavajući prizvati slike, mirise i zvukove, trenutke koji su nam možda odredili sudbinu sa kojom se nosimo sve ovo vrijeme.

Sjećam se kao da je juče bilo. Kao i svakoga dana tako je bilo i tog, bližio se trenutak kad je stoku trebalo zajuriti ispod ceste a onda svi trkom prema Paločku. Što bi stoka sišla mi bismo se igrali raznih igara, od klisa i maške do gudže i lopte, a djevojke su najčešće igrale škole ili se grošale. Čekali smo samo da Cvetko Balija sa svojim starim autobusom prođe preko Stenica na putu za Rožaje. Kako smo bili jedna velika grupa stacionirana na Orlovom brdu, krivini sa koje se vidjelo sve do Petnjice, Korajskog krša, pa do Lješnice i

Tucanja, nekom je sinula ideja da se malo poigramo sa Cvetkom, jer bi nas on uvijek uznemiravao dok bi prolazio pored nas, i svojom silnom sirenom bi plašio našu stoku. Musa, Ismet, Hamzo i ostali, prihvatit će ideju i nama mlađima naredi da nasječemo pruča i par kolaca, što nam nije bilo teško jer okolo nas toga bješe u izobilju, a svi smo imali noževe ili kosiće sa sobom. Za trenutak sav potrebni materijal je bio pred njima i oni počeh da pletu ljesu nekih dimenzija dva sa dva, i kad je bila gotova spuste se s njom na samu krivinu Orlovog brda i usprave je, a sa zadnje strane je potkoče s par kolaca. Kad su sve završili popnu se iznad škarpe i nama zapovijede da svi poliježemo i da se glas ne čuje.

Ostali smo tako u zasjedi, čuteći i čekajući da naiđe autobus.

Za kratko vrijeme od Police se začu huktanje starog čepela i za nekoliko minuta bio je već pred nama. Srca nam se stegoše i kao da nijesmo disali! Očekivali smo šta će se desiti.

Najednom se začu stravična škripa kočnica i diže se ogromna prašina. Čulo se otvaranje vrata, a zatim psovke iz mnogih usta, jer su svi odrasli putnici izašli da bi vidjeli šta se desilo. Psovanje je bilo tako žestoko da se nama počeh lediti krv u žilama. Odjednom postadosmo svjesni kakvu smo opasnost priredili, jer je samo iskustvo starog vozača spasilo autobus da se ne surva u provaliju od preko pedeset metara. Strah postade još veći kad među putnicima prepoznasmo i roditelja jednog od drugova koji je bio s nama, a taj se najviše drao: — Ah, ovo su ona kopilad, naši čobani. Samo da ih pronađemo, ja da im presudim!

Svi se dadoše na razne strane da nas traže, ali do nas se nije moglo jer je škarpa bila visoka i trebalo je ići više od pedeset metara ustranu da bi se mogli popeti, a za toliko izgleda nijesu imali vremena, te se svi vrata, uzmu ljesu i firiknu je nizbrdo, uz još jedan arsenal psovki. Stadoše se penjati u autobus i on polako krenu. Mi, kao omađijani, još neko vrijeme smo ležali i kao da se niko nije smio ni pomjeriti. Napokon počnemo ustajati jedan po jedan, sve bljeđi od bljeđega. I niko ništa ne progovara, jedino Musa zavika: — Ovo je bila glupost, ali nemoj niko nikada o ovome da progovori, a ne da prizna ko je uradio.

Sjutradan se svuda o ovome pričalo, čak se i policija raspitivala o inicijatorima, ali svi smo ćutali kao zaliveni. Možda sam sada prvi koji je ovo objelodanio, jer uspomene iz zavičaja nikad ne zastarijevaju.

Ovo je samo jedna od slika iz djetinjstva koja me još i danas, kad svojim automobilom prolazim istim putem, podsjeća na te davne trenutke koje sam ponio sa sobom i koji nikada neće izblijedjeti.

Čovjek treba prepoznati zavičaj, prepoznati samog sebe u odnosu na okolinu u kojoj smo nastali i odrasli. Vlastito životno iskustvo nakon odlaska iz zavičaja samo nas podsjeća. Ne treba zaboraviti na to koliko smo puta u životu kročili u nečiji tuđi zavičaj, te na etičku i moralnu obavezu da ni u susretu sa drugim i drugačijim, ako nam je stalo do vlastitog zavičaja, ne smijemo iznevjeriti njegove najbolje tradicije niti zaboraviti uspomene na njega.

Zemljače, ako si otišao iz zavičaja, završio razne škole i zanate, ako si na visokom položaju u državi, nauci, na univerzitetu, u fabrici, ne zaboravi da te je podigao i othranio znoj tvojih predaka, seljaka Bihora, tvoj zavičaj. Ako to zaboraviš izgubio si smisao za pamćenje, za život, izgubio si zavičaj, istoriju tvog naroda, a to znači izgubio si sebe.

Bilješka o autoru

FERHAN KOČAN rođen je 1950. godine u selu Godočelju, opština Berane. Osnovnu školu završio u Petnjici, srednju učiteljsku u Prizrenu a filozofski fakultet u Skoplju gdje i danas živi. Predaje filozofiju i logiku u skopskoj gimnaziji. Autor je romana *Budimo ljudi*.

Objavio zbirke pjesama *Njedra puna zavičaja* i *Ljubav iz kamena*, studiju *Bošnjaci — identitet i integracija*, zbirku narodnih pjesama *Sevdalinka kao trajni identitet Bošnjaka*, te roman *Traganje za ličnošću*.

Mirveta ISLAMOVIĆ

URAMLJENA SJEĆANJA

Fotoaparat je neprestano škljocao. Željela sam da zabilježim i ovekovječim svaki trenutak. Činilo mi se da je i vazduh drugačiji, ili sam to umislila. Brat mi je izlazio u susret i, uprkos toplotnom udaru od nekih četrdeset i šest stepeni, svaki čas zaustavljao auto da bih što bolji snimak napravila. A krajolik, sama ljepota što je Bog na zemlju spusti i oslika reljef šuma, rijeka i planina, Džennet na zemlji, zvani Bihor. Ne mogu se tačno sjetiti kada sam posljednji put stajala tu na raskršću između sela, na Stjenicama. Odatle se pogled prostire do najudaljenijeg kraja što se može vidjeti okom. Uz razgovor, brat mi oživljava sjećanja na imena predjela u koje sam u datom momentu gledala zumirajući aparatom do maksimuma. Kao na dlanu vidjelo se Orahovo, moje rahmetli bijače selo. Nikada tamo gore nisam bila, ne znam je li to moja greška ili starih koji su se obilazili a nisu imali baš neki običaj da sa sobom djeću vode. Dok sam gledala put Orahova, brat mi usput reče da je i bikin burazer preselio na ahiret, i da gore više nema nikog ko je s nama krvno vezan.

Pratila sam bratov govor s nekom sjetom u sebi, jer sve te drage osobe koje sam imala, sad su na nekom boljem mjestu. „Sada su skupa”, pomislila sam, „kao nekada.” Podsjeti me krajolik na priče što ih je moja rahmetli majka pričala: kako je dane provodila gore kod svojih daidža Agovića. „Moja dobra mati, kako mi nedostaješ”, šapnuh nježno, u nadi da će moja rahmetli majka čuti. Pomisao na moju rahmetli majku i eto me mislima u majčin rod i Trpezi.

Vremena nismo imali baš toliko da sam mogla sići naniže od Stjenica. Pokušah naći bolja mjesta za slikanje sela Godočelje, vidim i jedan dio Paljuha i rijeku, ako se ne varam vidi se Popča. Uslikah krivudavi put što vodi ka Petnjici i jedan mali dio Lagatora.

Ali, želja me vukla da za dana uslikam i selo u kome sam provela najljepše dane svoga djetinjstva i mladosti. Moja djeca su me čudno gledala, za njih je ovo bio doživljaj: vidjeti mene, njihovu mamu, tako veselu i djetinjastu. Dok sa osmijehom u očima posmatram predjele, udišem vazduh koji mi je falio više od dvadeset godina.

Bože, zar je toliko vremena prošlo a da ovim putem nisam zamicala? Od ranih devedesetih ja nisam okretala k Bihoru; poslije dženaze moje voljene bijače, ja na selo nisam više išla i sad sam se osjećala tako sretnom. Jedva sam čekala da vidim selo, sad nekim drugim pogledom, pogledom iskusne žene, a da me ne zaboje sjećanja na djetinjstvo.

Običavala sam da često idem u Trpezi, i milom i silom što se kaže. A uvijek sa divljenjem, jer mislim da se izdvaja od svih sela Bihora po svojoj ljepoti. Krasi ga klisura podno Turijaka, te divne planine što nudi pogled na mjestasča u stranama koja se zovu Osoje i Prisoje. Stid me i dan-danas priznati da nisam zapamtila koja je strana Osoje, je li to ona u Huremovića, a Prisoje preko potoka, gdje mahom žive Skenderovići, Džanovići i ostali. Prizanjem, ne znam, ali to mi ne uskraćuje divljenje ljepoti i sliku Trpezi nosim u srcu, Trpezi u svim godišnjim dobima.

Put nas je vodio k Trpezima. Sa Kutnjeg brda morali smo skrenuti naniže, a želja me vukla da sa Livadka slikam Turijak, koji se s tog mjesta najbolje vidio. Htjela sam da se divim klisuri, i staroj džadi što vodi ka suncem obasjanoj Kalici. Nešto me vuklo da siđem opasnim progonom kroz cijelo selo, naniže ka bijačinoj bivšoj kući. Kao dijete, išla sam tim progonom i kad je bio kišom zasipan i klizav. Dječiji nestašno i radoznalo, mi najmlađi borili smo se sa blatom po njemu, zapravo više padali i u blatu se valjali nego što smo uspijevali koračati. Voljela sam tim progonom trčati u dane kad ga je behar svojim ruhom krasio, kada smo htjeli najljepše grozdove behara ubrati i izgrebanih ruku i lica krišom u kuće se uvlačili da prijekor ne dobijemo. Još mi iznad lijeve obrve maleni ožiljak stoji, dobijen na progonu dok sam svoju raščupanu dječiju glavu zavljučila u krošnjju djedove šljive da dohvatim bijelo-rozi buket behara. Ožiljak što me podsjeća na najljepša proljeća i ljude koji su me voljeli dok mi prijekor upućuju. Danas, kada se bolje zagledam u taj ožiljak, a gledam ga kad me neka sjeta

obuzme, moje se lice lagano i tiho kao u malenog djeteta, osmijehom boje tog ubranog grozda behara osjenči.

Da, baš ta divna sjećanja su me dovela na ovaj put i zbog njih sam usporeno išla, zastajkivala, sjećajući se, ponešto nanovo proživljavajući, i iz trena u tren u meni sjeta i radost su se smjenjivale. Silazili smo naniže ka školi. Na tom putu je vrelo Vir, želim i tu da zastanem. I u svijetu sam putem interneta pratila razvoj sela i događaje u njemu. Saznala sam tako da se gradi etno-selo na Viru, i želja mi je bila da ga vidim. Zнала sam da sliku djetinjstva tu neću naći, možda samo djeliće u ponekoj kapi vode, ali svježinu prirode i mir, to ću sigurno osjetiti.

Sve vode, a rijeke pogotovo, pa i ove seoske, imaju nešto posebno, čarobno. Iskreno sam strepjela da li je Vir, iz kojeg se rađa mala rijeka što dijeli selo na svoje dvije obale, kad su ga ljudi počeli dotjerivati i na svoj način činiti ljepšim, zadržao onu svoju ljepotu što ga je vijekovima krasila.

Korak po korak silazim, iznad je strma litica, tu su klišura i gordi Turijak, te kamenjar uz koji sam se mnogo puta popela u želji da budem što bliže pećinama. Strah i radoznalost su me podsticali da uspijem u svakom tom poduhvatu, otuda mi ni taj dio sela nije bio stran već prislan i drag.

I evo me, moje oči i pjenušci Vira gledaju se. Obrišem oči da bolje vidim, vlažne od kapi iz Vira ili kapi iz srca. Preda mnom zanosna ljepota, to moje oči vide, i moja duša. Gledam kroz objektiv, oči svoje i sebe provjeravam. Da, to je ljepota što je i ja i fotoaparat jednako vidimo. Radosna sam, sve je i sada lijepo, i tih par stambenih objekata, bazen i ribnjaci, klupe, cvijeće, hladovina, a i ljudi koji tu posluju prijatni. Odahnuh, dobro je, nisu njegovu ljepotu uništili, već su ga još ljepšim učinili, veći mu smisao dali i još više ga obogatili. U ovom divnom kutku Bihora mnogo je ljepote. U mojim slikama iz djetinjstva više je ljudi ovdje bilo, i djece što po plićacima punoglavce hvataju, više glasova se čulo, majki dok dozivaju svoju djecu da krave iz tuđe livade potjeraju. I bijele ovce što se napajaju na rijeci fale. Osvrćem se oko sebe, nema ni mene djevojčice.

Prenuše me veseli glasovi sa bazena. Podsjetili su me na dane kada sam se kao dijete kupala u mutnoj vodi Vira ustavljenog nasipom od kamenja i pijeska. Za dječiju sreću, tih sedamdesetih, ništa nam drugo nije trebalo sem te zamučene vode do koljena i okrajka majčinog hljeba.

Želim da vidim ljude moje ovdje. Srećem se s njima. Radost i moje iznenađenje da me nisu zaboravili. Gle čuda, vlasnik etno-sela je jedan od dječaka što iz Vira izlazio nije i sa kojim smo rat vodili što cijeli dan ne da Viru da se razbistri. Kroz smijeh rekoh kako mi sada dođe, osvete radi, da uđem u bazen i cijeli dan ne izlazim. Nasmijao se, vjerovatno se i on sjetio dana našeg bosonogog djetinjstva, kad su momci i dječaci od Skenderovića i Džanovića vladali na vrelu. Okupismo se, tekla je priča, sjećanja, prebiranja koga ima, koga nema, gdje je ko, kako je ko..., kakav je ko, a tek o tome mi najviše volimo muhabetiti.

Nastavljamo put. Sve više strepim kako se bližimo, tu živi meni posebno draga osoba. Znam da će me susret sa njom potresti, i ne umijem reći tačno šta osjećam u duši. Osjećam samo da moje tijelo treperi, da su mi se noge prekratile, no idem, idem. Obrisi Trpezi, moje oči upijaju ljepotu džamije trpeške. Sija se u svjetlu sunca na zalasku i preliva u svoj svojoj ljepoti. Navrh sela su Skenderovići, kod njih idemo, kod naše tetke, sestre naše rahmetli majke. Ona je jedina od njih sedmoru ostala u selu. Tetkino dvorište, proške, kapija. Propuštam ispred sebe svoje sinove, da li podsvjesno da tetku obradujem svojom djecom, ponosna što ih imam, ili se skrivam i odlažem susret sa rahmetli majčinom sestrom. A toliko sam čeznula da je vidim, zagrlim, da pomilujem to lice kao lice majke svoje. Vidim tetku, zagledala se u momke što k njoj idu, a ne vidi mene, začuđeno gleda ko joj to prilazi.

Izvirim iza svojih sinova, ne izdržim. Pridem raširenih ruku, grlim tetku, grlim i majku svoju sa njom. Moja djeca, odrasla na Zapadu, nešto od toga razumiju, a mnogo više su zbunjena. Od tog toplog zagrljaja tetkinih ruku, minula me želja na zagrljaj majčinih ruku. A moju tetku je zanimalo sve o meni kao i majku moju. Držala je moje ruke u rukama svojim kao i majka. Zagledala mene i djecu moju kao i majka, pronicala u moj život kao i majka. Tako stara, s lakoćom zbog sreće što smo joj tu, ustajala je i htjela najljepše da nas ugosti.

A meni je samo ona bila potrebna. Sve se promijenilo, i ova kuća gdje smo često dolazili i gostovali, nekad prepuna čeljadi i gostiju, posebno ljeti. Pamtim miris domaćeg hljeba, pitu s mladim sirom, tek uzavrelo mlijeko i mnogo ruku na sofri. Svi smo bili siti. Pamtim da nam je bilo lijepo sve to što

je bilo, i nismo znali šta nemamo, i nismo željeli ništa drugo do dan da svane i da opet trčimo sa komadom hljeba po brijegu i gledamo u kojoj livadi najljepše cvijeće je procvjetalo. Mi djevojčice vijence smo pravile i ko zna šta maštale. Sad ovdje u kući dvoje starih sami, djeca po svijetu rasuta. Šta se dogodilo ovom našem nebu preko kojeg i ptice selice hitaju naći druga? Do nas ili do neba li je?

Sredila djeca tetki kuću, svašta iz svijeta donijela da joj lakši život bude. Od svega toga, tetka najviše u poredane ramove gleda, slike djece i unučadi svoje u vitrinu stavila i pokazuje nam. Sa modernim stvarima što su joj donijeli ona, kaže, ne umije. Ne znaju da je zagrlje, da sa njom pričaju, da joj čašu hladne izvorske vode dodaju, da joj staračke hladne ruke zagriju. Nije lako, kaže tetka, ali svoju djecu razumije, i djecu svoje djece razumije, i mene razumije. Mudra moja tetka, poznaje život.

Zalazi sunce, natrag idemo. Polako i ćutke prolazim isti put. Stežem znojnim dlanovima fotoaparata kao da ga grlim.

Pakujem kofere. Iz zavičaja i djetinjstva u svoj stvarni svijet i život se vraćam. Uspjele su mi sve fotografije, imaću prelijep album predjela i lica iz zavičaja svog. Kako da nazovem album: Trpezi, Bihor, tetka, Vir, zavičaj, djetinjstvo, prolaznost... kako?

Evo još sjedim i mislim kako da nazovem album. Sve to je moje, svi tu su moji, sve to sam ja. Žuta ikonica foldera sa fotografijama gleda u mene i pita: ko sam ja?

Bilješka o autoru

MIRVETA ISLAMOVIĆ je rođena 1966. godine u Beranama. Školovala se u Beranama i u Visokom. Od izlaska iz Zenice 1992. godine živi i radi u Švedskoj. Objavila zbirku pjesama *Napeta koža*.

Prilog 1
Besjeda kod Ćamilove česme

Petar V. Arbutina

TRAGOVI SUDBINE NA VODI

Nalazimo se na početku svake priče, na izvoru i uviru, tamo gde sve počinje i gde se sve završava — kod Dobre vode. Može nam se učiniti da je ovo pleonazam jer svaka je voda dobra, ali ova osobina na ovom mestu mora biti posebno naglašena, jer ne determiniše samo vodu nego univrezalnu dobrotu i službu dobrom koja se ne tiče drevne obaveze svakog čoveka koji u sebi neguje Boga i Boga u drugom prepoznaje: da žednog uvek treba napojiti a gladnog nahraniti. Zato sam davnih godina napisao da svaka beseda o Ćamilu Sijariću treba tako i da počne: Bila jednom jedna Dobra voda i bio jednom jedan dobar čovek... da vodu opiše i večnom učini a dobro da posvedoči čak i onda kada o zlu piše, jer se zlo ne može opisati, zlo se može samo činiti, što Ćamilova pripovedačka, drevna bihorska mudrost i zna. Neka onda i ova današnja beseda počne tako: Bila jednom jedna Dobra voda i bio jednom jedan dobar čovek...

Mnogi putevi tumačenja vode ka Ćamilu Sijariću, mnogi putevi simboličko-semantičkog bogatstva, lepote naracije i poetskih pasaža vode od njega ka čitaocu, ka tumaču, kao onome koji želi da čuje više o životu koji je određen više sudbinom nego društvenim okolnostima, koji je više život jer je tragičan i koji tu tragiku prihvata kao nešto najnormalnije, kao način pretrajavanja od sunca do sunca u Božjoj milosti koja postoji samo u priči, a priča je večna. Pišući o Bihoru: „kraju gde se teško živi a lepo govori”, Ćamil Sijarić nije samo utvrdio ovaj kraj u specifičnoj književnoj toponimiji (kao što kaže Lefevr: Gradovi se više neće upisivati u mapama već u književnim delima), već u specifičnoj etno-lingvističkoj mapi gde je priča početak i kraj svega a beseda o stvarima

i pojavama svojevrzni atest i potvrda njihovog postojanja. Mitologema Bihora, bihorskog jezika i fatuma postala je jedinstvena kulturološka matrica, više utemeljena duhom nego geografskim determinantama i istorijskim vremenom. Čamilovo delo je to učinilo: romanom *Bihorci* kao središtem karakterologije, pričama kao malim zaokruženim vinjetama života u kojima se pretače folklorna igrivost i tragika (*Naša snaha i mi momci*), sudbina (*Koza*), lirski tananost i poetska punoća doživljaja (*Kad djevojka spava to je kao da mirišu jabuke*), a tu je i metafizička zapitanost koja se najbolje očitava u pesmama... i tako dalje sve do jedne knjige na koju su nemar tumača i inertnost čitalaca bacili preveliku senku. Ako su *Bihorci* utvrdili u postojanju Bihor kao jedinstveni etno-lingvistički prostor osobene mitologije i karakterologije onda je roman *Carska vojska* utvrdio taj prostor u sudbini situiranoj između konkretnosti života i apstraktnosti zemaljske vlasti, između bahatosti bogatih i neslobode i pokornosti siromašnih, između licemerja onih koji mogu da plate svoju slobodu da biraju i sudbine onih koji i svoju neslobodu moraju da otkupljuju. Upravo od takvih melanholični jubaša Tahir, lečeći se u Akovu od boljke koju je doneo iz rata sa Rusima, mora da sačini vojsku. Vojsku od bedela, plaćenika, regrutovanu „od seoske fukare” — onih poštenih radenika i slugu koji su služeći pokušali da otkinu parče sunca i hleba i za sebe, onih koji su se nagodili sa svojim agama i begovima da za njih služe Cara iako ni za Boga ni za Cara ne znaju, osim za svoje parče neba iza bihorskih brda, za svoju sudbinu čobana i služinčadi, za svoju neslobodu plaćenu dukatima bogatih, za svoju vernost carevini koju ne mogu da obrazlože jer nisu nikada ni sišli dalje od Akova, i za dukate ušivene u dronjave košulje kojima treba da kupe malo od onoga *mnogo* što im nedostaje. Kasno jer oni koji ih šalju na vojnu svojim *mnogo* kupuju ono malo što je ostalo od carevine i varljivog blagostanja.

Zato danas na ovom mestu prava je prilika da se prisetime romana *Carska vojska*, za koji smatram da je jedno od najboljih Sijarićevih dela ali da je olako zaobiđen od tumača i čitalaca. Možda bi se iz ove današnje pameti mogli izvesti i neki drugi zaključci koje je davno, koristeći istorijsku par-

adigmu i spisateljsku metaforiku, nagovestio Ćamil Sijarić utvrđujući Bihor i njegove vojnike koji idu u susret kraju i sunovratu carstva na čijim obodima žive nadajući se da u Stambolu veliki car zna za njihovu muku ali ne može da pomogne jer ima mnogo više drugih, carskih, obaveza i muka. Oni trpeljivi, koji istoriju ne stvaraju već je trpe, uvek su imali više razumevanja za „tvorce ratova” nego za svoje živote i živote svojih bližnjih.

Trenutak u kome živimo određuje prošlost i iskušava budućnost: istinski živimo samo u uspomenama koje, paradoksalno, nisu konačan oblik svesti o pojavama i stvarima već dinamična stvarnost, koja se u pravom svetlu pojavljuje prepravna u vodama vremena i naknadnog iskustva. U ravnoteži iskonske dobrote i ljudske naivnosti, između mita koji ga sokoli, stvarnosti koja mu nije naklonjena i budućnosti koja ga iskušava savio se bihorski čovek, sluga i kralj, „ničiji i svačiji”, aga i njegov bedel, mrzovoljni kajmekam i melanholični i zamišljeni Tahir („A hoću li se ja moći zakleti da nijesam kriv za smrt ovih ljudi kada ih Rusi pobiju?”) („(...) nijesam umio da komandujem, nijesam htio da kažnjam; nalazio sam da su svi kažnjeni time što su u ratu, a ne znaju zbog čega ratuju i za koga (...). Ja sam ono što nijesam.”).

Iako Ćamil Sijarić ne kaže tačno o kom se ratu radi može se pretpostaviti da se radi o rusko-turskom ratu (24. april 1877. — 3. mart 1878.) koji je završen Sanstefanskim mirom i u kome su Rusi izgubili 120 000 a Osmansko carstvo 10 000 vojnika.

U taj rat, sukob na Dunavu, akovski kajmekam šalje četu od 300 vojnika koje predvodi juzbaša Tahir, ali to nisu obični vojnici jer age i begovi iz okoline Akova vide da je carevina izgubila stari sjaj i moć a samim tim je i njihova obaveza i ponos manji i elastičniji pa umesto svojih sinova angažuju „za šaku dukata” bedele - fukarsku vojsku koja će odužiti dug caru i carevini („Mi smo, živ mi, gospodine, kao razdrta vreća: turaj gore, propada dolje; sirotinja, gospodine, nema dna.”).

Sve velike stvari i pojmovi su materijalizovani kao mozaik manjih mikrosvetova uklopljenih u transparentnost i sugestivnost „velike” slike. Veličina pisca je u veštini kojom

male slike uklapa u velike. Tumaču je, međutim, ostavljeno da sve te spojeve vidi i svaki ponaosob osvetli u kontekstu vlastite argumentacije i imaginacije. Na isti način Ćamil Sijarić uklapa pojedinačne sudbine bedela Amira, Nahoda, hajduka Jusufa, hajduka Avdula, pazarskog Ahmet-paše, derviša iz Ivlja, pazarskog kajmekama, oficira i hajduka Đulizara, suvarijskog oficira iz Sjenice, handžije koji je izgubio veliko imanje zbog svojih snova... Sve te mikrosvetove ljudske vezuje ideja dobra i zla koju na duboko subjektivizovan način tumače, nalazeći argumente u zlu za dobro kome se nadaju i za dobro u zlu koje čine. Kao kada Avdulovi hajduci uzimaju bedelske žene, koje prate vojsku, želeći da ih na taj način spase od bede i kao što ih kajmekamova majka otkupljuje od pohlepnih handžija da ih spase, kao što Resul ne želi da žrtvuje vojsku za nove činove, kao hodža koji ne može da se izbori sa vlastitim emocijama...

Ali svakako jedan od glavnih oblikotvornih elemenata je voda: element koji sve obuhvata u sebi i kroz sebe tumači i simbolizuje — poetska okosnica kojoj Ćamil Sijarić pribegava uvek kada želi sliku da učini značajnom i da je urami u večni ram metafore. Na početku, sluteći svoj povratak na Dunav, Tahir evocira pročitano poredeći poetsko predanje sa sudbinom: Tea-bet, arapski pesnik koji je poginuo u borbi oko jednog bunara u pustinji. „(...) A ja sam u borbi jednog pohlepnog cara protiv isto tako pohlepnog cara i isto tako oko vode, oko Dunava, i mogao sam umrijeti da nijesam došao u Akovo (...).” Nahoda hajduka, koji se upisuje u bedele da bi ga car nahranio, majka je ostavila kod vode da ga ljudi nađu. Ne samo zbog toga što na vodu ljudi dolaze već zato što je voda blagoslov koji nadilazi zakone ljudske i volju koja želi sebi dobra da podredi i koja iz kolektivnog neminovno ide u subjektivno, osim ako pred sobom nema svedoka koji ga vezuje sa Božjom voljom — vodu. Ili što opet Tahir zaključuje: „ — Šta na kraju ostane čovjeku? Da gleda u vodu.“

Simbol „prelazak preko reke” - nesumnjivo je rasprostranjeniji i uopšte poznatiji. Prelazak preko mosta (ili gaza) postoji gotovo u svakoj baštini, i naročito pouzdano u ritualima posvećivanja. Prelazak može biti splavom, ili barkom,

ovaj poslednji se čvrsto vezuje za opštu simboliku plovidbe. Reka preko koje se u ovom slučaju prelazi — Dunav — ona koja u bedelima izaziva nemir: strah od nepoznatog i spoznaju vlastite sudbine — specifični je „tok smrti”; obala s koje se polazi: svet podređen promenama, to jest carstvo ispoljenog bivstva (koje se najčešće shvata u ljudskom i fizičkom stanju, pošto stvarno odatle treba otići). Druga obala je *Nirvana*, ono stanje bića koje se konačno oslobodilo smrti. (Bedeli su slobodni od svega, smisao njihovim životima udahnjuje drugi, teško dokučiva unutrašnja sloboda je njihovo stalno stanje a spoljašnje norme su njihova smrt u koju idu da daju smisao društvenoj normi, apstraktnom pojmu carevine i još apstraktnijem verovanju onih koji ih na tu vojnu šalju da sve nije propalo i da će im plaćena fukarska žrtva obezbediti očekivano blagostanje i budućnost. Bedeli u ovom kontekstu i viziji Čamila Sijarića nisu unajmljeni hodočasnici niti direktni tumači i akteri Božje volje, oni tumači Božjeg smisla da sve dođe i prođe, da sve na ovom svetu protiče kao voda. Kao barjak Oruč-paše nad kojim nariče radulički beg zato što ne ide ka Budimu već se vraća k Jedrenima. „Nekada je bacao senku na Budim i Beč, danas na Stambol...“ kaže Sijarić a indijski mistik Ananda Kumarasvami je ukazao da bilo u budizmu, bilo u bramanizmu „Put hodočasnika” koji prikazuje putovanje može imati tri vrste povezanosti sa simbolom toka života i smrti: put se može izvesti protiv struje, prema izvoru, prelazom na drugu obalu, ili sledom pravca toka do mora. Kao što je ispravno ukazao, ovi naizgled različiti simboli imaju odista istovetan smisao, a to odgovara metafizičkoj prirodi koja — nasuprot tome što je savršeno jedinstvena nikada nije „sistematična”... Jedino je sistematična i večna voda, koja otiče i ponovo se vraća, koja blaži žednog i plaši sitog, jedino bedeli znaju da iz svoga “ništa” idu u kolektivno „nepostojanje”, iz slobode ropstva u slobodu vlastitog nepostojanja, smrti koja ih jedina sjedinjuje sa carskom voljom, budući da pravdu nisu upoznali. Ostaje samo jedino i iskonsko postojanje u priči o vojsci koja je svojom smrću kupovala davno izgubljeno vreme.

Otišli su na Dunav u pravcu vlastitog straha, u nepoznato kao u mrak („sam čovek u mraku nije čovek već deo mra-

ka”), u zaborav rata i pamćenje patnji. Iza njih je ostala priča o jednoj čudnoj vojsci („vojsci koja ne krađe sa ćepenaka i iz dućana”) koja je krenula od dobre vode ka Dunavu, vodi čija je veličina imenovala njihov strah, i vratili su se kao priča i kao invalidi, kao bivši životi i večni grobovi bez nišana i pomena. Takva je sudbina onih koji su careva vojska i onih o čijoj glavi neki drugi carevi misle i neki drugi carevi im kroje kapu. To su oni mali-veliki ljudi koji u srcu nose bihorske livade i bihorske česme, studene noći i jasna jutra, surovost vukova i blagost jaganjaca. Jedino su bedeli pravi neznani junaci, ne kao oni kojima se dižu spomenici po raznim svetskim gradovima da bi sakrili pravu prirodu rata i pravi smisao junaštva. Neznani junak je junak loše savesti tvorca rata — jedini autentični čovek. Zato je takvom bihorskom čoveku Ćamil Sijarić i posvetio ovu knjigu, da ga ovekoveči u njegovoj sudbini, da opomene prošlima buduće i po ko zna koji put - kao u priči o putniku i čoveku oraču - ispriča da je svo ljudsko znanje i „želja za moć” samo jedan običan zarez na štapu pamćenja. A priča jedini kod što nas uzdiže nad protokom vremena i što protiče i otiče — kao voda.

Šipovice 5. 8. 2012.

Veće Sijarića sa prijateljima, 4. avgusta 2012 u Petnjici.
F. Softić, M. Rastoder, M. Đedović, S. Sijarić, S. Šabotić, R. Nurović, R. Čečović

Prilog 2
Pisci o piscu

IZVODI IZ GOVORA NA VEČERI
SAFET SIJARIĆ SA PRIJATELJIMA

Radoman Čečović

O KNJIŽEVNOM POSTUPKU
SAFETA SIJARIĆA
(Kroki jedne poetike)

Ima pisaca koji čitavo svoje stvaralačko vrijeme provedu u potrazi za autentičnim pripovjedačkim pismom. Ima i onih koji zahvaljujući milosti neke više sile, a sve sam skloniji da umijeće pisanja pripisujem nekom onozemaljskom iskustvu, uspiju da prvom napisanom rečenicom vaspostave pripovjedački model koji će biti samo njihov izraz i kome će ostati vjerni do kraja svog stvaralačkog vijeka. Ovi prvi prolaze kroz književnost praćeni grčom forme, strahom od poetičkog opeptovanja sa nikada čvrstom mišlju da su u kukama slova uspjeli iskazati sve one podsticajne vibracije i mutne kreativne nagone koji ih tjeraju na izraz. Ovi drugi, po prirodi pričaoci, oslobođeni muke sa riječima, vični artikulaciji onoga što osjećaju, skromni u ispitivanju onoga koliko mogu, u književnosti se snalaze po sjećanju na svoju prapostojbinu koja u njihovom slučaju nije ništa drugo do mogućnost samog jezika. Njihova riječ jeste davnašnja, njihov izraz jeste već viđen ali dočarani svijet koji se vaspostavi kao posljedica spisateljskog zamešateljstva sasvim je nov i neponovljiv, situiran, najčešće, u sublimaciji one formalističke distinkcije: teme i postupka, odnosno sadržaja i forme. Po mnogo čemu Safet Sijarić pripada ovoj drugoj grupi pisaca.

Ako bismo pokušali da, svakako rizikujući uopštavanje, odgonetnemo principe funkcionisanja implicitne poetike ovog autora, i poetički totalitet svedemo na estetsko-ideološke topose reprezentativnih stilskih tendencija,

suočili bismo se sa nekoliko polazišta zahvaljujući kojima se uobličava Sijarićev pripovjedački diskurs.

Prvo mjesto bi, sasvim suvereno, zauzela pretenzija na kratku formu. (Najobimnije djelo Safeta Sijarića jedva da prelazi sto dvadeset stranica.) Kratka forma¹, kao prozna mogućnost, posjeduje niz ograničavajućih faktora koji svaki na svoj način utiču na tretman jezičke građe i njenu konsolidaciju u umjetničku cjelinu. Prvenstveno, žanrovska ograničenja se očituju u preferiranju fabule kao dominantnog konstituenta (sa neminovnošću motivske redukcije), svođenju sižejnih rukavaca na minimum, a samim tim i preferiranju linearnosti sa jasno naznačenim etapama u razvoju radnje. Ovakav izbor žanra književnom postupku nameće paradigmatičnost, koja se u Sijarićevom slučaju očituje u djelima **Udar orla**, **Glas divine** a i u osnovici je knjige **Rod i dom**. Međutim, žanrovska ograničenja nijesu uspjela da anuliraju ono što se odigrava na liniji djelo-čitalac. Kako je to Sijariću pošlo za rukom? Odgovor na ovo pitanje nosiće i drugu karakteristiku ovakvog poetičkog koncepta. Gotovo sve predmetnosti u Sijarićevim djelima nosioci su svojevrsnog simboličkog markera. I to simbola koji nema samo jedno semantičko ishodište već se, zahvaljujući vješto kontrolisanom aktivizmu njegovih nosilaca, usložnjava i poprma karakteristike ontoloških referentnosti. Likovi nisu građeni po opoziciji pozitivan-negativan (ako je ovakva opozicija uopšte validna), nisu postavljeni po hijerarhiji glavni-sporedni, kao ni psihologizaciji plošti-reljefni, već su prije svaga eksponenti one pojavnosti koja se želi opisati. Posmatrano ovako likovi poprimaju odlike funktiva čiji je jedini zadatak da na vidjelo iznesu karakteristične situacije proizišle iz kulturno-istorijske objektivnosti. Otklon od ovakvog obrasca imamo u noveli *Zmijski vez*, za koju, čini mi se, neću pogriješiti ako je izdvojim kao najuspjeliji Sijarićev tekst. To je knjiga koja ima nešto od strukture Hemingvejeve novele *Starac i more*, ali za razliku od nje ovdje je posrijedi borba između djeteta i zmije (i jedna i druga predmetnost imaju mnogo veći simbolič-

¹ U ovom slučaju „kratka forma“ ima stabilnost klasičnog žanra bez onih novina koje su u ovu „proznu mogućnost“ unijeli modernistički postmodernistički eksperimenti.

ki potencijal nego što su to starac i riba kod Hemingveja) data na nivou kosmogonijskog arhetipa sa sukobom dobra i zla, u osnovi. Međutim, da je sukob između ove dvije disparantne etičke kategorije pozicioniran po diktatu prototeksta (sakralnog ili profanog svejedno) ova novela ne bi uspjela da iskorači iz domena opšteg mjesta koje arhetip sam po sebi nosi. Sijarić je, kako to rade izuzetno talentovani pisci, ušao u svojevrsnu dekonstrukciju postulata samih kategorija, destabilišući motivacioni obrazac njenih nosilaca. Tako postavljene stvari dovele su do semantičkog usložnjavanja, pa očekivani princip dobra (dijete) postaje i simbol Tanatosa, a zmija (hipostazirani simbol zla) izrasta u žrtvu jednog nagona koji u svojoj osnovi osim straha nema ništa drugo.

Zahvaljujući ovakvom tretmanu simbola djelo Zmijski vez ne afirmiše ideološke topose prototeksta, već problematizuje same principe etike, tjerajući čitaoca na preispitivanje njihove opravdanosti.

Ono što se takođe može prepoznati kao karakteristika Sijarićevog književnog postupka jeste način organizovanja hronotopskih struktura. Radnja se po pravilu odvija u otvorenom prostoru koji dozvoljava epsko pozicioniranje. Prostor sela, koji dominira svim Sijarićevim djelima, sam po sebi je idiličan, sa harmonijom svakodnevice u svojoj osnovi. Takva fizionomija prostora jednog trenutka biva narušena aktiviranjem naturalnih motiva kakvi su: otmica, hajka, mučka ubistva kojim se postiže veoma visok stepen entropičnosti što doprinosi razbijanju patetike.

Zahvaljujući ovakvoj motivskoj organizaciji likovi postaju hajkači ili progonjeni, a motiv hajke postaje dominantan u odnosu na sve ostale motive. Osim ove opozicije primjećuje se još jedna opozicija, čini mi se veoma prisutna i veoma bitna za ovu vrstu postupka, a to je podjela prostora na gore i dolje. Ovakvo cijepanje prostornog jedinstva doprinosi formiranju markantne granice između opozitnih kategorija pa sukob nastaje upravo onog trenutka kada jedna od strana pređe tu strogo definisanu barijeru. Motivacija likova je najčešće data sa spoljašnje tačke gledišta, jer su likovi, kao što rekosmo, modelovani tako da su prvenstveno nosioci funkcija i ne mogu se posmatrati individualno već kao pro-

tivteža svoje kontrastne replike. Prisustvo motiva erotičnosti nije motivisano fizičkom realizacijom ljubavi već je isključivo dat preko eksponiranja seksualnog nagona. (Ovo važi za djela *Udar orla*, *Glas divine*, *Rod i dom*.) Na ovaj način animalizacija prostora biva potpuna a vrednovanje njegovog kvaliteta širi se u negativnost do krajnjih granica. Prostor u književnom djelu je uvijek simbolički pandan objektivnom prostoru, zaključci koji proizilaze iz idejnosti Sijarićevih djela daleko su od vitalističkog poimanja života, i staju u onu latinsku poslovicu da čovjek je čovjeku vuk. Ja bih dodao „ipak vuk“ donekle računajući na neuspjelu misiju koju je kultura pokušala da izvede.

Bez namjere apodikcije sudova, ali sa ubijeđenošću da se radi o izuzetnom književnom tekstu, tvrdim da opus Safeta Sijarića zahtijeva mnogo ozbiljnije čitanje i iščitavanje, koje će pomoći kako potpunijem razumijevanju ovog djela tako i razobličavanju samog fenomena književnog stvaranja.

5. avgust 2012. godine
Susret kod Čamilove česme, Šipovice.

Riječ književnika Mehmeda Đedovića (BiH)

ROD I DOM POD BIHOROM

(Slovo o Safetu Sijariću)

Jezik je literatura, i ukoliko nema jezika nema ni dobre knjige, a knjige Safeta Sijarića su od jezika načinjene. Nije on napisao količinski puno, ali se to što je napisao čita i cijeni, nezaobilazno je u realnoj slici književnosti Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Teško je na jednom mjestu baš sve ispričati o bilo kome, možda ponajteže o piscu, i sasvim je nerealno očekivati da u jedan tekst zbijemo sav život, onako kako to u svojim djelima, ponekad, vješto i dosjetljivo pokušavamo. Enes Čengić je, svojevremeno, svoje razgovore i druženja sa Krležom zabilježio i objavio u osam knjiga i opet nije rekao sve što se moglo reći te su i drugi nastavili. Pa ipak, pisac iza sebe ostavlja knjige te nam to nekako daje za pravo da ga po njima vrednujemo i procjenjujemo, pogađamo i nagađamo šta je htio da kaže a šta baš i nije. Bez obzira na sve, valja nama zagrebat i po koži.

U Bosni ima uzrečica koja glasi: „Kada si rahat stavi kamenčić u cipelu da te žulja.“ Valjda je samo u Bosni takva izreka moguća, i to kod naroda čije prirodno stanje je belaj, a neprirodno biti rasterećen, srećan, biti rahat. Pa i kada se nasmiješ, onako od srca, grohotom, čak i tada sam sebe zaustaviš, nije baš dobro smijati se jer bi taj smijeh mogao prisjesti. Do takvih vjerovanja i slutnji, može se pretpostaviti, dovelo je životno iskustvo dugo koliko i Bosna. A težak život i stalna napetost rađa vrhunsku umjetnost; u Bosni se to više puta potvrdilo.

U takav ambijent dolazi Safet Sijarić. Napušta Novi Pazar (do tada je radio kao novinar), u svojoj 44-toj godini, i

doseljava u Sarajevo. Šta su razlozi njegova dolaska to samo on zna, jer kamenčića u cipeli nije mu falilo ni tamo gdje je bio, a vjerovatno ni inspiracije. Da se Sijarić kojim slučajem u svojim knjigama bavi sadašnjošću, iliti onim što zovu moderno u literaturi, vjerujem da bi on o tom periodu mogao i znao skrojiti sjajan esej.

U vremenu poplave post-modernih priča i tekstova kojima je vulgarnost jedini cilj i svrha, i tu se završavaju sve vrijednosti teksta, Sijarić se vraća klasičnom načinu pripovijedanja, potvrđujući zapravo da dobra priča odvajkada ima iznijansirane zakonitosti i da je topla voda u tom slučaju davno izmišljena. Safet ne biježi od onoga što on jeste, ni u životu ni u jeziku, a bogami ni u književnosti. On nije poput onih gospođa u poodmaklim godinama koje se oblače kao tinejdžerke da bi izgledale mlađe pa zbog svoje odjeće djeluju smiješno i blesavo; ne pravi se da je neko drugi, no je iskren i pošten do srži. Njegove knjige grcaju jezikom i tradicijom, običajima kraja iz koga dolazi, počesto surovim i krajnje realno ispričanim.

Jezik je literatura, i ukoliko nema jezika nema ni dobre knjige, a knjige Safeta Sijarića su od jezika načinjene.

U literaturi je pored jezika bitan, ako ne i u vrhu presudnosti za kvalitetan tekst, detalj. Pa tako i građenje likova na temelju knjiškog i životnog iskustva. Sijariću ne fali ni jednog ni drugog. O Nedžadu Ibrišimoviću se s punim pravom može govoriti kao o bh. klasiku, analizirajući vlastito pisanje Ibrišimović je volio reći: *Kada napišem kiša, hoću da papir bude mokar*. Takva je i priča koju pripovijeda Sijarić.

U Sarajevu je pisac pisao i na najčudnije načine se dovijao da preživi, a to počesto nije bilo nimalo lahko ni jednostavno. Sijarić nije od onih snalažljivih, a u ovoj zemlji svi drugi su na gubitku. Kada je, kako on to voli reći bio niko i ništa u književnosti, njegovu priču Stari pastir primijetio je jedan bosanski izdavač. Kada se oko njegova romana Rod i dom izdogađalo to što se izdogađalo (na anonimnom konkursu Soroš fondacije dodijeljena mu je pa oduzeta prva nagrada za najbolji roman, uz obrazloženje da autor nije državljanin BiH), sva ta medijska pompa knjizi je dala fantastičan zamah, tako da je Sijarić mogao da bira izdavača te knjige.

Sjetio se i odlučio za onoga koji ga je podržao i prepoznao još u priči Stari pastir.

Radi se o Izdavačkoj kući „Bosanska riječ“ iz Tuzle, gdje se pojavljuje roman *Rod i dom* a i naredne Sijarićeve knjige.

Biti piscem u ovim nesretnim prostorima nikada nije bila neka golema sreća; značilo je to utopijsko srljanje u bijedu i svjesno unesrećivanje svih oko sebe, naročito familije. Najrealnija slika o tome šta znači biti piscem dobila bi se od onih koji su osuđeni da sa piscima žive.

Sijarić je perfekcionista, on debelo i kritički vaga svaku svoju napisanu riječ, držeći se one Kišove da *riječi treba ubijati kao gamad*, vjerujući da je bolje što ih je manje. Kada *pusti* rukopis od sebe on to radi s teškom mukom i obično opet nije zadovoljan. Uz to, potrošio je Safet Sijarić sate i sate, dane i dane popravljajući i sređujući rukopise takozvanih velikih sarajevskih pisaca, peglajući i dotjerujući rečenicu i tekst do nivoa pristojnoga, a ne može se reći da mu je taj trud dobrim vraćen; no to je neka druga priča.

Liči mi Sijarić na onoga slikara koji je i na otvaranju vlastite izložbe uhvaćen kako šara bojama po jednom platnu nezadovoljan urađenim, riješen da popravi šta se popraviti može u zadnjem trenutku. Safet Sijarić je pisac perfektnih minijatura kojega vlastiti standardi o kvalitetu teksta sprečavaju da piše više. Nije on napisao količinski puno, ali se to što je napisao čita i cijeni, nezaobilazno je u realnoj slici književnosti Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Kada sam i sam nogom zagazio po bihorskoj visoravni, oznojio se do Klanca i Jerinine pećine, disao isti vazduh i odmarao na istom kamenju, dosta mi je jasnija slika onoga što Safet priča u svojim djelima. Vjerujem da ću nakon bihorske, kratke ali efektne avanture na drugačiji način čitati i knjige kjiževnog klasika, majstora priče koji je iz tog miljea, Ćamila Sijarića. Čini mi se da sam za ono malo boravka u Bihoru i kod Ćamilove česme poutvrdio njegovu misao po kojoj u ovom kraju digneš li kamen, eto ti inspiracije za roman. Istina, vjerujem da ljudima u Bihoru mnogo toga fali, kao i drugdje uostalom, ali kamenja domaćinima i inspiracije piscima zasigurno neće zafaliti.

O Sijarićevom romanu *Glas divine*, koji je iz štampe izašao negdje 2004. godine, u izdanju Izdavačke kuće „Bosanska riječ“ iz Tuzle, pisao sam u to doba i taj zapis prenosim u cijelosti, jer mi se čini da mu je mjesto u ovom tekstu i da će upotpuniti sliku pisca:

SVAKO ČUJE ŠTA VOLI ČUT'¹

Glas divine je treća i posljednja knjiga Safeta Sijarića, koja zajedno sa romanima Rod i Dom i Udar orla čini trilogiju.

I ova nevelika knjiga, usuđujem se reći kratki roman, dokazuje da se knjige ne dijele na debele i tanke, no na dobre i loše i da je broj stranica među koricama manje bitan.

Knjigu otvara narodna uzrečica «Svako čuje šta voli čut'», za koju potvrdu nalazimo unutar teksta i koja je na neki način vodilja kompletne radnje u Glasu divine.

«Ah, bože! Ima li te?» pita mladi Arslan kad je ugledao djevojku Saniju, umotanu u basmu, što je prošla kraj njega s malo drva za potpalu.

U Safetovim romanima, iako ponekad nakićenim surovim scenama u kojima se žena tretira na svirep i divljački način, ipak ima romantike, i to one iz starih narodnih pjesama.

— Može biti da ja u taj «stari» svijet bježim od ove današnje plastike i izvještačenosti, i baš u tom sandžačkom, iako divljem, ipak lijepom vremenu, tražim sebe kao pisca — reći će Sijarić.

Tako i njegov junak Arslan, nakon slučajnog susreta sa djevojkom: «Sasma omandžijan i smeten, nije više znao ni kud je pošao ni šta treba, ni ko je sad on ni šta je».

U sve tri knjige (Rod i dom, Udar orla, Glas divine) Sijarić tretira žensko pitanje, odnosno položaj žene u surovom muškom svijetu i radi to bez namjere da uljepšava i pegla stvar-

---

¹ Safet Sijarić, *Glas divljine*, roman, „Bosanska riječ“ Tuzla 2004. godine

nost, što ponekad izaziva pogrešno mišljenje o samom piscu. U ovim knjigama muškarci djevojke prežaju, krađu, otimaju, siluju, šta god samo da cura bude onoga koji je zagledao; love je onako kako soko lovi zeca, ili lovac srnu, brutalno i bez milosti i treba li uopće reći da se djevojka najmanje pita za bilo šta?

Starosandžački jezik sa primjesama albanskog i ovaj put je vrlo pažljivo složen kao i kroz prethodne knjige, i to se najviše ističe u upravnom govoru. Sijarić se principijelno držao jezika u tolikoj mjeri da je na momente nerazumljiv i zamoran, no to samo potvrđuje njegovu teoriju da pisac nikome ni po koju cijenu ne treba da ugađa, no da slijedi trag svoje olovke i svoje spisateljsko čulo (vranjaš, vudijen, sušina, potpiru, proši-jevaš, tudar, vađam, čutek, izun...).

Kod Sijarića ne važi ona Ćopićeva da se za ljepotu uvijek nađe dobrovoljni zaštitnik, ili ako važi, važi obrnuto. Ljepotu Safetovih djevojaka «deru vukovi», muškarci ih siluju nasred livade, Saniji je čak najstariji brat Smail, zaštitnik njen, istovremeno i najveća prijetnja jer mladost i ljepota djevojke ovdje je ostavljena na nemilost divljini, muškom «vučijem» svijetu.

U sve tri knjige se osjeti i eho staronarodnih pjesama i izreka, od prve kada je djevojka na konju iza sebe ostavila sve svatove, kršne sandžačke momke i pod sobom konja izmorila, do Glasa divine i pjesme: „Ima l', ima l' ide srca u junaka? Da s' iz..., da s' izvadi is tavnice Ajka ...

Ponekad je poglavlje Sijarićeve pripovijesti samo jedna rečenica ili čak riječ, i ona odlično funkcioniše u kontekstu, dok je bez ikakvog smisla odvojena od cjeline.

Sijarić dugo piše svoje romane, a još duže ih «cijedi», teše, brusi, koriguje, držeći se one Kišove da riječi treba ubijati kao gamad, što je za pisca najteže.

Safet Sijarić rođen je 1952. godine u Godijevu kod Bijelog Polja i sa svojim slavnim prezimenjakom Ćamilom ne dijeli samo prezime nego i spisateljski dar. Studije opšte književnosti završio je u Sarajevu, i piše isključivo prozu. Objavio je romane: Vučja gora, San o dragom kamenu, Rod i dom, Udar orla, Glas divine i Zmijski vez. Rukopis romana Rod i dom proglašen je najboljim na konkursu Soroš fondacije — Otvoreno društvo BiH za 1998. godinu, no autoru nagrada nije uručena iz, kako kažu, formalnih razloga.

U Safetovoj biografiji nikada neće pisati koliko knjiga je lektorisao i od koliko sirovih talenata je izbrusio prave pisce cijedeći njihov tekst kroz najgušća cjedila i to po nekoliko puta. Sijarić, iako živi u Sarajevu ne spada u one pisce o kojima ćete čitati u sarajevskim medijima, i njegove sjajne romane teško da će proglašavati knjigama godine i to ne zbog toga jer one to ne zaslužuju. Nego zbog toga jer Sijarić ne pripada halci onih čije se prosječne knjige medijski eksploatišu i najavljuju na sva usta kao najbolje i prije nego što budu štampane. Ko nije u tom začaranom krugu, kada bi napisao i bestseler, kao da ne postoji.

U Glasu divine, djevojka je ukradena iz kuće, šta ukradena!, kuća je hajdučki napadnuta, otac, majka i brat djevojkina ubijeni a ona na zor, sa Arslanom na konja pa u planinu, i još na konju je silovana.

Ako Sijarićev raniji roman Udar orla ima u sebi surovosti i scena koje izazivaju mučninu, a ima, ni Glas divine ih nije lišen u potpunosti, i ako svi romani koji čine trilogiju liče jedan na drugi, onda liče taman toliko koliko su različiti i tek sva tri zajedno čine jednu priču koju je Sijarić uspješno priveo kraju.

Glas divine je nevelika knjiga, čine je osamdeset stranica i sa pogovorom, i ona samo potvrđuje da nema debelih i tankih knjiga, no dobrih i loših, a ova je od ovih prvih.

Prošle su godine od mog poznanstva sa poštenim (počesto na svoju štetu) i iskrenim (čak kada je to i u korist drugima) Safetom. Kao pisci smo zajedno promovisali svoje knjige na brojnim mjestima, na um pada mi Tuzla, Luksemburg, Bar, Novi Pazar...

Nakon što sam imao priliku vidjeti i uvjeriti se, ubijeđen sam da bi Sijarić trebao održavati čvršće veze sa zavičajem i to na relaciji: Bihor, Pazar, Podgorica, jer tu ga vole, cijene, paze i poštuju. U konačnici, kako bilo da bilo jer život počesto diktira pravila igre i mimo naše volje, i ako se usudimo reći da je manje bitno gdje pisac živi a više o čemu i kako piše, onda Sijarić nikada i nije napustio rodni kraj.

U Petnjici,
avgusta 2012. godine

UMJESTO UVODA – Mirsad RASTODER	3
BIHOR I U NJEMU PRIČA – Faiz SOFTIĆ	5

Legenda i tradicija

BIHOR – Tatjana DUDAŠ	13
ISPOVIJEST JEDNE PLANINE – Maida MUJEVIĆ	19
SAHAT – Abid JARIĆ (PRVONAGRAĐENA PRIČA).....	27
KOMPAS – Sabina ALISPAHIĆ (TREĆENAGRAĐENA PRIČA).....	37
BEDEVIJA – Šemsudin HADROVIĆ	47
RUŽA – Zumber MURATOVIĆ	57
KUĆA IZNAD IZVORA KISELE VODE	
– Jasmina (HODŽIĆ) HANJALIĆ	63
HILMOVA ČESMA – Mirsada ŠABOTIĆ	69
ADŽOV NASIHAT – Semir ŠKRIJELJ	77

Novo vrijeme

MEĐA – Sead RAMDEDOVIĆ.....	81
STRANSTVOVANJE – Gordana RADOVANOVIĆ	85
MURTO POŠO – MURTO DOŠO – Mirsad RASTODER.....	93
TREĆI SAN – Nihad BABAIĆ.....	101
UPUTSTVA ZA ŽIVOT – Nihad BABAIĆ	109
HOD PO BIHORU – Nikica BANIĆ.....	117
MISIR – Rafet MULIĆ (DRUGONAGRAĐENA).....	125
HARUN – Remzija HAJDARPAŠIĆ.....	129
PROMUKLICA – Hafiza DŽANKOVIĆ.....	135
LJESA NA ORLOVOM BRDU – Ferhan KOČAN.....	139
URAMLJENA SJEĆANJA – Mirveta ISLAMOVIĆ.....	143

Prilog 1: Besjeda kod Čamilove česme

TRAGOVI SUDBINE NA VODI – Petar V. ARBUTINA.....	149
--	-----

Prilog 2: Piscu o piscu

Izvodi iz govora na večeri Safet Sijarić sa prijateljima	
O KNJIŽEVNOM POSTUPKU SAFETA SIJARIĆA	
Kroki jedne poetike)– Radoman ČEČOVIĆ.....	156
ROD I DOM POD BIHOROM (Slovo o Safetu Sijariću)	
– Mehmed ĐEDOVIĆ	160

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9473-0-9
COBISS.CG-ID 21254416